

BARANGOLÁSOK

KÍNÁBAN

írta Makra László

"A tízezer mérföldes utazás is egyetlen lépéssel kezdődik"

kínai közmondás

Írta: Makra László

Térképek: Kádár Enéh és Sümeghy Zoltán

Makra László — 1952-ben született Siklóson. A JATE matematika-földrajz szakának elvégzését követően 1976-ban az egyetem Éghajlattani Tanszékére került. Jelenleg ugyanott az Éghajlattani és Tájföldrajzi Tanszék docense. Klimatológiát és meteorológiát oktat, speciálkollégiumokat tart, szemináriumokat vezet. Szakmai kutatóúton járt Braziliában, továbbá több alkalommal Kínában és Indonéziában, rövid tanulmányúton pedig Csehországban. Kutatási területei a városi légszennyeződés és a háttérszennyeződés. Szakmai publikációi mellett számos ismeretterjesztő írása, CD-je jelent meg, s több filmet készített.

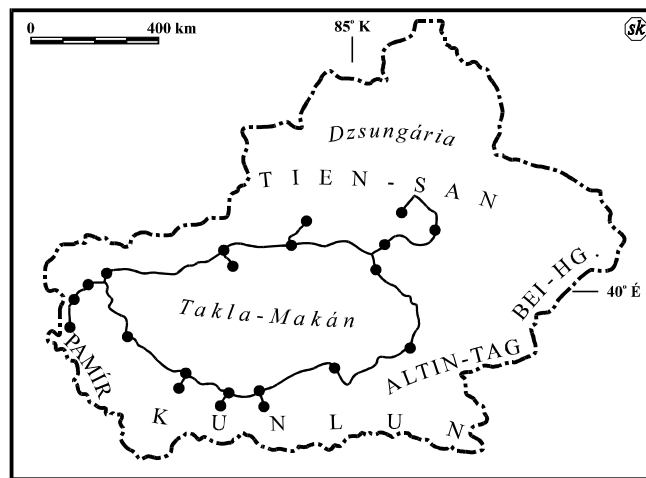
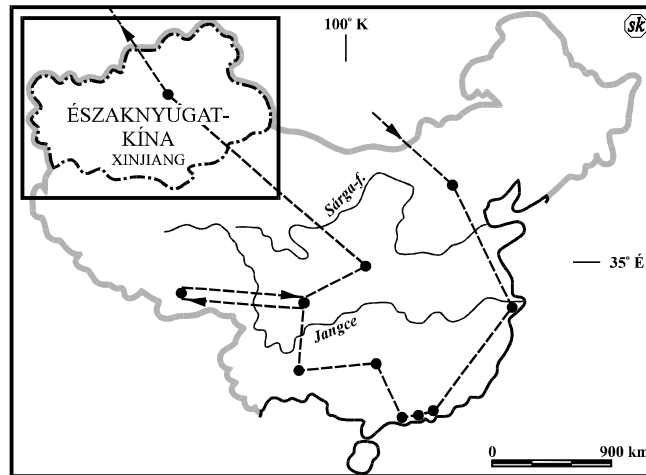
I. ELŐKÉSZÜLETEK AZ ÚTRA

Miért éppen Kínába? Sokakban kimondva-kimondatlanul megfogalmazódott a kérdés a körvonalazódó terv első hallatára. Mészáros Ernővel, a szakterület akadémikusával folytatott többszöri konzultációk során merült föl annak a gondolata, hogy lakott területektől távoli vidékeken háttérszennyeződés méréseket végezzünk. E vizsgálatoknak az a célja, hogy helyi szennyező forrástól mentes területeken megállapíthassuk a légáramlatokkal nagy távolságból, esetleg több ezer km-ről odaérkező parányi szilárd anyagoknak, az ún. aeroszoloknak a jellemzőit, s következtethessünk azok eredetére. Az ilyen irányú kutatásokkal földgömbi méretekben térképezhető a légköri szennyezőanyagok áramlása, aminek ismerete a légszennyeződés globális csökkentését célzó tervek megvalósításának előfeltétele.

A fent említett céllal végezhettem volna kutatásokat akár Szibériában, Grönlandon, a világóceánon (teherszállító hajók fedélzetén), s Földünk számos egyéb térségében - így természetesen Kínában is. (Az 1990., illetve 1994. évi expedícióim során Kínai Turkesztánban végzett műszeres terepi méréseim szakmai szempontból egyedülállóak voltak.) Tehát miért éppen Kínát választottam? Erős kötődést jelentettek számomra azok az olvasmányok, melyek a legbelsőbb Ázsiának, éppen az általam kiszemelt kutatási területnek a feltárásával kapcsolatosak. A klasszikus földrajz nagy felfedezőinek a könyvei ezek, akik a legtöbbet tették Ázsia megismeréséért és megismertetéséért a 19. század második felében, s a 20. század elején. Életművük, tudományos és ismeretterjesztő könyveik alapján a következők voltak rám a legnagyobb hatással. Az orosz Przsevalszkij, aki elsőként állapította meg, hogy a Lop Nor - ez az akkoriiban titokzatos belső-ázsiai tó - változtatja helyét. A svéd Hedin, aki térképezte a Tárím-folyót, a Takla Makán sivatagot és Észak-Tibetet. Az ő "mélyen tisztelt és hírneves barátja", akinek "mély tisztelettel, csodálattal és hálával" tartozik: gróf Széchenyi Béla, aki rengeteg gyakorlati tanáccsal és útmutatással segítette Hedint, annak belső-ázsiai útja előtt. Ugyanis Széchenyi vezette 1887-1890 között az első magyar Kína-expedíciót, melynek során munkatársaival teljesen másfél évet töltöttek Kínában, ahol földrajzi-geológiai feltárásokat, műszeres méréseket végeztek országszerte, s eljutottak egészen Tibet kapujáig. Lóczy Lajos, aki a Széchenyi-expedíció tagjaként még Indiában, pusztán elméleti úton arra a következtetésre jutott, hogy a Himalájától északra lennie kell még egy, vele párhuzamos ívű, hatalmas hegyvonulatnak, melyet ő Transzhimalájának nevezett el. E hegyvonulat létezését Hedin igazolta először a valóságban, s azt ma is így hívják. A Kínából hozott tudományos anyag feldolgozását követően Lóczy az addigi egyetlen és igen alapos geológiai leírást jelentette meg Kínáról. Stein Aurél, aki magyar származásúként, brit szolgálatban - Lóczy tanácsára is hallgatva - három kínai expedícióján olyan hatalmas anyagot gyűjtött, olyan nagy jelentőségű felfedezéseket tett, amiket őelőtte, s utána sem senki. A ragyogó térképész, régész és nyelvész tekinthető Ázsia legsikeresebb felfedezőjének. Cholnoky Jenő, aki különösen a Kínai-alföld nagy folyóit, a Sárgafolyót és a Jangcét, az öntözéses gazdálkodást, az árvíz és az özönár elleni védekezés módozatait tanulmányozta 1896-1898 között, kétéves kínai tanulmányútja során. Prinz Gyula - később a szegedi József Attila Tudományegyetem Természeti Földrajzi Tanszékének professzora - aki kétszer járt Belső-Ázsiában, kínai területeken is, s aki föltárta a Pamír fehér foltjait, geológiai szelvényezéseket végzett, térképezett, s a jég felszínformáló tevékenységét tanulmányozta Belső-Ázsia magashegységeiben.

Hogy Kína mellett döntöttem, abban szerepet játszott Földünk legrégebb óta fennálló birodalma, s az ötezer éves kínai kultúra iránti, régtől fogva meglévő érdeklődésem is, amit csak fokozott az 1970-es évek végéig tartó elzárkózási politika.

Végre, elérkezett a várva várt nap - útra keltem. Budapestről Moszkván át Ulánbátorig repülővel utaztam, ahonnan néhány napos tartózkodás után vonattal folytattam tovább utamat Pekingig.

A 2. kínai expedícióm a terepi műszeres mérések útvonalával, 1994

II. EGY ŐSI BIRODALOM

1. Történelmi visszapillantás

Kína - Oroszország és Kanada után - a Föld harmadik legnagyobb országa. Néességével azonban világelső - Földünkön minden negyedik-ötödik ember kínai. A leghosszabb ideje folyamatosan fennálló civilizáció, melynek építészete, kultúrája egy több ezer éves - egyes források szerint kb. ötezer éves - birodalom valamikori fejlettségét tükrözi.

Az ország történetében mérföldkő a Csin-dinasztiát megalapító Csin Sihuang császár uralkodása az i.e. 3. században (a "Csin" szóból származik a "Kína" elnevezés). Ő az országot egyetlen hatalmas birodalommá egyesítette. Egységesítette a súlyokat, mértékeket, pénzerméket és írásrendszereket. Hatalomra jutásakor elrendelte: "Írni csak ugyanazokkal az írásjegyekkel, haladni csak ugyanazon az úton lehet." Nagy hódító és nagy uralkodó volt, egyúttal kegyetlen és kiegyensúlyozatlan zsarnok, aki legfontosabb gondjának azt tartotta, hogy örökké éljen. Mintegy óvatosságból azonban, arra az esetre, ha netán mégsem lenné meg az örök élet titkát, 13 éves korában munkához látott, hogy egy hatalmas mauzóleumot hozzon létre. Elődei, halálukkor katonáikat, rabszolgáikat és ágyasaikat élve szokták magukkal temettetni, hogy azok segítségükre legyenek földi életük után. Csin Sihuang császár ezt a barbár gyakorlatot nem folytatta. Lényegében véve praktikus szempontok vezérelték. Halálakor csupán rabszolgáit és ágyasait záratta élve sírkamrájába, s ítélte őket örök túlvilági szolgálatra. Katonáit életben hagyta - hogy rendelkezésre álljanak a birodalom védelmére. Saját védelmére pedig a császár élethű terrakotta hadsereget rendelt agyagból készült lovakkal,

azzal a céllal, hogy azokat hadrendben a saját sírja mellé temessék. A szobrok a megszólalásig tükrözik a modellt álló harcosok vonásait. A terrakotta katonák teljesítették feladatukat - a császár sírját ez idáig nem tártá föl senki, s nem teszi azt a Népköztársaság kormánya sem. Az oly megfontoltan hátrahagyott élő katonák azonban nem végeztek ilyen jó munkát - a Csin-dinasztia Csin Sihuang császár halálát követően csaknem azonnal megbukott. A terrakotta szobrok nyomára a régészeket kútásó parasztok vezették, akik alatt a munkagödör beomlott. Az eddig feltárt leletek méreteihez és jelentőségéhez csak a római és egyiptomi civilizációk nagy feltárásai hasonlíthatók. Csin Sihuang császárnak a vele egyidőben - több mint 2100 éve - eltemetett több ezer fős agyag-hadserege ez. Az egyik feltárt sírgödör fölé kiállítócsarnokot emeltek, mely egy újabban elkészült második csarnokkal együtt a nagyközönség számára állandóan nyitva áll. A lelet méltán tarthatna igényt a világ nyolcadik csodája címre.

Csin Sihuang császárt erős és gyenge uralkodók, fényes és szürke dinasztikák követték a trónon. A Kínai Birodalom virágkorát a Han-, majd az azt követő Tang-dinasztia idején érte el, kb. kétezer évvel ezelőtt. Később felkelések, belháborúk, belső bizonytalanság. A múlt század második felében a birodalom már romjaiban hever. Fölgyorsulnak a társadalmi, politikai változások. Kína megnyílik a külföld előtt.

1949-et, vagyis a Kínai Népköztársaság kikiáltását követő újjáépítés és gazdaságfejlesztés sikereit látva a kínai vezetés Mao Ce-tung köré tömörült szárnya már 1955-56-ban jelentősen meggyorsította a korábban elfogadott ütemtervet, majd 1958 elején kibontakoztatták a "nagy ugrás"-t, azaz a gyorsított ütemű fejlesztés programját. A külföldi technika és a hazai termelési módszerek együttes felhasználását hirdető "két lábon járás" politikájának eltorzításával országszerte megindították a "népi kohó" mozgalmat, melynek során hatalmas emberi és anyagi ráfordítást pazaroltak el hasznavehetetlen kohászati termékek előállítására. Mao elnök gyakran hangoztatott jelszava ebben az időszakban: "Három év kemény munka, ezer év boldogság." A várt eredmény azonban elmaradt. Sőt, az egyensúly fölborítása már 1959 közepétől kezdve az ipari és mezőgazdasági termelés csökkenéséhez vezetett. Ezért a "nagy ugrás" előírányzatait fokozatosan módosítani kellett, majd 1960-ban végleg levették a napirendről.

Belpolitikai feszültségek, s külpolitikai kudarcok közepette - miközben a gazdaság alacsony hatékonysággal fejlődött - a vezetés Mao Ce-tung és Lin Piao köré csoportosult szárnya 1966-ban kirobbantotta az ún. "kulturális forradalmat", amelynek során az ideológiai tisztogatás zászlaja alatt megpróbálták leszámolni politikai ellenfeleikkel. (Ennek esett áldozatul Liu Sao-csi államelnök is, akit ellenforradalmárnak, revizionistának bélyegeztek - ő volt a kínai "Hruscsov".) Megfelelően adagolt jelszavakkal és irányelvekkel a forradalom katonáinak - a "vörösgárdisták"-nak - a közreműködésével kívánták elérni céljaikat. Mao tanítása szerint: "A forradalom nem díszvacsera és nem csipkehímzés." Továbbá figyelmeztetett: "Sokan, akik hősiiesen helyálltak az ellenség acélgolyóival szemben, el fognak bukni a burzsoázia cukrozott lövedékeitől." A Mao tanításain, s az általa kiadott jelszavakon csüngő vörösgárdista fiatalok 1966-tól szabályos pogromhangulatot teremtettek az egész országban - embereket kínoztak halálra, könyveket égettek, műemlékeket pusztítottak el. Az állami és pártszervek szétzúzását követően a hatalom az ún. "forradalmi bizottságok" kezébe - lényegében a hadsereg felügyelete alá - került. Az 1956-57-ben létrehozott ún. "virágözék száz virág" mozgalom, mely az értelmiség szabadabb véleménynyilvánítása érdekében született, ekkorra már természetesen rég a múlté. Sőt, azt hirdették - többek között - hogy a virágtermesztés revizionista dolog, s mellé adták a jelszót: "A virágcserepek szétverésével szolgáljuk a forradalmat!" A kulturális forradalom idején Mao elnök ugyanakkor az emberek börtönbe zárása ellen lépett föl, mivel: "A börtönből szabadult fogolynak semmi hasznát nem lehet venni. Bármennyire is igyekszik az illető, több brosúrával elmaradt az élettől, évekkal azelőtti jelszavakat ismételve." Ebben az időszakban megszívlelendő utasítások és irányelvek voltak a következők: "Meg kell őrizni a forradalmi fegyelmet, ne játsszunk, ne labdázunk, ne rendetlenkedjünk, őrzük meg a tisztaságot, legyünk fegyelmezettek, legyünk éberek, akadályozzuk meg az ellenség sabotá-

zsát!" A kulturális forradalom idején a kínai vonatokon működő rádió bemondóinak gyakorta elhangzó tanácsai így szóltak: "Ne feledkezzünk meg az osztályharcról! Az utazás alatt gondoljunk a biztonságra, a fontos iratokra vigyázzunk! Vigyázzunk a gyerekekre, ne hagyjuk őket a folyosókon szaladgálni! Ha a vonat megáll valamelyik állomáson és leszállunk, figyeljünk az indulást jelző csengőre! A vonaton tilos robbanóanyagot és gyúlékony anyagokat szállítani - akinél mégis lenne, adja le a kalauznak! Irtuk a négy veszélyes állatot - a szúnyogot, a legyet, a poloskát és a patkányt! Ne köpködjünk! A vécék a kocsi végén található."

Mao elnök egyik jelszava így hangzott: "Ássunk mély alagutakat, tároljunk mindenütt gabonát és sohase törekedjünk hegemoniára!" A felhívás első harmada Mao azon tételén alapszik, miszerint a III. világháború kitörése elkerülhetetlen, s ezért atombiztos földalatti bunkereket kell készíteni. Pekingben a metró építésével egyidejűleg hatalmas, több százezer ember befogadására alkalmas földalatti várost hoztak létre - utcákkal, üzletekkel, lakásokkal, melyet a kíváncsi turista bármikor könnyen meglátogathat.

A kulturális forradalom időszakában, mely 1976-ig tartott, nemcsak százmillió embert hurcoltak meg, s jutott a közigazgatás, az oktatás, s a gazdaság a teljes összeomlás szélére, hanem a rémuralom időszaka volt ez a kultúrában, a művészetekben, s a történelmi emlékhelyeken is.

A kulturális forradalom hosszú évtizedekre kiható súlyos károkat okozott az országnak. 1976-ot követően Kína elindult a kulturális forradalom keserű öröksége felszámolásának útján.

A legújabb kori Kína történelmének kétségkívül legnagyobb hatású politikusa Mao Ce-tung, a Kínai Kommunista Pártnak haláláig első számú vezetője. Mao elnök a kínai tradíciókra épülő és a sajátosan értelmezett kínai ideológia segítségével kívánt egy új kínai világhatalmat fölépíteni. Te-kintélye és népszerűsége minden korábbi császárért felülmúlta. Nincs a kínai történelemben még egy személy, aki önála nagyobb hatást gyakorolt volna az egyszerű kínai emberek mindennapi életére, az ország gazdasági fejlődésére. Mao politikájának óriási tömegbázisát az a felismerése adta meg, hogy őelőtte minden császár kénytelen volt tanulni és törődni az alattvalókkal: "Az uralkodó a hajó, az egyszerű emberek pedig a víz" - figyelmezteti a régi kínai mondás a vezetőket. "A víz a felszínen tarthatja a hajót, de föl is boríthatja azt."

Mao Ce-tung ellentmondásos politikus volt. Ma úgy értékelik Kínában, hogy útmutatásai 70 %-ban helyesek, 30 %-ban pedig hibásak voltak.

20 év elszigeteltség után, az 1980-as évek elején újra kitárultak a nagy vörös kapuk. Felismerve, hogy csak akkor maradhat fenn, ha a legfejlettebb technikát beengedi, az ország elindult a modernizálódás útján.

Kína azonban még ma is sok szempontból titokzatos és különleges ország. Ennek oka nyilván az európaiakétól eltérő társadalmi értékrend, a kínai emberek gondolkodásmódja, s természetesen az a több ezer éves elzárkózási politika, mellyel az ország védekezni kívánt a külső támadásoktól, a külvilág káros hatásaitól. Persze ezzel az ösztönző tényezők is kívül maradtak, Kína megrekedt a fejlődés adott szintjén, a külvilág elszaladt mellette. Az ország titokzatosságát fokozták ezer éven át megközelíthetetlen szárazföldi határai: a Himalája hétezer méteres gerincvonulata - a kopár, járhatatlan magashegységek - a végeláthatatlan sivatagok. Ahol pedig könnyebben átjárhatóak voltak a határok, oda egy hosszú védelmi rendszert építettek. Ez a híres Nagy Fal.

A kínaiak úgy mondják, hogy: "Aki nem látta a Nagy Falat, az nem is járt igazán Kínában". 1949-től a Népköztársaság kormánya teljesen helyreállította a Nagy Fal egy szelvényét a Pataling környéki hegyekben - főként a külföldi látogatók csodálatára. A Nagy Fal kínai nevének szó szerinti fordítása: "A tízezer li hosszú fal". A kifejezés nagy kiterjedésére, semmint pontos hosszára utal (1 li 570 méternek felel meg). Légvonalban mérve Sanhajkuantól Csiajükuanig, Kanszu tartomány északi részéig kb. 3000 km hosszú, ha azonban hozzávesszük teljes kiterjedését összes kanyarulataival, hossza csaknem eléri a 6500 km-t. A valamikori katonai főútvonal elsődlegesen védelmi rendszernek épült, teljes hosszában egymást sűrűn követő megfigyelő- és őrtornyokkal. A katonák ezeken az őrpontokon füstjeleket használtak külső veszély esetén. Építtetőinek célját a kínai mon-

dás szimbolizálja: "A nagy fa felfogja a szelet." Valódi célját, a birodalom védelmét azonban sohasem sikerült maradéktalanul teljesítenie. A Nagy Falat méltán hívják a világ leghosszabb temetőjének. Csak egyetlen év során Csin Sihuang császár 300 ezer katonát és 500 ezer parasztot küldött a Fal építésére, s később a császár még több embert ítelt erre az elviselhetetlenül kemény munkára, melyet gyakran csak az ott dolgozók fele élt túl. Néhány helyen méterenként vésték a Falba a halottak nevét. A Nagy Fal az ember által épített leghatalmasabb építmény a Földön. Ismeretes továbbá, hogy - az egyiptomi piramisok mellett - ez az egyedüli emberi alkotás, mely a világúrból (300-350 km magasságból) szabad szemmel is látható. Ezt a megállapítást Farkas Bertalan magyar úrhajós szíves szóbeli közlésével személyesen is megerősítette.

2. Földrajzi viszonyok — a nagy folyók

Óriási különbségek vannak Kína nyugati, illetve keleti felének földrajzi viszonyaiban, s ennek következtében népességében is. Míg Nyugat-Kínában a lakhatatlan sivatagi és magashegységi területek túlsúlya miatt alig 20 millió ember él, addig Kína keleti felében - főleg a folyóvölgyekben és a Kínai Alföldön - zsúfolódik össze csaknem 1.2 milliárd ember! Mezőgazdasági művelésre az ország túlnyomó része alkalmatlan, ahol viszont megfelelőek a feltételek, ott az aszály, az árvizek, a talajerózió okoz hatalmas károkat. A művelhető földek az összterületnek csupán 10 %-át teszik ki. És ennek a területnek kell eltartania 1.2 milliárd embert!

A kínai kultúra kezdetei - a birodalom bölcsői - a folyóvölgyekhez kötődnek, elsősorban a Sárga-folyó vidékéhez, de jelentős szerepe volt az ország őstörténetében a Jangcénak és a Gyöngy-folyónak is.

A Sárga-folyó Kelet-Tibetben, a Tanggula-hegységben ered, s a közép-kínai löszvidéken - Kanszu, Shenszi és Shanszi tartományokon - áthaladva, 5500 km-t megtéve, fáradtan ömlik a Sárga-tengerbe. A folyó megannyi áldást és csapást hozott már az itt élőkre. Az áldást az általa szállított temérdek, s igen termékeny lösziszap adta - a csapást pedig szeszélyesen érkező hatalmas árvizei jelentették. Az árvizek és katasztrófális mederváltozásai miatt az itteniek a Sárga-folyót Kína szerencsétlenségének hívják. A múlt század második felében bekövetkezett legutóbbi nagy áradása során több magyarországnyi terület került víz alá. Nemcsak a termés pusztult el, a természeti csapás több mint egymillió halottat is követelt, s a folyó eredeti medrétől északra, tőle több száz kilométer távolságra talált új utat a tengerhez. Nincs a Földön még egy ennyire szélsőséges mederváltozásokat mutató folyó. A folyomány szintje az erőteljes iszaplerakódás miatt évente több cm-t emelkedik. A gátakat állandóan emelni kell - alsó szakaszán a folyó vízszintje több méterrel a környező síkság fölött húzódik. Emiatt az a furcsa helyzet áll elő, hogy a mederágy nem befogadó, hanem vízváltató. A magas gátak mindkét oldalán vízfolyások indulnak, melyek folyóvá szélesedve érik el a Sárga-tengert. A szállított hordalékot tekintve Földünkön az elsők közé számít, esése alacsony, alsó szakaszán szigeteket, gázlókat képez, hajózásra nem alkalmas.

A Jangce kínai neve "Csang-csiang", azaz Hosszú folyam - s erre a névre méltán rá is szolgált. Egy régi kínai mondás úgy említi, hogy "messziről ered, s messzire folyik". Kína leghosszabb folyója, világviszonylatban pedig a harmadik: 6400 km-es hosszát csupán a Nílus és az Amazonas haladja meg. A hófölte Tanggula-hegységben ered (a Sárga-folyó forrásától alig néhány száz km-re), majd Tibetet és hét kínai tartományt átszelve ömlik Sanghajnál a Kelet-kínai-tengerbe. A folyó vízgyűjtő medencéje a szubtrópusi monszunklió hatása alatt áll - kiadós az évi csapadékmennyiség, a terület vízkészletei bőségesek. Fengcsie és Jicsang városok között a Jangce három festői szépségű szoroson hatol át, melyek Kína legkülönlegesebb látnivalói közé tartoznak. A három szoros hossza együttesen kb. 200 km. Szélességük a legkeskenyebb szakaszokon 100 méternél is kevesebb, másutt eléri a 300 métert is.

Itt épül a "Három Szoros" vízerőmű, melynek munkálatait Li Peng, akkori miniszterelnök ünnepélyes kapavágásával 1994 decemberében kezdték el. A vízerőmű méretei megdöbbentőek. A duzzasztógát tározója a Jangce Vuhan és Csungcsing városai közötti szakaszán 600 km-en át húzódik 1,8 km szélesen, vagyis a víztükör felülete Budapest területének e kétszeresét teszi ki. A létesítmény megépítéséhez szükséges 26 millió m³ betonból és 250 ezer tonna fém-ből 44 db ógyiptomi piramist lehetne fölépíteni. A gigantikus tározótavat egy közel 2 km széles és 185 m magas betongát zárja majd le; a beépítendő összesen 26 turbina 18 ezer MW áram termelésére lesz majd képes. E teljesítmény nyolcszor nagyobb, mint az asszuáni vízerőműé, s 50 %-kal szárnyalja túl a világ jelenlegi legnagyobb vízerőművének, a paraguayi Itaipunak a teljesítményét. A kapacitások nagyságát érzékelteti, hogy az itaipui erőmű Paraguay, valamint Brazília délkeleti államainak és két brazil metropolisz, Sao Paulo és Rio de Janeiro teljes energiaellátásáról gondoskodik. A "Három Szoros" viszont a világ ötödik legnagyobb városát, Sanghajt látja majd el villamos árammal és egy 175 milliárd dolláros iparfejlesztési project keretében a Jangce felső szakaszán elterülő, 3 millió lakosú Csungcsing városának és körzetének is ez fogja adni az energiát.

A vízerőművet három ütemben fogják fölépíteni. Eszerint az 1997. évi határidőre már elkészült egy 2 km hosszú terelőcsatorna, egy 30 km-es autópálya Jicsangtól a Szantonping városánál lévő gátig, s az új csatornán átívelő 900 m-es híd. A terv szerint 1998 és 2003 között kezdik el a zárógát építését, s vezetik a Jangce vizét az új csatornába (a zárógát már 1997-ben elkészült), s az időszak végén a tervezett 26-ból 12 turbinát helyeznek majd üzembe. Végül 2004 és 2009 között fog megépülni a gát, valamint a zsiliprendszer, majd a terelőcsatorna végleges lezárásával visszavezetik eredeti medrébe a Jangcét.

A 15-20 évre tervezett műtárgyépítés költségeit aligha tudná bárki pontosan meghatározni. Hivatalos pekingi nyilatkozatok 1990-es árakon 12 milliárd dollárról beszélnek, de független források a kamatokat és az inflációt is beleszámítva már 22-70 milliárd dolláros költség-szintet emlegetnek. A kínai kormány az irtózatos költségek 90 %-át önerőből, így államkötvények kibocsátásával, továbbá az 1986-ban üzembe helyezett kecsoupai erőmű nyereségéből, valamint az elektromosenergia-fogyasztásra kivetett 2 %-os adóból kívánja majd fedezni.

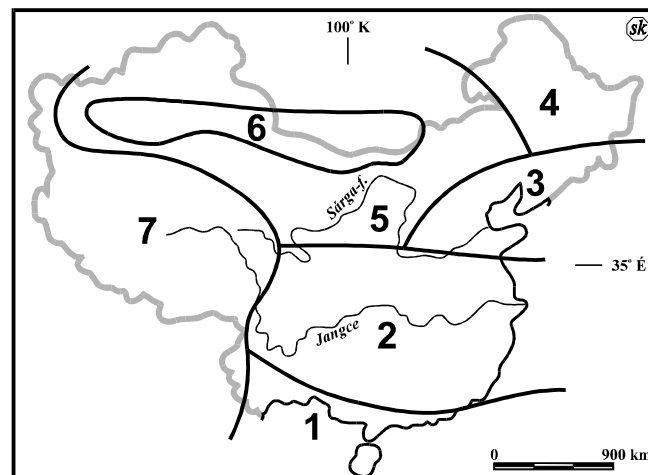
A Jangce piszkos-sárgán csillogó, rohanó vize - a 900 méter fölé magasodó függőleges mészkőszikrtek, a teraszosan művelt, meredek partok számos költőt és festőt meghihlettek már. Azok számára azonban, akiknek hajózni kell a szeszélyes vizeken, sokkal nyersebb a valóság. Egy német utazó, aki embervontatta dzsunkán járt egykor a Jangcén fölfelé, így ír utazásáról: "Az egész folyó völgy visszhangozta a felügyelő bösz kiáltásait, a kulik monoton válaszát, a gongütéseket a partról, s a dobpergéseket a fedélzetről." A jangcei hajózás mindig is kemény és veszélyes vállalkozás volt. A kiismerhetetlenül örvénylő, s a szorosokban rohanó víz és a sekély sziklazátonyok olykor az örületbe, olykor a halálba kergették a hajósokat. A veszélyes zátonyokat fölrobbantották, s a biztonságosan hajózható sávot csónakra épített bójákkal jelölték. Ezek éjszaka világítanak, így ma már a hajózás éjszaka is biztonságos a Jangcén. A folyó felső szakaszának települései mind az övező meredek hegyoldalakra kapaszkodnak. Életük minden rezdülésével a Jangcéhez kötődnek. A folyó partján élőknek a megélhetés alapvető forrása ma is a halászat. A feketeponty, a kínai jászkeszeg, a spratt híres és kedvelt csemegék. A Jangce középső és alsó szakaszának klímája kedvező lehetőségeket biztosít a rizs, a gyapot és a többi szubtrópusi növény évenként kétszeri betakarításához.

3. Éghajlat

Az Európa-méretű országnak igen változatos a klímája - a Föld 16 éghajlati típusa közül itt 7 megtalálható. A rendkívül zord hidegtől az elviselhetetlen forróságig, a száraz levegőtől a fojtó párásságig minden klímaelem-érték előfordul. A legszélsőségesebb Mandzsúria, azaz Északkelet-Kína, valamint az ország nyugati felének éghajlata. E zömében sivatagi és magas-

hegységi területeken hosszú, hideg a tél (4-5 hónapig tart, s a -40 Celsius fok alatti hőmérsékletek sem ritkák), viszont a sivatagok kivételével rövid, alig kéthónapos a nyár. Kína keleti felének középső részén húzódik a Csinlingsan hegység, mely éghajlati választóvonal. Egyrészt a hegyvonulat gátat vet a délről származó meleg, páradús szubtrópusi légtömegeknek, másrészt pedig megakadályozza az észak felől érkező hideg, kontinentális levegő továbbhaladását. Politikai szempontból azonban a Jangce a határ. A kínai kormány a folyótól északra még engedélyezi télen a szénrel való fűtést, a Jangcétól délre élők azonban kénytelenek melegen öltözve átvészelni a meglehetősen hűvös, bár rövid - másfél-kéthónapos telet.

Kína éghajlati körzetei

1. szavanna éghajlat; 2. csapadékos nyarú szubtrópusi éghajlat; 3. nedves kontinentális éghajlat hosszabb meleg évszakkal; 4. nedves kontinentális éghajlat rövidebb meleg évszakkal és hideg téllal; 5. mérsékelt övi sztyepp éghajlat; 6. mérsékelt övi sivatagi éghajlat; 7. magashegységi éghajlat

4. Gazdaság

1949 október 1-e, a Kínai Népköztársaság kikiáltása után az ország gazdasága teljesen új alapokra helyeződött. Szovjet mintára, szovjet tanácsadókkal és szovjet anyagi segítséggel erőteljes és erőltetett iparosítás indult meg. Amíg az ipar látványosan fejlődött, az ipari termelés a többszörösére nőtt, addig a mezőgazdaság csak vegetált, az egy főre jutó megtermelt gabona mennyisége ezekben az években erősen visszaesett. Ez nem meglepő, ha tudjuk, hogy az ipar erőteljes fejlesztéséhez a pénzeszközöket a mezőgazdaságtól vonták el. A rogyadozva működő mezőgazdaságot az 1959-60. évi szélsőséges aszályok és nagy árvizek teljesen tönkretették. Éhínség pusztított az országban. Amerikai szakértőknek az 1982. évi megbízható népszámlálási adatokon alapuló következtetései szerint Kína lakosságából hiányzik 30 millió ember. Ennyi áldozata volt a katasztrófának. Sehol még ilyen pusztító éhínség nem lépett fel a Földön. A népgazdasági sokkot fokozta, hogy 1960-ban, egyik napról a másikra visszavonták az addig már évek óta folyamatos és igen jelentős szovjet segítséget. Ez utóbbi tény nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Mao elnök a minimálisra csökkentette Kína nemzetközi gazdasági kapcsolatait. Cél - az önellátás: Kína bezárkózott a külföld előtt. Mindehhez társult Mao Csetung feltételezése a szuperhatalmak (a Szovjetunió és az Egyesült Államok) Kínáellenességéről, s arról, hogy hamarosan kitör a harmadik világháború. Erre az időszakra datálódik ipari üzemek ezreinek lakatlan vidékekre telepítése (amiatt, hogy az elsősorban a nagyvárosokra irányuló potenciális atomtámadások esetén a kínai ipar működőképessége megmaradjon), s a nagyvárosokban az óvóhelyek építése.

Amíg Mao idejében, majd a kulturális forradalom zavaros időszakában a kapitalizmus csökevényeit tűzzel-vassal üldözték, pl. a magánvállalkozókat agyonverték, addig az azt köve-

tó fordulat legnagyobb politikusának, Teng Hsziao-pingnek egyik gyakran idézett jelmondata: "Gazdaggá válni dicsőség." Teng a Mao-korszak gazdasági önellátási politikáját elvetve, 2000-re meghirdette a külföldi technológia importján alapuló ún. "négy modernizáció"-t (az ipar, a mezőgazdaság, a honvédelem, valamint a tudomány és technológia modernizálását), s ezzel együtt a termelés megnégyszerezése, a személyi jövedelmek ugrásszerű növelése, Kína modern állammá alakítása volt a kitűzött cél.

A reform előtt az üzemek által termelt profitot a minisztérium elvonta, csupán az üzem fenntartására, fejlesztésére utalt vissza bizonyos összeget. 1978 óta a vállalatok érdekeltek a hatékony termelésben, a minél nagyobb profit megszerzésében. Azóta ugyanis nincs elvonás, az állam csak adót vet ki. A vállalatok teljesen önállóak a termelés-szervezésben, a fejlesztésben, határozott időtartamra alkalmazhatnak munkaerőt, a dolgozók túlórázhatnak, de el is bocsáthatják őket.

A mezőgazdaságban 1949 után szigorúan kollektivizált rendszert vezettek be. Ennek lényege, hogy egy brigád, vagy család leszerződött egy állami parcella művelésére. Meghatározták nekik, hogy mit és mikor termeljenek, s a leszerződött mennyiséget az államnak kellett átadniuk. Ha fölöslegük volt, akkor azt szabadpiaci áron értékesíthették, csak ezzel növelhették bevételeiket.

1958 és 1978 között az ipar látványosan fejlődött - az egy főre jutó (egy évben megtermelt) GDP (hazai össztermék) a duplájára nőtt. Ám ez idő alatt az egy főre számított élelmiszerfogyasztás változatlan maradt, sőt valamelyest még csökkent is. Az 1970-es évek végén a mezőgazdaság a kétszeresét termelte, mint 20 évvel korábban, de közben a lakosság létszáma is a duplájára emelkedett. Újabb ösztönzőkre volt tehát szükség, a termelés hatékonyságának növelésére. 1984-től a parasztok haszonbérletbe vehették a földeket, a bérleti jogot meghosszabbíthatták, sőt át is ruházhatták másokra is. Megszűnt a beszolgáltatási rendszer, a parasztok a piacra termeltek, azóta a piaci viszonyok alakítják az árakat, azok hívják életre az áruk, termékek iránti keresletet. Kétféle termék a kivétel: a gabonafélék és a gyapot. Ezek termelése ma is állami ellenőrzés mellett folyik.

Egy régi kínai mondás szerint: "Ha tágasra nyitod az ablakot, a friss levegővel együtt beröpnének a legyek is." A reformnak vannak kellemetlen velejárói, pl. rossz minőségű, hibás, esetleg életveszélyes és hamisított termékek. A termelés fölfutásával együtt ugrásszerűen nő a hibás termékek - eredeti kínai kifejezéssel: a "piszkos retkek" száma. Egyes becslések szerint arányuk az össztermelés egyharmada. A hamisításnak Kínában is régi hagyományai vannak. A kínai és külföldi cigaretták, hamisítása általános: de hamisítják a gyógyszereket, szeszes italokat, órákat, márkás cikkeket, műtárgyakat, stb.

Kínában 1993-ban 12 % volt a GDP növekedése, az előző évihez képest a világon a legnagyobb. 1994-re azonban már mérsékelni akarták a gazdasági növekedést, csak 9 %-os növekedést terveztek. A gyors növekedésnek ugyanis számos hátulütője van. (Pl. az erős gazdasági növekedés nagy építkezésekkel jár, növekszik az építési telkek iránti igény. Megindulnak a telekfelvásárlások, telekspekulációk. A telekárak az évig szöknek, s ez a folyamat az infláció növekedését vonja maga után.) Az infláció mértéke fokozatosan csökken - jelenleg évi 10 % körüli (nagyjából annyi, mint nálunk). A lakosság életszínvonala - legalábbis ami a nagyvárosokat illeti - az utóbbi években látványosan emelkedett. Míg 1990-ben a havi átlagfizetés Pekingben 130 jüan volt, mára ez kb. 400-500 jüanra nőtt. A Nemzetközi Valuta Alap (IMF) ajánlásának megfelelően 1994 január elsejétől megszűnt Kínában a kétféle fizetőeszköz, a külföldiek által váltható, illetve a kínaiak számára használatos jüan - maradt az utóbbi. Ennek közvetlen következményeként az árak rögtön kb. 50 %-kal emelkedtek.

A kínaiak úgy tartják, hogy aki fehér ember, az mind nagyon gazdag, s ez a szemlélet érvényesül mindenütt. Az állami szektorban a múzeumi belépőktől kezdve a repülő-, s a vonatjegy vásárlásokig a külföldi 6-8-szoros árat fizet a kínaihoz képest. A magánszektor is csilla-

gászati árakkal indul, viszont ott lehet alkudni. Attól függően, hogy milyen termékről, vagy szolgáltatásról van szó, esetenként az induló árajánlat 6-od, 8-ad, esetleg 10-ed részéért is lehet vásárolni.

Kínában Magyarországot ma is baráti országnak tartják - függetlenül a hazai politikai változásoktól (bár a gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokban ma már Kínában is csak egy mérce létezik - ha a magyar termék kiállja a piaci versenyt (minőség, ár, stb.), csak akkor vásárolnak belőle). A magyar-kínai politikai kapcsolatok ma jók, rendezettek. Gyakran hallani, hogy a két ország gazdasági átalakulása hasonló cipőben jár, hasonló problémákkal küzd. A tény azonban az, hogy Kínában a gazdasági reformok jóval előrébb tartanak, mint Magyarországon. 1984-től különleges gazdasági övezeteket hoztak létre a Kelet-kínai-tenger partvidékén. A Tiencsintől Sanghajon át Kantonig - ma már minden nagyobb tengerpart menti városban - bevezetett szabályozók óriási lehetőséget kínálnak a külföldi befektetőknek. Az olcsó ipartelepítés, az olcsó kínai munkaerő, a nagy belföldi felvevőpiac, a több éves adómentesség, a megtermelt tiszta nyereség bármikor, USA-dollárban történő, korlátozás nélküli azonnali kiviteli lehetősége óriási vonzerő. A legnagyobb cégek, s akik még időben léptek, már rég jelen vannak a kínai piacon.

Kínában a privatizáció már jóval korábban elkezdődött, mint nálunk a rendszerváltás. Ez egy lassú folyamat itt, ágazatonként szakaszosan hajtják végre. A gyárak, mezőgazdasági üzemek magánkézbe adása már jó néhány év óta folyamatban van, s a tervek szerint kb. tíz év múlva fejeződik be. Hosszabb idő óta folyik a közlekedés privatizációja is. Pekingben pl. a buszok magánosítása a félidejénél tart. Többnyire a sofőrök és a kalauzok veszik meg a járművet, nagyjából a havi átlagfizetés 10-szeresének megfelelő áron. Pekingben 1992-ben - a tömegközlekedés javítására - kb. 100 ezer minibuszt - a mikrobusznál kisebb méretű kis sárga járműveket - hoztak forgalomba, taxiként való használatra. Ezek kategóriájukban a legolcsóbbak.

A taxizás Kínában is keresett szakma. Ahhoz, hogy valaki elvégezhesen egy taxivezetői tanfolyamot, egy évi átlagfizetésnek megfelelő tandíjat kell fizetnie. Sikeres vizsga esetén havi átlagfizetésének kb. 200 (kettőszáz!)-szorosát kell letennie ahhoz, hogy minitaxit vásárolhasson. Ez az összeg viszont már Magyarországon is sok pénznek számít, s csupán a gazdag rokonok segítségével válhat elérhetővé a cél.

Kínában mesterségesen igen magasak az autóárak. Egyrészt nagy a kereslet (a magas árak ellenére), másrészt viszont nincs - sem a nagyvárosokban, sem vidéken - jól kiépített úthálózat. Rengeteg a gyalogos, a biciklis és a triciklis. Mindezek ellenére a kínai autógyártás csak manapság van "feljövőben", főként a még csak néhány éve működő külföldi-kínai vegyes vállalatok termelésének kezdődő felfutása révén. Ily módon még mindig a hagyományos járműveket, illetve a tömegközlekedési eszközöket részesítik előnyben, a többnyire sok autó által okozott folytonos közlekedési dugók, s a forgalmi káosz mérséklése céljából.

A selyem és a porcelán

Ezek több ezer éve a kínai ipar leghíresebb termékei, legnevesebb exportcikkei. Mindkettő Kínából indult el világhódító útjára.

A selyem előállításához a legjobb feltételek Dél-Kínában találhatóak. A selyem maga a selyemhernyó gubójának burkolója, melyet a selyemhernyó nyálkamirigye választ ki. Egy átlagos méretű selyemgubón kb. 500 méter hosszú szál van. A selyemszál erős, elszakítása komoly erőfeszítést igényel.

Sokféle lepke hernyója gubózza be magát selyemszálakkal. Többel is próbálkoztak, de igazán csak a japán selyemhernyó, a *Bombyx Mori* tenyésztése gazdaságos és sikeres. Csak ennek van igazán jó selyme. Eredetileg csak Kínában élt. A Birodalom évkönyvei már az i.e. 2640-ben is megemlíti a selymet, mely évezredek óta kizárólag kínai terméknek számított. A selymet Kínában mindig is tisztelték - a császári udvar kedvelt szövetének tekintették. Az

előkelő fogadásokon való részvétel elképzelhetetlennek tűnt selyemöltözék nélkül. A Tang korban élt Jong Taj hercegnő síremlékén egy ismeretlen költő sorai olvashatók:

*"A selyem egy csodálatos dolog
leheletszerű, mint amikor vadlibák
röpülnek az őszi égbolton,
s a színe, mint a tóban visszatükröződő forrás."*

Az ókorban a selyem eredete Európában még ismeretlen volt, bár rendkívül becsülték. Tudták, hogy a lakható világ keleti szélén készítik az elegáns selyemszöveteket, s rendkívül nehéz úton hozzák át Belső-Ázsián keresztül a Földközi-tenger vidékére. A selyemnek, csakúgy mint a selyemszállító kereskedőnek a latin neve "seres" (görög eredetű szó), a selyemszövet "sericum", s az országot, ahonnan a selymet hozták, "Sericia"-nak nevezték, bár szinte semmit sem tudtak róla. Még Vergilius is - az i.e. 1. században - a következőképpen írt a selyemről: "A selymet az erdő fáinak leveleiből készítik."

A selyem az i.u. 1. század során jutott el Rómába, ahol sok más dologgal együtt luxus-cikknek számított. Mivel nagyon drága volt, kezdetben csak a ruhákat, köntösöket díszítették vele, de az idő múlásával kimondottan selyemruhákat is készítettek. Egy régi krónika szerint nemcsak a nők, hanem a férfiak is el voltak ragadtatva ettől a légiesen könnyű, átlátszó anyagtól. Azonban Senecát és később Soniust felháborította ez az erkölcsstelen ruházat. Tacitus, római szenátor pedig i.u. 16-ban rendeletben tiltotta meg, hogy a férfiak selyemöltözékben járjanak. Ám minden hiábavaló volt. A leheletvékony selyem divatja tovább tartott.

A nevezetes "selyemút" Hszianból, az ősi császári fővárosból, Lancsoun, s a belső-ázsiai sivatagperemi oázisokon át vezetett nyugat felé, majd több irányban elágazva ért el Európába, s a Földközi-tenger keleti, délkeleti partvidékére. (A selyemútról a későbbiekben még részletesen szó lesz.) A selyemszállítás több ezer éves gyakorlata az 5-6. században megszűnt, mivel a selyemhernyót és az eperfát "átvitték" Kínából a Bizánci Birodalomba. Állítólag két görög szerzetes Justinianus császár kívánságára vitte haza a tenyésztés ismeretét, majd magát a hernyót és az eperfát is. Annyi bizonyos, hogy a 7. században a selyem gyorsan elterjedt Perzsiában, Kis-Ázsiában és Görögországban. Kevéssel később eljutott Spanyolországba és Itáliába is.

A kínai selyem ma is világhírű és felülmúlhatatlan. Olyan erős, tartós, finom szövésű és esztétikus selymeket sehol sem tudnak készíteni, mint Kínában. Ma is a kézi szövésű selymek azok, amelyeknek nincs párja. Kínában Szucsou és Sanghaj a selyemszövés legnagyobb központjai a Jangce torkolatvidékén. A legszebb selymek és a legnagyobb választék természetesen ezekben a városokban, valamint Pekingben láthatók.

A porcelán égetett, fehér, finom agyagárú, melynek anyaga tömör, kagylós törésű és áttetsző. Annyira tisztán kínai termék, hogy még angol elnevezése is megegyezik az ország nevével: "china". Megkülönböztetünk kemény, vagy földpátos porcelánt és puha porcelánt. Kínában a kemény porcelánt találták föl. Ezt kaolinból készítik, melyhez földpátot, kvarcot és esetleg kevés meszet is kevernek.

A kínai porcelángyártás központja a dél-kínai Csingtöcsen városa. Jó kétezer éve készítenek már kerámiát a mai várostól délkeletre emelkedő Kao-Ling (Magas Csúcs) kőzetanyagából (innen ered a "kaolin" elnevezés). A rézhiány miatt már az első évezred végén megtiltották, hogy rézből pénzen kívül mást (pl. rézedényeket) készítsenek, ezenkívül elterjedt a teaivás szokása is. Mindezek kedveztek a kerámiagyártásnak. A 11. század elején már finom porcelán edényeket készítettek itt az udvar számára. Leghíresebbek a 14. századtól itt előállított Ming kori, fehér alapon kék dekorációval ellátott porcelánok. A csingtöcseni porcelán

messze földön híres, mert ahogy egy régi kínai mondás tartja: "tisztá, mint a nefrit - fényes, mint a tükör - vékony, mint a papír - s úgy szól, mint a harangjáték".

III. PEKING

Peking Kína fővárosa. Sok kínai számára ez az ígéret földje. Az itt lakók szerint mindenből - talán az időjárást kivéve - Pekingben található a legjobb Kína-szerte.

1. Szemelvények a város történetéből

Az első feljegyzések az i.e. 1000 körüli időszakban említik a várost. A település határ menti kereskedővárosként fejlődött, bár történelme során több alkalommal fölgyújtották és földig rombolták. Kiemelkedik a város és egész Kína történelmében Kublaj kán uralkodásának időszaka, aki - mint a nagy hódító, Dzsingisz kán unokája - a 13. század végén került trónra. Óriási palotát építtetett magának, őt és környezetét hihetetlen pompa és fényűzés vette körül. Marco Polo - a nagy utazó - aki éveket töltött Kublaj kán udvarában, a tatár újév megünneplése kapcsán beszámolt arról, hogy "... ilyenkor a Nagy Kánnak nagy számú, gyönyörű fehér lovat ajándékoznak, ő felvonultatja mind az ötezer elefántját, a résztvevők mindegyikén gazdagon díszített selyemköntösök vannak, sok arannyal ékesítve". Marco Polo a kán udvarában ismerte meg többek között a puskaport, s a papírpénzt is.

Bár Kublaj kán gyönyörűségei palotája leégett, a helyén emelt palotaegyüttes volt a mindenkori császárok lakóhelye. A Peking központjában 1949 után eredeti szépségében helyreállított császári palotában 5 évszázadon át laktak két dinasztia (a Ming- és a Csing-dinasztiák) uralkodói - akik csak akkor hagyták el palotájukat, ha feltétlenül muszáj volt. Az épületegyüttes közkeletű neve "Tiltott Város". Ugyanis még 200 évvel ezelőtt is halállal fizetett az, aki engedély nélkül lépett a falai közé. Hatalmas méreteit jelzi, hogy alapterülete 720 ezer négyzetméter, 800 épülete 9000 szobát foglal magába. A palota komplett renoválása (újrafestés, javítások) becslések szerint kb. 10 évet vesz igénybe, aztán kezdődhet újra az egész.

A palota most látható épületei többnyire a 18. századból valók. Mivel a császári lakóhelyen és a fővárosban minden épület fából készült, állandó volt a tűzveszély. A különböző fesztiválokon használt fáklyák lángja a Góbi-sivatag felől érkező hirtelen szélrohamok hatására könnyen belekapott a száraz faépületekbe, s máris égett az egész város. Voltak persze szándékos gyújtogatások is a császári udvarban, főként eunuchok és más magas beosztású tisztviselők részéről, akik elég vagyonosak voltak ahhoz, hogy a helyreállítás költségeit fizessék. A palota körüli úgynevezett várak ugyan mindig tele volt vízzel, a helyi tűzoltóbrigád azonban túl közönségesnek tartotta onnan oltani a fenséges császári lángokat. Némelyik császár még külön élvezettel is figyelte az elharapódzó, s egyre inkább tovaterjedő tüzet.

Élvezetek

A mindenkori császár mindig is sokat adott az élvezetekre. A császár lefekvése előtt a fenséges hálószoba bejárata elé, jász-táblára helyezték a császári feleségek és ágyasok nevét - nemritkán egyszerre 50-et is. A császár választott a nevek közül, s az eunuch feladata volt azután minél hamarabb előkeríteni a szerencsés hölgyet. Az eunuch följegyezte az időpontot, hogy igazolhassa a lehetséges gyermek törvényességét.

Szabadidő viszonylag bőven lévén a császári udvarban, egyéb szórakozási módokat is űztek. Többek között különböző kínzási eljárásokat dolgoztak ki, s igen magas szintre fejlesztették azokat. A pekingi "Népi Egyetem" egyik oktatójának kutatási területe éppen a császári udvarban használatos kínzási eljárások.

A császári udvartartáshoz több ezer udvarhölgy tartozott, akik feladatkörükénél fogva mindig készséggel álltak a császár rendelkezésére, úgy ahogyan éppen kívánta. A Kínai Birodalom különle-

ges társadalmi jelensége azonban az eunuchok intézménye volt. A kínaiak etikai-bölcseleti tudományukat hagyományosan sokkal mélyebbnek és szerteágazóbbnak tartották annál, semhogy kínai nő - akinek a neveltetése egyébként is a lehető legegyszerűbb volt - annak megvitatásában és meghallgatásában egyáltalán részt vehessen. Hogy tehát a szellemi érintkezés bizalmasabb jellege létrejöhessen a kínai társadalomban, a vagyonos arisztokraták, kereskedők, hivatalnokok fiatal férfiakat kértek föl erre a szerepre, akiket azonban erre a célra - ugyancsak hagyományosan - operáció útján át kellett alakítani. Külső nemi szerveik kioperálásával eunuchhá tették őket - részben azért is, hogy a finom művészetek műveléséhez a nőies tulajdonságok alkalmasabbá tegyék őket. Az operációt a Tiltott Város közelében lévő "eunuch kliniká"-n végezték. A jelöltet speciálisan kiképzett, alul lyukas székbe ültették, s az éles, fűrge kés hamar elvégezte feladatát. Az operáció fájdalmas volt - minden érzéstelelítés nélkül, és annyira gyökeres, hogy az illető a férfinemre utaló minden szimbólumától megfosztott. A műtét - bár egyszerűen hajtották végre - erősen megviselte a pályázó szervezetét. Sokan nem éltek túl, de a lábadozás, a gyógyulás is 3-4 hónapot vett igénybe. Mégis sok fiatalember vállalkozott rá - ezt az egyetlen módját találták a hihetetlen nyomorból való kikerülésre és később esetleg tisztességes vagyonszerzésre. Az eunuchok közül sokan derekukon, bőrzacskóban hordták kioperált tartozékait, hogy megtévesszék a szellemeket. A túlvilágon ugyanis csak az juthat egy újabb földi élet lehetőségéhez, aki nem csonka, vagyis egyetlen testrésze sem hiányzik.

A császári udvartartásnak összesen 3000 eunuchja volt - a hercegek legfőljebb 30, a távoli rokonok 10 eunuchot tarthattak. Törvény írta elő, hogy minden hercegnek ötvenként 8 eunuchot kellett prezentálnia a császári udvar számára, spirituszban megörökített tartozékaikkal együtt.

Az udvar szórakozásainak finanszírozása jelentősen megterhelte az államkasszát. Az eunuchok és az ágyasok ezrein túl el kellett tartani több ezer császári elefántot is, melyek Burmából ajándékként érkeztek. (Az elefántrágyát előszeretettel használták samponként az udvarhölgyek - úgy hitték, különlegesen szép fényt ad a hajnak.) A költségvetést azonban nem kurtították. A császár sürgősségi adót vetett ki, valahányszor szűkében volt a pénznek.

2. Falak

Minden nagyobb kínai települést négyzet alaprajz szerinti nagy falak vettek körül - védekezésül rablók és fegyveres hordák támadásaival szemben. Pekingben ezen belül még századunk elején is külön fal választotta el az egykori mandzsu hódítók leszármazottai lakta északi, illetve a kínaiak által lakott déli városrészt. Az északi falon belül további külön fal választotta el a nemzetközi negyedet, azaz a külföldi képviselők területét. Külön fal övezte az északi városrészben a császári palotaegyüttest, azaz a Tiltott Várost, s azon belül is magas falak különítették el a császár lakóháza- it az egyéb célokra szolgáló épületektől. (E falak mindegyike nem holmi kis kerítések, hanem 6-8 méter magas és 2-3 méter széles igazi erődök voltak.) De magas téglafalakkal vették körül, s veszik körül ma is a földszintes lakóházakat, azonos célokat szolgáló épületek együttesét, lakótömböket, vidéki parasztházakat. Mielőtt a kínai építkeznek, lakótelkét téglából épített magas fallal övezi - s ugyanígy magas falakkal, a "Nagy Fal"-lal övezték az egykori Kínai Birodalom északi határait is. A falak elsősorban természetesen védelmi célból épültek. Széleskörű előfordulásuknak azonban szimbolikus jelentése is van - ne zavarja senki a társadalom különböző szintű csoportjai mindennapi életének harmóniáját.

3. Városkép

Peking városképe a hagyományok ereje folytán ezer éveken át nem változhatott. A Tiltott Városon kívüli Pekinget a sűrűn egymáshoz épített, földszintes, elkerített kőházak jellemezték. Magas házakat a jómódúak sem építhettek, mert az elhomályosítható volna a császár fényét és hatalmát. A régi házakat nem engedték csupán azért lerombolni, hogy újak épüljenek helyettük. A hiedelem szerint ugyanis, ha változik a vidék képe, az istenek eltévednek útjukban. A házak kapuja elé kőfa-

lat építettek, hogy megtévesszék a gonosz szellemeket. A gonosz szellem tudvalevőleg csak egyenes irányban tud haladni - mihelyt meg kell kerülnie valamit, irányt téveszt.

Ebben a már évszázadokkal ezelőtt több százezres lélekszámú városban köztisztaság egyáltalán nem volt - csatornázás sem volt. Nyíltvízi csatornák behálózták ugyan a várost, de a házak udvarán tilos volt szennyvízelvezetőt készíteni. Akik mégis engedtek a kísértésnek, azok ténykedését Kanghszi császár például 40 botütésre méltatta. A szennyvíz és a szemét tekintetében a császári udvarnak azonos gondjai voltak az alattvalókkal. A megtelt szennygödörök tartalmát förtelmes bűz kíséretében kétkerekű kordék szállították a város határain kívülre. Peking mai egyszintes kerületeiben még ma sincs csatornázás - még ma is az ürítés több száz éve bevált módját alkalmazzák.

1949 után óriási rekonstrukció kezdődött a fővárosban. A földszintes kerületek jó részét legyalulták, új többszintes lakótelepek épültek, a város központja azonban továbbra is a Tiltott Város és környéke maradt. Az 1950-es évek elején munkához láttak a várostervezők. Csou En-laj, akkori miniszterelnök külön utasítására a régi városfalon belül nem volt szabad 45 méternél magasabb épületet emelni, tehát ott semmi sem lehetett magasabb a Tienanmen kapubástyánál. Kiszélesítették a "Csangan"-t - Peking legnagyobb sugárútját, megnagyobbodott a Tienanmen tér, lebontották a főváros külső falait. S miközben tömegével áramlott be a szovjet segítség szakértők, tervezők révén is, szovjet típusú épületek születtek. A főváros addig jelentéktelen ipara rohamléptekben fejlődött. Textil-, vas- és acél-, petrokémiai- és gépgyártó üzemeket építettek. Peking nagy ipari város lett, sajnos a hozzá tartozó nagy levegőszennyeződéssel.

1982-ben egy új városrendezési programot fogadtak el. Egyrészt folytatni akarták az új utak építését, szélesíteni a régi utakat, másrészt meg akarták őrizni a régi városképet, a történelmi emlékeket. A gyors ütemben felépült lakótelepek nem tudták követni a népesség ugrásszerű növekedését. A lakóépületek minősége elég gyenge. Gyakori, hogy a felső emeleteken kellő nyomás hiányában nincs víz, több magas épületben nincs lift, vagy ha van, akkor elegendő áram hiányában nem működik.

A főváros lélekszáma megközelíti a 12 millió főt. Eredetileg 10 millió lakosra kívánták korlátozni Peking népességét. Ezt a célt azonban már nehéz lesz 2000-re megvalósítani. Bár ma is érvényben van az a törvény, miszerint vidékről tilos a fővárosba költözni - a hangsúly ma a nehézipar korlátozásán, s az önellátó élelmiszertermelés fejlesztésén van a fővárosban és a zöldövezetében is. Az építkezések 1990-től vettek igazán nagy lendületet és mutatnak igazán minőségi javulást.

1990-ben jártam először és 1994-ben negyedik alkalommal Kínában. Saját tapasztalataim alapján számolhatok be azokról az óriási változásokról, amelyek azóta egész Kínában, s természetesen a fővárosban is végbementek. Peking nemhogy négy év alatt, de hónapokon belül is rengeteget változik. Legutóbb, 3 hónapos vidéki tartózkodás után visszatérve a fővárosba - kis túlzással - nem ismertem rá arra a kerületre, ahol korábban jártam. A földszintes lakótelepek helyén lakótömbök épülnek toronyházakkal, s a reform konkrét megnyilvánulásaiként a legmodernebb nyugati technológiával épülő irodaházak és szállodák magasodnak és sűrűsödnek a belvárosban.

Néhány évvel ezelőtt városszerte, minden középületen virított a jelszó: "Egy nyitottabb és modernebb Kína várja a 2000. évi olimpiai játékokat." Ma már ezek a transzparensz lekerültek a falakról. Ezzel szemben egy felirat olvasható a Peking Hotel - Kína első számú szállodája - előtt: "Egy nyitottabb és modernebb Kína várja Önt 2000-ben." Azzal, hogy nem Peking kapta a 2000. évi olimpia rendezési jogát, a hatalmas szállodaépítési program ugyan némileg módosult, de az építkezések üteme nem csökken. A pekingi tévé 1994 februári tudósítása szerint 300 ezer embert irányítottak vidékről a főváros nagyarányú építkezéseire.

A tervszerű városrendezésnek egyre inkább látszik az eredménye. A főváros első látásra is rendezett - széles sugárutakkal, utcákkal, fákkal, terekkel. Nincsen sűrűn lakott centruma, mint pl. Sanghajnak, vagy Kantonnak - ugyanakkor rengeteg az ember. A már-már kaotikusnak tűnő közlekedést, az egyre növekvő autóforgalmat 3 körgyűrűvel, s a szélesebb utcákkal megrendszabályoz-

ták. Ezáltal az autók átlagsebessége az 1990-es évek elején még jellemző 30-40 km-ről 50-60 km-re nőtt óránként. A körgyűrűk pedig szinte gyorsforgalmi utaknak számítanak.

A Peking körüli zöldövezet - úgy tűnik - megoldja a 12 milliós világváros ételkészítés-ellátását - a lakásgondok pedig átmenetileg ugyan, de a szőnyeg alá söpörhetőek. A vízellátás azonban mindennapos és kikerülhetetlen problémája a túlnépesedett városnak. A vízellátást jelenleg a Pekingtől északra található hegyekből eredő folyókra telepített óriási víztározók biztosítják. Túlságosan hosszú száraz periódusokban azonban - ami az utóbbi években egyre gyakrabban tapasztalható - a biztonsági tartalékok a kritikus szint alá süllyednek, s ez veszélyezteti a város életét. Éppen emiatt már elkészültek a tervek arra vonatkozóan, hogy Pekingtől több száz km-re délre, Vuhan város térségéből csővezetéken szállítják majd a vizet a főváros szükségleteinek kielégítésére. A csővezeték építése azonban még nem kezdődött el.

4. Peking klímája

Pekingben az év 12 hónapjából 6-nak a klímáját személyesen is tapasztaltam már. Tény, hogy ennél kellemesebb éghajlatú várost nagyon könnyű találni. Peking ugyanazon a földrajzi szélességen fekszik, mint Nápoly, mégis kevés két olyan város létezik, melyek éghajlata ennyire különbözne egymástól. Itt csak azt emelném ki, hogy a pekingi tél jóval hidegebb, mint Nápolyé.

A legkellemesebb ősszel (szeptember, október hónapokban) idelátogatni. Ekkor már kevés az eső, kellemes a levegő, csekély a napi hőmérsékleti ingás. A tél ellenben száraz és rendkívül hideg. A hőmérséklet minimuma minden télen eléri a -30 Celsius fokot, sőt jóval az alá is száll. A helybelieknek ez nem okozhat meglepetést. Ilyenkor 6-8 réteg ruhát is magukra vesznek. A tavasz rövid, száraz és poros. Áprilisban és májusban tapasztalható az ún. "sárga szél" jelensége Pekingben. Ilyenkor az erősen és tartósan fújó északnyugati szelek finom porszemcséket szállítanak a Góbi-sivatag felől, melyek tömegükben beborítják, s ellepik az egész várost. Ekkor a látástávolság 200 méter körülire csökken - úgy érezzük, mintha köd lenne, de mégsem az, mert maga a levegő száraz. A sivatagi por fojtogatja a várost. Két-három óra kint tartózkodás is elegendő ahhoz, hogy kabátomon, nadrágomon lerakódjon a por, azt szinte söpörni lehet róluk. Sok kínai kendőt köt az arca elé, így védekezik a por ellen. A szünni nem akaró, süvöltő hideg szél még kellemetlenebbé teszi a kintléteket a szabadban. A fővárosban több diplomáciai képviselőt pótlékot fizet dolgozóinak a rossz klíma miatt. A "sárga szél" jelensége egyébként viszonylag új keletű Pekingben. Előfordulása az 1960-as évek elejétől vált jellegzetessé. Létrejöttének hátterében az áll, hogy az 1950-es évek végén - az 1960-as évek elején jórészt időjárási szélsőségek miatt igen alacsony terméseredmények születtek, óriási éhínség pusztított az országban. Mao elnök utasítására - hogy az ilyen kockázatot a minimálisra csökkentsék - minden talpalatnyi földet - még erdők kiirtása árán is - termelésbe vontak. Pekingtől északra is kivágtak több százezer hektár erdőt, ami korábban a sivatagi port megköttötte, sőt mérsékelte a főváros klímáját is. Kimutatták, hogy az utóbbi 30 évben átlagosan 1 Celsius fokkal lettek melegebbek az amúgy is forró pekingi nyarak, így e csekély klímaváltozás is tovább fokozza itt az emberi szervezet nyári hőterhelését. A nyár (június, július, augusztus) átlaghőmérséklete 26 Celsius fok. Jellemzői: tűző napsugárzás, heves esőzések és - rengeteg szúnyog. Peking a trópuson kívüli monszun területéhez tartozik. Ezt nyáron az óceán felől érkező monoton-szürke esőfelhők, az éjjel-nappal fojtó páráság és a menetrend szerint 2-3 naponként érkező zuhogó esők tudatosítják velünk.

Az 1950-es évek végén kormányrendelet született a Pekingben élő madarak kiirtására. Ez azonban a rovarok elszaporodásához vezetett. A következő rendelet - logikusan - a rovarok élőhelyeinek (fű és egyéb zöldek) eltüntetését, elásását írta elő. Ez viszont tovább növelte a fővárost ellepő pormennyiséget. A helytelen rendeleteket idővel korrigálták. Utóbb évekig tartó faültetési kampányt tartottak Pekingben. Ma már mindenütt sok a fa, a zöld. A kormány elképzelései szerint 2000-re a főváros közigazgatási területének felét - akár a mezőgazdasági területek kárára is - rekreációs területté alakítják rengeteg fa és bokor betelepítésével. A Góbi-sivatag felőli irtás újraerdősí-

tése azonban komoly probléma. Megváltozott az éghajlat, a talajvízszint mélyebbre süllyedt, meg kell küzdeni minden facsemetéért. Itt a visszatelepítés sikere nagyon is kérdéses.

IV. SANGHAJ

Utam következő nagy állomása Sanghaj. A várost számos jelzővel illették már: "Kelet Párizsa", "A Távol-Kelet Királynője" - vállalkozók, szerencsejátékosok, selyemfiúk, prostituáltak, tengerészek, kábítószer-fogyasztók városa. Ez az a város melynek neve hallatán a pekingi bürokraták mindig megborzongtak. Sanghaj ugyanis sajátos módon "magába szívta" a nyugati gondolkodást.

1. Történeti áttekintés

A város legújabb kori története az 1840-es években kezdődött. Akkoriban Sanghaj virágzó - bár meglehetősen jelentéktelen - textil- és halászváros volt. 1842-ben, az első ópiumháborút követően a britek erőszakkal koncessziót szereztek itt, majd őket követték a franciák, végül egy nemzetközi település is létrejött Sanghaj szívében.

A hatalmas külföldi tőkebefektetések, a kimeríthetetlen és olcsó kínai munkaerő a várost nagy ipari központtá és óriási kikötővé tették a Jangce torkolatában. A 18. században még alig 50 ezer lakosú település 1900-ra milliós nagyvárossá nőtt. Az 1930-as években kb. 60 ezer külföldi élt Sanghajban. Ez az az időszak, amikor Sanghaj Ázsia legvirágzóbb városa. Itt voltak a legmagasabb épületek, a legnagyobb mozik egész Ázsiában. Több autó közlekedett itt, mint bármely kelet-ázsiai metropoliszban és több, mint Kína egyéb területein összesen. Csak az angolok több, mint 400 millió fontot fektettek itt be. Sanghaj volt egyúttal Ázsia legnagyobb gyárvárosa, több mint 200 ezer ipari alkalmazottal. Általános volt a gyerekek foglalkoztatása, akik napi 12-13 órát dolgoztak 4-5 éves munkaszerződésekkel, s csak különleges engedéllyel távozhattak a szigorúan őrzött gyárépületek területéről. A külföldi koncessziók területeiket magas kőfallyal vették körül. Kínaiaknak csak külön engedéllyel lehetett belépni, s itt a külföldiek saját törvényeiket érvényesítették. A parkok bejáratánál ott volt a figyelmeztető tábla: "Kínaiaknak és kutyáknak belépni tilos!"

A Kínai Népköztársaság megalakulása óta Sanghaj sokat változott. Ma, amikor ugyan a lakáshoz jutás, az egészségügy, a vízellátás és a szennyeződés (levegő-, víz- és talajszennyeződés) még mindig komoly probléma a városban, fontos megjegyezni azt is, hogy az új lakótelepek építése, a nyomortanyák eltörlése, a gyermekmunka megszüntetése óriási vívmányok. Sanghaj lakosainak száma ma kb. 14 millió. Kína legnépesebb városa, belső magjának népsűrűsége pedig alighanem a legnagyobb a világon. A kulturális forradalom idején kb. 2 millió fiatalot telepítettek innen vidékre, részben a hihetetlen népsűrűség mérséklése céljából. Ennek azonban nem volt eredménye, egyrészt mert lassan visszazivárogtak, másrészt mert igen erős és jelenleg is tapasztalható a bevándorlás vidékről.

A város politikai szempontból is Kína egyik legfontosabb központja. Itt tartották azt az összejövetelt, amelyen megalapították a Kínai Kommunista Pártot 1921-ben. Mao elnök Sanghajban vetette el a kulturális forradalom első kövét azzal, hogy a városi újságokban megjelentetett egy cikket, melyet Pekingben nem voltak hajlandók leközölni. Ami még különösebb, a kulturális forradalom idején - az 1871. évi Párizsi Kommün mintájára - egy népi kommuna irányította Sanghaj életét - igaz, csak egy hónapig. De az ún. "négyek bandájá"-nak, s Mao elnök feleségének is Sanghaj volt a hatalmi bázisa.

2. Gazdaság

A város óriási szerepet játszik Kína nemzetgazdaságában. Az 1960-as években hatalmas beruházások történtek itt. Az ipar mindkét ága dinamikusan fejlődött. Az 1980-as évek elején azonban a város vezetése a könnyűipar intenzív fejlesztése mellett döntött annak okán, hogy ez az iparág háromszor annyi munkaerőt szív föl, mint a nehézipar. A sanghaji jade-faragások, kézzel szőtt selymek és szőnyegek nemcsak Kína-szerte a legjobb minőségűek, hanem híruk nagy a világban is. Ma Sanghaj adja Kína teljes ipari termelésének 15 %-át, Kína teljes exportjának 20 %-át. Sanghaj ma - talán Hongkong és Kanton kivételével - a legkapitalistább és a leginkább fogyasztó-orientált város Kínában. Ez az ország egyik kirakatvárosa. Még ha túlrepedett is Sanghaj, a kínai átlaghoz képest itt jóval magasabb az életszínvonal - ami a fizetések, a fogyasztási javak választékát és az oktatási lehetőségeket illeti.

3. Városkép

A városközpont rendkívül zsúfolt. Itt a tervszerű városrendezés nyomait sem lehet fölfedezni. Ennek ellenére Sanghaj varázsát és vonzerejét épp ez a része, a "City" adja meg. A Dunánál jóval szélesebb Huangpu-folyó a parti sétánnyal - a "Bund"-dal, a valamikori koncessziók területén a britek, a franciák, az amerikaiak által épített európaias stílusú épületek, melyek egykor bankoknak, szállodáknak, kereskedelmi központoknak adtak otthont, gyönyörű látványt nyújtanak, s valami különleges hangulatot árasztanak. Ez Sanghaj szíve. Ez az a látvány és hangulat, melyek a leginkább európaias jellegű várossá teszik Sanghajt, Kína talán összes városa közül.

A folyóparti sétány másik oldalán a Huangpu-folyó, mely - nyugodtan állíthatjuk - túlszűfolt a legkülönbélebb úszó járművek (tengerjárók, komphajók, katamaránok, dzsunkák, vitorlás lélekvesztők) százaitól. Mindegyikük szállít valamit. A dzsunkák egy része egymáshoz sorba van kötve, s mindegyik túlterhelve, olyannyira, hogy a fedélzeten minduntalan átcsap a víz. A folyón állandó túlkölések, óriási hangzavar. Sanghaj a világ egyik legnagyobb kikötője. 2000 óceánjáró és 15 ezer folyami gőzös fordul meg itt évente. A folyó túlszűfoltján daruk, tartályok, dokkok. Ugyancsak a túlszűfoltján áll a város új szimbóluma, az 1994-ben épült, 400 m magas TV-torony.

A folyóparti sétányra nyílik a város egyik ékessége, a Nanking Lu - azaz a Nankingi utca. Ez Sanghaj Váci utcája, Kína legnagyobb bevásárló utcája, mely öt kilométer hosszan húzódik végig a belvárosban. Az üzleteket 1990 óta mind átalakították. Nyugatis, elegáns belső tereket alakítottak ki bennük. Óriási az áruválaszték és az árubőség. Minden megtalálható itt, ami Hongkongban - csak alacsonyabb áron.

Ejszaka alig mérséklődik az a hihetetlen zsúfoltság, ami egész nap tapasztalható. Bár igaz, ezt csak a Nankingi utcára és környékére tudom biztosan állítani. Gazdag és színpompás - kínai és latin betűs - fényreklámok, fényűjságok, s a díszkivilágítás teszi vonzóvá az esti sétát - igaz, csak este 9 óráig. Utána maradnak a hétköznapi fények.

Sanghaj belvárosának - első látásra - legnagyobb problémája a már-már szinte elviselhetetlen zsúfoltság. Emellett azonban van még egy, ami ugyan nem látható, de az előzőnél sokkal komolyabb gond. 1920 és 1965 között a City átlagosan több métert süllyedt. A város vezetőinek szeme előtt egy távol-keleti Velence képe látszott már kirajzolódni. A problémát azonban - átmenetileg ugyan, de - sikerült megoldani. Vizet préseltek vissza a talajba. Ennek ellenére a belváros toronyépületeinek alapjait pótlólagos betoncölöpökkel kellett stabilizálni, nehogy az átázott talajban elmozduljanak.

4. Sanghaj éghajlata

A klíma itt nem olyan szélsőséges, mint Pekingben. A belső-ázsiai hideg téli áramlatoktól távol vagyunk, ugyanakkor a Kelet-kínai-tenger közelsége is mérsékli a téli lehűlést. Sanghaj a legkellemesebb tavasszal és ősszel. Télen jóval fagypont alá száll a hőmérséklet - nedves és hideg a levegő. A nyár forró, párás, fülledt, s a hőmérséklet gyakran 40 Celsius fok fölé emelkedik. Mindegyik évszakban van csapadék, de nyáron valamivel több hullik.

V. A VISSZATÉRT BIRTOKOK: HONGKONG ÉS MACAU

1. Hongkong

A legtöbb ember számára Hongkong egy nagy bevásárlóközpont. A valóságban azonban sokkal több annál. Egy csodálatos városállam, ahol bepillanthatunk a 21. századba, megláthatjuk az emberiség jövőjének egy részletét. Hongkong a pénz, a gazdagság, a ragyogás országa, ahol szélvészgyors az élettempó, s ahol az átlag hongkongi polgárt olyan civilizációs szakadék választja el a tőle alig húsz-egynéhány kilométerre élő kínai paraszttól, mintha két különböző bolygó szülöttei volnának.

Történeti áttekintés

Hongkong a létét az állami szintre emelt kábítószerkereskedelemnek köszönheti. A Nagy-Britannia és Kína közötti kereskedelem jó 300 éves múltra tekint vissza. Az igazán nagy felindülés azonban a kereskedelmi kapcsolatokban az 1700-as évek elején indult meg. A britek részéről egyre nőtt az igény a kínai tea és selyem iránt. A császári udvar csak ezüstöt fogadott el fizetőeszközü. Mivel a brit kincstárból egyre nehezebb volt ezüstöt szerezni, jött az "isten szikra" - Indiában termesztett ópiummal fognak fizetni az importált árukért. Kína fokozatosan "kimerült" a kábítószerrel, s bár elég későn ugyan, de a császár betiltotta a kábítószerkereskedelmet Kínában. Ez "casus belli", azaz háborús ok volt a britek számára. 1842-ben, az első ún. "ópiumháború"-t követően megszerezték maguknak örökös koronagyarmatként Hongkong szigetét, majd 1860-ban, a második "ópiumháború" után ugyanígy hozzájuk került a közeli kontinensnyelv, s végül 1898-ban szerződéssel 99 évre bérbe vették a Kínával határos ún. "Új Területek"-et. A szerződés tehát 1997-ben járt le. Mindig is nyilvánvaló volt azonban, hogy Kína nemcsak az "Új Területek"-et akarja visszacapni, hanem Hongkong többi részét is. Végül is 1984-ben, Pekingben a kínai és a brit kormány képviselőinek tárgyalásán kompromisszum született. Kína visszacap mindent, cserében vállalja, hogy 50 évig nem fogja megváltoztatni Hongkong kialakult tőkés gazdasági rendszerét, pénznemét, szabadpiaci politikáját. Ez elemi érdeke Kínának, ugyanis Hongkong nemcsak a közvetítő kereskedelemben, hanem az új műszaki-technológiai megoldások importjában is igen fontos szerepet tölt be.

Gazdaság

Hongkongnak nincs más természeti erőforrása, mint stratégiai fekvése - egy tökéletes, természetes kikötő, valamint szorgalmas és vállalkozó lakossága. Hongkong gazdasága - mely a 10. legnagyobb a világon - csaknem teljes egészében a gyáriparra és a kereskedelemre épül. A teljes ipari termelés 90 %-át exportálják. Hongkong a világ első számú játék-, óra-, rádió- és ventilátor-exportőre. A szolgáltató szektor szintén fejlett és alapvető része a gazdaságnak.

Hongkong ma Ázsia vezető kereskedelmi központja. Ahhoz, hogy ezt a vezető szerepét megtarthassa, az áruszállítás és a közlekedés fejlesztésére nagy formátumú tervek megvalósításához kezdtek azon célból, hogy a kereskedelem és az üzleti élet számára egy különlegesen fejlett infrast-

ruktúrát hozzanak létre. A politikai gondok ellenére a munkálatokkal jól haladnak. Földünk valaha is elképzelt legnagyobb és legmodernebb repülőtere épül Lantau szigetén, mely teljes egészében 2040-re készül el. Építési költsége mai árakon számítva 12 milliárd USD lesz. Évi 87 millió utas és 9 millió tonna teheráru szállítására, illetve fogadására válik alkalmassá. Az építkezés első fázisa 1997-ben fejeződött be. A repülőtér infrastruktúrájához kapcsolódó új utak és vasutak építését is tervezik. Mindezek mellett természetesen megmarad a hajózás hagyományosan fontos szerepe. Hongkong kikötője a legforgalmasabb ma a világon.

A "Nyitott Kapuk" politikájának meghirdetése óta Kína óriási szerepet játszik a Hongkonggal való kereskedelemben, s Hongkong is ezer szállal kötődik Kínához. Túl azon, hogy Hongkong vízellátását Kína biztosítja (évente 600 millió köbméter víz jut el csővezetéken Hongkongba), a koronagyarmaton a legnagyobb külföldi tőkebefektető - Japánt is megelőzve - ugyancsak Kína. Ugyanakkor Hongkongból származik Kína 1979-1992 közötti összes külföldi tőkebefektetéseknek kb. kétharmada. 1992-ben a kínai-hongkongi kereskedelmi forgalom értéke 80 milliárd USD volt. Ezzel a kereskedelmi növekedéssel párhuzamosan tízezernyi hongkongi cég alapított leányvállalatot Kínában, illetve kínai cégekkel egyes vállalatot létrehozva telepítették át gyáraikat a határ kínai oldalára, zömében a Gyöngy-folyó deltavidékére, ahol - mint Kínában általában - igen alacsonyak a telekárak, valamint bőséges és igen olcsó a munkaerő. 1984-1994 között közel 30 ezer hongkongi cég jelent meg ebben a térségben, s teremtettek 3 millió kínai számára munkalehetőséget. A nemzeti össztermék (GDP) évi növekedése napjainkban a Gyöngy-folyó deltájában a legnagyobb a világon - az elmúlt néhány évben 15 %-os szinten kulminált, s 1994-től napjainkig a növekedés évi üteme átlagosan 10-13 % közötti volt.

Hongkong a térség fő légi- és tengeri kikötője, pénzügyi, biztosítási és szolgáltatási központ, a térség gyors iparosításának irányítója. Annyira gyors a gazdasági fejlődés a Gyöngy-folyó deltájában, hogy ezt a fél magyarországnyi területet egyre gyakrabban emlegetik úgy, mint az ötödik "kis tigris"-t, a világ legdinamikusabban fejlődő gazdaságaival rendelkező négy kis tigris - Hongkong, Szingapúr, Tajvan és Dél-Korea - után. Újabban mind többször említik a kis tigrisek neve mellett Thaiföldet, Malajziát és Indonéziát, mint a térség további, rendkívül dinamikus fejlődő országait. 1994 őszén ezek az országok és Kína politikai és gazdasági vezetői összeültek Dzsakartában, s megállapodtak az ún. "Délkelet-Ázsiai Szabad-kereskedelmi Övezet" megalakításában. E szervezet létrehozása mintegy demonstrálja a világ országai számára azt az egyébként már régóta ismert tényt, miszerint a világkereskedelem központja áttevődött Európából Délkelet-Ázsiába, s hogy a világgazdaság motorja napjainkban Délkelet-Ázsia - élen az említett országokkal és Kínával.

1998 őszén azonban homok került a fogaskerekbe. A délkelet-ázsiai feltörekvő országokban gazdasági krízis lett úrrá. Különösen nagy gondok jelentkeztek Indonézia, Malajzia, Thaiföld és Dél-Korea gazdaságában. Annak ellenére, hogy a válság egyik pillanatról a másikra robbant ki, voltak bizonyos előjelei. A problémák nem tisztán gazdasági jellegűek voltak, hanem pénzügyiek - ugyanis ezek az országok jelentős mértékben el vannak adósodva. A válságot közvetlenül a befektetői várakozás idézte elő, miszerint a világgazdaságban hétévenként ciklikusan ismétlődő kisebb válság söpört végig a közelmúltban, s az aktuális hetedik év épp 1998 volt. A befektetők - elsősorban az amerikai és a japán tőke - először a hongkongi tőzsdéről vonultak ki, először itt kezdtek zuhanni az árfolyamok, ami láncreakcióként terjedt végig egész Délkelet-Ázsián. A térség országai - melyek gazdasága korábban példaként lebegett minden feltörekvő nemzet gazdasági szakembereinek szeme előtt - az adóssághegyek rendezésére ítéltettek. Ennek érdekében gazdaságukat erőteljesen karcsúsították. Fejlődésük az egyszerű emberek által keserűen érzekelhető szűk mederbe terelődött. Az összeomlás - ha kisebb mértékben is, de - hatással volt a világgazdaság többi régióira.

A gazdasági hajtóerő túlnyomórészt az ún. "különleges gazdasági övezetek"-ből származik, melyeket 1979 után hoztak létre Kína keleti, tengerparti területein a külföldi tőkebefektetések előmozdítására. Ezen övezet két legjelentősebb városa a Gyöngy-folyó deltájában: Sencsen és

Dzsuhaj. Sencsenben jött létre az első különleges gazdasági övezet. Sencsen - mely Hongkonggal határos - a kínai kormány óriási anyagi támogatásával a háta mögött a legfejlettebb és a legsikeresebb az összes különleges gazdasági övezet közül. A város 1992. évi egy főre eső becsült nemzeti összterméke (GDP) 2000 USD - Kanton tartományban, ahol Sencsen található, 630 USD (itt a legnagyobb ez a mutató az összes kínai tartomány közül), ugyanez az érték Kínában átlagosan 380 USD volt. 1992-ben Sencsen ipari exportjának közel felét külföldi cégek, főként hongkongiak adták. 1992-ben itt járt Teng Hsziao-ping, Kína akkori legtekintélyesebb politikusa, aki kijelentette: "Sencsenből szocialista Hongkong lesz." A városban gomba módra nőnek ki a földből a házak, a gyárak. 1991-ben átadták a forgalomnak repülőterét, mely a pekingi után a második legnagyobb Kínában. A várost érinti egy 1995-ben átadott autópálya, mely Kantont köti össze Hongkonggal. Megkezdődött kikötőjének bővítése, amely Kína első nemzetközi szabad kikötője lesz.

Dzsuhaj Macau-val határos, tőle északra található. A város szédületes tempóban fejlődik. 1995-ben elkészült az a Dzsuhajt érintő autópálya, mely Macau-t köti össze Kantonnal. A város új kikötőt és vasutat is épít, sőt szó van arról, hogy egy 45 km-es híd köti majd össze Hongkong nyugati részével.

Brit gyarmatként Hongkong maga volt a kapitalista álom. Laza volt az állami ellenőrzés, a maximális adósáv nem haladta meg a 18 %-ot. Aki itt vállalkozott, könnyen és gyorsan vagyonokat halmozhatott föl. Soha nem látott épület- és autócsodák, először itt bevezetett műszaki és elektronikai cikkek, vagyonokat érő ékszerek, nemesfémek a kirakatokban. Érezni a levegőben a "pénz szagát". Az árak magasak. Ennek oka a folyamatos gazdasági növekedés, az állandóan emelkedő telekárak.

Hongkong 1997-ben került vissza Kínához. Mint minden változást, ezt is bizonyos fokú nyugtalanság előzte meg. Sok helyi üzletember fektette be tőkét a világ más pontjain. A Kínához való visszatérését megelőzően valamelyest csökkentek a telekárak, s csekély kivándorlási hullám volt érzékelhető. Hongkong lendületes fejlődése azonban nem állt meg, s a jövőben sem fog megállni. Ez egyrészt Kína létérdeke, másrészt a Hongkong által eddig kiépített gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi pozíciók is ezt determinálják.

Városkép

Az első, ami a kínai-hongkongi határ felé haladva szembejön, a megerősített szögesdrót kerítés. Ez 1997 július 1-ét követően, tehát a terület Kínához való visszacsatolása után is megmaradt. Régen nagy volt a csábítás átjutni a fény és a jólét országába. Persze ma is nagy a különbség, de a Hongkonggal határos különleges gazdasági övezetben (ez ma Földünk legintenzívebben fejlődő térsége) gyors a termelés növekedése, s hasonlóan jelentősen emelkedik az életszínvonal is.

Hongkong területe alig több mint ezer négyzetkilométer. Neve magyarul "Illatos Kikötő"-t jelent. Ez az a szűk szoros, mely elválasztja Hongkong szigetét az ázsiai földnyelvtől. Sokak szerint ez a szoros a környezetével együtt a világ egyik legszebb látványossága. Két helyről lehet igazán gyönyörködni a látványban. Az egyik a szárazföldi parton lévő sétány, ahonnan pillantást vehetünk a túlparton lévő Hongkong-szigetre, mely egyúttal pillantás a 21. századba. Ultramodern felhőkarcolók, a jövő építészeti megoldásai és építőanyagai a túlparton. Előttünk hajók és a legkülönfélébb vízi járművek lüktető forgalma élénkíti a képet. A másik hely Hongkong szigetén van. A Viktória kilátóban elénk tárul egész Hongkong. Lenyűgöző látványt nyújt alattunk a világ talán legmodernebb, hatmilliós metropolisza.

Hongkong - főleg Hongkong szigete - nemcsak Kínához képest mutat erős kontrasztot, hanem még nyugat-európai összehasonlításban is. Üveg-beton paloták, 21. századi technológiák, fedett sziklakertek és sétányok, csöppnyi helyre a legteljesebb szabad természetet varázsolva, a legkülönösebb helyekről előbukkanó vízfolyások - források látszatát keltve meghökkenítő, szemre tetszetős és kellemes látvány, de - egy mesterséges világ. Előrevetíti a jövő városát és a jövő emberét, aki mesterséges közegben éli le életét az odatelepipített természettel - s ez riasztó. Hongkong maga a

fény, a pompa, a ragyogás. De nem emberközeli, ami a méreteket, a város modernségét, s az általa jelzett távlatokat illeti.

Éghajlat

Mivel Hongkong a trópusi övben található, ott soha sincs igazán hideg. A tél közepe (január és február) azonban valamelyest hűvösebb itt, mint Délkelet-Ázsia többi részén. A nyár forró és nedves, különösen a július és az augusztus. Ilyenkor úgy érezni, mintha gőzfürdőben volnánk, s jólesik a légkondicionált üzletek kellemes hűvösében a fölfrissülés. Júniustól októberig alkalmanként tájfunok söpörnek végig e területen. A tájfun - a trópusi viharok kelet-ázsiai megfelelője - kínai eredetű szó: "ta fung" - jelentése: nagy szél. Általában a tavasz és a késő ősz a legkellemesebb időszak Hongkongban.

2. Macau

Hongkongtól 60 km-re, a Gyöngy-folyó torkolatának túlsó oldalán található a legrégebbi európai település a Távol-Keleten. A parányi portugál terület - Macau - ma már újra Kína részét képezi. Macaunak olyan nagy a híre kaszinóiról, játékkermeiről, hogy minden egyéb látványossága és vonzereje csak ezután következik. Mivel Ázsia csaknem összes országában jártunk már, saját tapasztalataink alapján állíthatjuk - ez a terület egyike Ázsia legbájosabb helyeinek. Aki valaha is Hongkongban jár, az ne mulassa el megnézni Macaut.

Pillantás a múltba

Macaunak sokkal régebbi a történelme, mint fiatalabb és valahogy "dörzsöltebb" testvérének, Hongkongnak. E terület európaiak általi fölfedezését is - mint a Földön mindenütt - egy természetes belső kényszer, a megismerés iránti hajtóerő indította el. Az 1500-as évek tájékán a portugálok voltak az egyik legkiválóbb hajósnemzet, és a megismerés utáni vágyuk mellett nagyon is gyakorlatias célok vezérelték őket. Az előző hajósok fűszerekben rendkívül gazdag vidékekről számoltak be, melyek valahol a távoli tengereken találhatóak. A fűszereknek, mint a hétköznapi életben felhasználható új szereknek, praktikus jelentősége volt: élvezeti cikkeknek használták őket, s már akkoriban fontos szerepet játszottak az élelmiszerek tartósításában. Így érthető, hogy értékes termékek voltak. Akkoriban egy gramm fűszer ára megegyezett egy gramm aranyéval. Az akkori Európában a régről ismert selyem, valamint a fűszerek közvetítő kereskedelem nélküli - tehát vámtól mentes - tengereken történő szállítása nagy vonzerő volt. Korábban a selyem és egyéb áruk évezredek át az ázsiai szárazföldön keresztül, kereskedők százainak a közvetítésével, különböző rablócsapatok által "megvámolva", hosszú-hosszú idő alatt értek el rendeltetési helyükre, Európába vagy a Földközi-tenger keleti medencéjébe - s mire odajutottak, áruk már az egekig ért. A hajósok által egy biztonságosabb és jóval olcsóbb szállítási mód kínálkozott, amin persze rajta volt azért a tisztaság is.

A messzire hajózóknak volt egy másik célja is - a kereszténység terjesztése a távoli vidékeken. Portugál hajósok az 1500-as évek elején jártak először Macau környékén. A folyamatos portugál jelenlétet 1557-től számítják itt, miután a portugálok elévülhetetlen érdemeket szereztek a tenger-melléknek a kalóztól való megtisztításában. A kínai császár, mintegy viszonzásul, nekik ajándékozott egy parányi területet. Ez Macau, azaz kínaiul: "A Ma Gao" - "A Ma Istennő Kikötője". Ez a terület évszázadokon át közvetítő szerepet játszott Kína és a külvilág kereskedelmében.

Amikor kirobbant az ópiumháború a kínaiak és a britek között, a portugálok diplomatikusan a kínaiak oldalára álltak, minekutána hamarosan hűvösnek érezték kapcsolatukat a jóval dinamikusabban fejlődő Hongkonggal.

A kulturális forradalom idején Macau többet szenvedett, mint Hongkong. Macauban gyakorlatilag az történt, amit a kínai vezetés akart. 1974 után az új portugál hatalom már szívesen visszaadta volna Macaut Kínának, azonban Hongkong akkor még tisztázatlan jogi helyzete miatt Kína ra-

gaszkodott a "status quo" fenntartásához. Amíg a Hongkong jövőjével kapcsolatos tárgyalások folytak, Macau sorsa "takaréklángon" volt. Hongkong helyzetének tisztázása után a kínai vezetés rögtön Macau felé fordult, és a portugál-kínai tárgyalások eredményeként Macau két évvel Hongkong után, 1999 december 20-án visszakerült Kínához. Ezzel egy csaknem 500 éves folyamatos portugál jelenlét ért véget ezen a területen.

Gazdaság

Macau kiterjedése alig 25 négyzetkilométer (feleakkora, mint pl. Szeged), lakossága 300 ezer. A terület lakóinak 98 %-a kínai - csakúgy, mint Hongkongban - a többi portugál, vagy egyéb nyugati nemzet polgára.

Hogy mennyire az idegenforgalom határozza meg Macau létét, azt számos adat bizonyítja. 1992-ben 8 millió külföldi látogatott ide - s az érkezők száma évről évre növekszik. Az ún. "turistaipar"-ban dolgozik az összes foglalkoztatottak 25 %-a, akik a kereskedelem, éttermek és hotelek alkalmazásában állnak. A nemzeti össztermék 44 %-át a turizmus és a szerencsejáték-bevételek adják.

Macaut Kelet Monte Carlo-jának is hívják. A legkülönbélebb szerencsejátékok évszázadok óta ismert kelet-ázsiai központja. A városnak 8 nagy kaszinója van, közülük 3 éjjel-nappal működik. Szerte a világon az itteni kaszinók választéka a legnagyobb a legkülönbélebb szerencsejátékokból. De fogadhat a vendég a lóversenyeken, sőt agárfuttatásokon is tehet tétet. A szerencsejátékok, s a különféle fogadások iránti vágy tehető hongkongiak és más kíváncsi külföldiek millióit vonzza Macaubá. A város számos kaszinója közül a Hotel Lisboa épületében található több szinten működő kaszinó a legnagyobb a világon. Emeletenként fölfelé haladva emelkednek a tétek, s lesz egyre elegánsabb a terembelső. Van olyan terem, ahol a legkisebb tét 2 ezer USD, a legnagyobb pedig 300 ezer USD.

A prostitúció is régi, ismert szakma Macaun. Több szálloda hivatalosan is prostituáltak alkalmazásával növeli bevételeit.

Bár a kerék forgatása, s a kockadobás igen fontos szerepet játszik az ország gazdasági életében, vannak más, jelentős bevételi források is. Macau ipara a munkaképes korúak 29 %-át alkalmazza. 1977-ig a városban az ipar egyedül és kizárólag a textil- és ruházati ipart jelentette. Ez az ágazat adta akkoriban a teljes ipari export 90 %-át. Miután Észak-Amerikában és Európában újabban behozatali kvótákat állapítanak meg évente a textilipari termékekre, s ezzel párhuzamosan évről évre erősödik a verseny a textiltermékek világpiacán, Macau kénytelen volt diverzifikálni iparát. A textil- és ruházati termékek ágazata jelentősen visszafejlődött, miközben új iparágak jelentek meg, mint pl. a játékok, művirág, kerámiák, elektronikai cikkek, bőrtermékek és lábbelik gyártása. E szektorok az 1970-es évek második felétől kezdtek fejlődni. Közülük az elektronikai ipar számít a legsikeresebbnek.

Macau nyitott gazdasággal rendelkezik, ami azt jelenti, hogy majdnem mindent exportál, amit megtermel - illetőleg majdnem mindent importál, amit elfogyaszt. Mezőgazdasága nincs - ez Hongkongra is érvényes. Exportjának 70 %-a az Egyesült Államokba és a Európai Unió országaiba irányul.

1992-ben a nemzeti össztermék (GDP) 12 %-kal nőtt. Ugyanebben az évben az egy főre eső GDP 5.800 USD volt. Tehát Macau Ázsia gazdag országai közé tartozik, bár az életszínvonal szemlátomást alacsonyabb itt, mint Hongkongban. Itt is megtalálható minden áru, ami Hongkongban, de valamivel olcsóbbak a termékek és a szolgáltatások.

Városkép

Macau területének felét a City, maga a város foglalja el a kontinensszegélyen - Kínával a háta mögött. A "birtok"-hoz tartozik még két nagyobb sziget, Taipa és Coloane. Ezeket hidak kötik össze egymással és a City-vel.

Míg Hongkongban csupán néhány épület - felhőkarcolók mögé bújva - emlékeztet a 100 évvel ezelőtti birodalmi időkre, addig Macau építésze lépten-nyomon magán viseli egy csaknem 500 éves örökség emlékeit. A település történelmi központja az egykori Városházával egy csepp mediterrán Európa a legtávolibb Keleten. Azon kevés helyek egyike a Távolszigeten, ahol az európai egy kicsit otthon érezheti magát.

A kínai városoktól eltérően itt egyetlen bicikli sincs. Rengeteg az autó - a tömegközlekedést a keskeny, lejtős utcákon kisméretű buszokkal bonyolítják le. A várost a szomszédos szigetekkel két különleges ívelésű, egyenként 4 km hosszú híd köti össze. Ezek ma már szervesen a városképhez tartoznak, ezek Macau szimbólumai.

A City mára már teljesen beépült, nincs egy talpalatnyi szabad hely. Macau a Gyöngy-folyó deltájában szédületes tempóban fejlődik. Taipa szigetén óriási építkezések folynak. 1996-ig bezárólag számos új szállodát adtak át, s azóta is több nagy befogadó képességű szálloda építése van folyamatban. Macau az ezredfordulóra megtöbbszörözte idegenforgalmát. Ugyancsak Taipa szigetén épült föl az ország új nemzetközi repülőtere, melyet 1995-ben adtak át a forgalomnak. Évi 6 millió utas és több millió tonna teheráru szállítását, illetve fogadását képes biztosítani.

A Taipa és Coloane szigeteket elválasztó sekély öböl mostanra feltöltődött. Ezen a több ezer hektáros, vízenyós területen ipari komplexumot kívánnak létrehozni.

A távolabbi szigetet, Coloane-t még nem csapta meg az óriási változások szele. Persze ott is vannak már gyönyörű szállodák, az öblökben hófehér sorház-üdülők épülnek, de maga a sziget csendes, pihenésre kiválóan alkalmas. Macau legjobb strandjai is itt vannak. Rengeteg a fürdőző - itt a trópusokon vagyunk. Májusban a Dél-kínai-tenger vizének hőmérséklete kellemes, 25-26 Celsius fok körüli.

A majdnem 500 éves portugál jelenlét e két szigeten sem múlik el nyomtalanul. Évszázados házak - valamikor jómódú portugál kereskedők, esetleg hivatalnokok birtokai - s a keresztény hittérítés emlékei - templomok, Jézus-szobrok, keresztek - láthatók. Ezek a templomok ma is működnek, rendszeresen istentiszteletek vannak bennük.

Macau rendkívül szorosan kötődik Hongkonghoz, ahonnan alig egy óra alatt hajóval el is érhető. Hongkongi hatás érvényesül abban, hogy elfogadják itt a hongkongi dollárt is, baloldali a közlekedés, a nagyarányú építkezések hongkongi cégek irányításával folynak, a legtöbb turista Hongkong felől érkezik, stb. Nincs a Földön még két olyan ország, amelyek között ennyire jó közlekedési kapcsolat lenne, mint az egykori brit és portugál gyarmat között. A gázturbinás repülőgéphajtóművel rendelkező, különböző kategóriájú hajók 15 percenként indulnak a nap 24 órájában Hongkongból, csakúgy mint Macauból.

Macau 1999-ben került vissza Kínához. Itt is érezhető volt némi bizonytalanság a jövőt illetően. 1995-ben beszélgetőpartnerem - egy helyi autószerelő - féltette egzisztenciáját: "Tudja, három autóm van. Szerintem azok fognak elmenni, akiknek van elég pénzük. A többieknek marad a remény, hogy folytathatják eddigi nyugodt, kiváltságos életüket" - mondta.

VI. UTAZÁS A TRÓPUSOKON — DÉL- ÉS DÉLNYUGAT-KÍNÁBAN

1. Éghajlat

Dél- és Délnyugat-Kínában - Kanton, Jangsuó, Kujlin - amerre járok, a szubtrópusi monszunklíma "előnyeit" élvezem. A hőmérséklet délután 30 Celsius fok fölé emelkedik, de éjszaka sem csökken 20 Celsius fok alá. Ha még ehhez hozzávesszük, hogy a levegő nedvességtartalma állandóan 100 %-hoz közeli, akkor ez már az európai ember számára nagyon nehezen elviselhető klímát jelent. Ugyanis magas hőmérsékleten a hőtermelés fokozottabb, a szervezet erősen izzad, ugyanakkor a magas légnedvesség miatt a párolgás korlátozott - s egyúttal egyrészt levegőtérforrásban kevesebb az oxigén is. A szervezet a megtermelt hőt nem bírja lead-

ni - megindul a hópangás, mely hógutához vezethet, ami szélső esetben agykárosodást is okozhat. A trópusokra utazók számára az orvos általában 2-3 napos akklimatizációt javasol, ugyanis a mérsékelt égövben élők szervezetének víz- és energiagazdálkodása a trópusokon módosul.

Dél-Kínában a csapadék évi összege helyenként meghaladja a 2000 mm-t is. Meglepő azonban, hogy egyes területek évi csapadékmennyiségében nagy eltérések vannak - némelyik évben 600 mm a csapadék, de hullhat ugyanott ennek hatszorosa is. A Jangcétől délre az április-május-június a csapadékos évszak - folyamatosan növekvő csapadékmennyiséggel, s júniusi maximummal. Ez az időszak a "mej-jü", vagy a "szilva-eső" időszaka. Ekkor az otthonihoz képest hihetetlenül nagy csapadékmennyiségek hullanak le elképesztően rövid idő alatt. Napjában akár többször is esik. Ilyenkor a legnagyobb a levegő páratartalma is. A Gyöngy-folyó vízszintje - mely Dél-Kína csapadékát gyűjti össze - a csapadékos évszak végére helyenként 20 métert is emelkedik. A partmenti településeket magas védőgátak övezik. Évente 3-4 tájfun söpör végig ezen a vidéken, melyek - kínai meteorológusok szerint - az évi összcsapadéknak kb. 20 %-át adják. 1994-ben éppen kint tartózkodtam, amikor különösen heves "szilva-esők" zúdultak erre a tájra. A Gyöngy-folyó és mellékfolyói kiléptek medrükből, s több millió hektár termőföld került víz alá. Elpusztult a termés, több százezer ember hajléktalanná vált, több ezer volt a halottak száma, s az anyagi kár értéke - egyes becslések szerint - elérte a 4 milliárd USD-t. Dél-Kínában sajnos nem ritka a hasonló katasztrófa.

2. A rizstermesztés

A talaj itt mindenütt vörös agyag, amit a földrajzi szaknyelv "terra rossa"-nak nevez. A vizet nem ereszt át, így ársztásos növénytermesztésre, nevezetesen rizs termesztésére kiválóan alkalmas. Viszont nagyon kevés benne a tápanyag, mivel a rizs kizsarolja a földet. A jó termés reményében ezért trágyázni kell. A rizsföldek igavonójának, a vízibivalynak a trágyáját és az emberi fekáliát használják talajjavításra. A vízibivaly - igaz, igen lassú - erejénél fogva a legalkalmasabb az iszapos talaj fölszántására - érdekes módon a sárban nem csúszik el. Élet-eleme a víz - ha napjában egyszer nem tud az iszapos lében dagonyázni, vastag bőre fölrepedezik és az állat hamarosan elpusztul.

Kína azon országok egyike, ahol a legrégebben foglalkoznak földműveléssel. Már 7 ezer évvel ezelőtti kultúra maradványai között is találtak rizst és rizsművelésre alkalmas eszközöket. Abban az országban azonban, ahol már csaknem kétezer éve fölfedezték a selymet, papírt, acélt, lőport, ahol kiásták a Nagy-csatornát és öntözőműveket építettek, ahol először ültettek gyapotot, s fölfedezték a teacserjét, ott még napjainkban is a termőföld jelentős részét úgy művelik, mint kétezer évvel ezelőtt. A parasztok hajnaltól késő estig dolgoznak a földeken. Hogy a betevő falatot előteremtsék, minden talpalatnyi földet - olykor a völgyfenéktől a hegygerincig - művelésbe vonnak. Ez vezet a szemre tetszetős, ámbár kínkeserves munkával járó teraszos gazdálkodás kialakulásához.

A hibrid vetőmagvak és a műtrágya alkalmazásával mára már jelentősen nőttek a termés-eredmények. Ma Kína a világ legnagyobb rizstermelője. A rizs a legbővebben termő gabona-féle. Vegetációs periódusában rengeteg vizet kíván. A nagy folyókból kiindulva csatornák sokasága ágazza be a sík vidékeket - lehetővé téve, hogy az ültetés után minden gazda elegendő vízzel árszthassa el parcelláját. Gyalogos közlekedés csak a szűk gátakon lehetséges, az áruszállítás pedig a csatornákon történik. A parcellákat - a csatorna két oldalán - a zavartalan hajózás biztosítása érdekében a világon sehol másutt nem látható, jellegzetesen kínai építmények, az ún. ívhidak kötik össze. A keskeny és erősen felázott talajú gátakon a fák közül csak a rövid gyökérzetű eperfa él meg, melynek levele a selyemhernyó fő tápláléka. A csatornában lassan áramlik a víz, s folyamatosan képződik az iszap, melynek egy részét a parcellákról leeresztett víz magával viszi. Az iszapot - melynek még jelentős tápértéke is van - rendszeres

időközben ki kell emelni, részben a feltöltődés megakadályozására, részben pedig a parcel-lákról távozó iszap pótlására.

Millió hektár területen végeláthatatlan parcellák csodálatos rendszere - évezredek munkája ez! A rizstermesztő területeknek óriási jelentősége, s egyúttal különleges szerepe van az emberi művelődés történetében. A sajátos termelési mód szükségessé teszi, hogy az egyes parcellákon dolgozó parasztok szövetkezzenek a közös feladatok ellátására. A természeti katasztrófák (tájfúnok, aszály, kártevők, stb.) és egyéb veszélyek (emberi rosszakarat, háborúk, stb.) kiküszöbölése megteremtik a monarchikus államforma alapjait. Ha rend van és vagyonbiztonság, akkor nő a népsűrűség, fokozni kell a termelést. Ez maga után vonja a precízebb vízelosztás igényét - pontosabb térképekre, feljegyzésekre van szükség - megjelenik a rovás, majd az írás, a mértékrendszer, a számolás, a számológép, a naptár, a csillagvizsgáló, stb. Mivel úgyszólván csak háromféle termékből van bőséggel - ezek a rizs, a tea, a selyem, s más nincs - következésképp kialakul az árucseré a külfölddel, kibontakozik a kereskedelem. Ezáltal nő a jólét, új szükségletek jönnek létre. Kifejlődnek a művészetek, a tudomány, a technika - azaz magasabb szintre jut a kultúra, a műveltség.

3. A teaivás

A talajvíz szennyezett, ezért egész trópusi Ázsiában ivásra alkalmatlan. A vizet fogyasztás előtt forralják. Viszont a forralt vízből kicsapódnak a sók - a forralóedény a sokszori forralás után vízkövesedik. A forralt víz - bár fogyasztás céljára már alkalmas - eléggé ízetlen. Szükség van tehát valamilyen anyagra, aminek a segítségével a már iható víz élvezhető is lesz. Egyes följegyzések szerint i.e. kb. 2000 éve egy kínai herceg nyári kertjében a forralt vízzel teli pohárba a szél belesodort egy levelet. Ez a levél a vizet megszínesítette és megízestette. A herceg utánajárt, s attól fogva annak a cserjének a szárított levelével ízesítették a forralt vizet. Ez volt a teacserje. Évezredek át féltő gonddal őrizték a titkát. A brit birodalom mindent megtett azért, hogy a teacserjét, vagy a szaporítóanyagát kimentse Kínából. A császári Kína ezeket a próbálkozásokat azonnali halálos ítélettel büntette, s ennek az idők folyamán igen sok áldozata volt. A briteknek végül is sikerült a múlt században kicsempészniük a teát, s attól kezdve a tea megszűnt stratégiai cikknek lenni a brit-kínai kereskedelemben. Elkezdték termeszteni az ázsiai brit gyarmatokon - Indiában, Ceylonban is.

A betakarított tealevelek feldolgozása - szárítása, érlelése, ízesítése, stb. - komoly szakma. Kínában a tea-szakemberek egyedül Kantonban, a Dél-Kínai Tudományegyetem tea szakán szerezhetik meg szakmai ismereteiket. A tea szak még ma is stratégiainak számít abban az értelemben, hogy külföldi diák itt nem folytathat tanulmányokat. Egy magyar diáknak - egykori ismerősömnek - mint egyetlen és azóta is egyedüli külföldinek mégis sikerült ide bejutnia. A tea szakot elvégezve azonban idehaza mégsem a szakmájában helyezkedett el.

Kínában a napi folyadékszükségletet úgyszólván egyedül a tea biztosítja. A teaivásnak óriási kultusza van manapság is. Beleértve a teafeldolgozás mikéntjét is, többszázféle tea ismeretes Kínában. A vonatokon a kalauz állandóan cseréli a nagy, ötliteres, forró vizes termoszkot. Az utasok előveszik csavaros fedelű üvegjeiket, s a náluk lévő teafüből elkészítik teájukat. A vendéglőkben étkezés előtt teát szolgálnak föl, s a vendéget is minden háznál teával kínálják. A teaivás itt szertartás, összefonódik a mindennapi élettel, elválaszthatatlan a kínai gondolkodásmódtól, fontos eleme a kínai valóságnak.

4. A Dél-Kínai Szubtrópusi Karsztvidék

Aki Dél-Kínában jár, az nem mulaszthatja el programjából a világ legnagyobb kiterjedésű és valószínűleg a legszebb, leggazdagabb formakincsű karsztvidékének a megtekintését. Évmilliókkal ezelőtt ezt a területet tenger borította. Visszavonulásával a szárazzá váló felszín, az összefüggő mészkőtakarót a meleg, csapadékos trópusi éghajlat hatására hamar dús vegetá-

ció lepte be. A bőséges csapadék, a szél, de különösen a növényzet, a gyökerek savas - meszet oldó - hatása következtében megindult a felszín eróziója, feldarabolódása. A mészkőfelszín eltérő keménységének, s a külső hatások eltérő intenzitásának függvényében a legkülönbözőbb formájú és méretű hegycsúcsok végeláthatatlan sokasága mesebeli környezetet hozott létre. A csupasz mészkő azonban sehol sem bukkan elő. Buja zöldbe öltözik itt a felszín. Részben trópusi, félig örökzöld, széles levelű monszun-esőerdők, részben félig örökzöld bozótosok, cserjék borítják.

A karsztvidék központi fekvésű települése, s egyúttal legnagyobb városa Kujlin. Fahéjat adó illatos fáiról kapta nevét a város. Dél-Kínában, sík vidéken szétszórt hatalmas mészkőcsúcsok előterében fekszik. Környezetétől eltekintve olyan, mint a többi modern kínai város - hosszú, széles utcák, lakótelepek, gyárak és rengeteg ember. Kujlint bőtermő rizsföldek övezik. Ez a vidék Kína egyik "rizsescsészéjé"-nek számít - Dél-Kínában évente háromszor aratnak. De természetesen itt mást is, pl. ízletes gyümölcsöket (mandarin, mangó, banán). Kujlin mindig is híres volt festői környezetéről. Rengeteg külföldi látogatónak Kujlin maga a kínai táj, a kínaiak számára pedig a legszebb hely a világon - a világ természetesen Kínát jelenti.

Kujlint a Li-folyó köti össze Kantonnal, Kína nagy déli kikötőjével. Az egyik leglátványosabb utazás az országban az a kb. 80 km hosszú hajóút, mely folyásirányban Kujlintól Jangsuo-ig tart. A buja trópusi növényzettel borított mészkőfelszín csodálatos lepusztulásformái láthatók itt mindenfelé. Van egy régi kínai mondás: "Kujlin környéke a legszebb a Földön, Jangsuo-é viszont még annál is szebb." A kivételes formájú mészkőcsúcsok sokasága, mint zöld lótuszok tükröződnek vissza a folyóban - finoman és méltóságteljesen. Ez a vidék a tiszta természet szépségének élvezetét nyújtja. Az i.u. 9. században Han Jü, a híres költő a következőket írta a Jangsuo környéki tájról: "A folyó zöld fátyolcsík, a hegyek mint kék jáde-hajtúk." A látvány varázsa azonban nemcsak a költőt ragadja magával, hanem az egyszerű szemlélőt is. Szép napokon a csúcsok napfényben fürdenek, az esős évszakban bújósokáznak az alászálló ritka felhőfoszlányokban, kora hajnalban felhőgyűrű övezi őket, s az esti szürkületben párába burkolóznak.

A folyóparton elszórtan falvak, melyek hatalmas bambuszligetek árnyékába települtek. Az emberek megélhetését csaknem teljes egészében a halászat biztosítja. A halászok ruganyos bája az egyensúlyozás művészetének irigylésre méltó érzetét kelti törekeny vízi járművükön. A halászok tutajai úgy készülnek, hogy enyhén hajlított bambuszrudakat összekötöznek. Ezek sokkal stabilabbak és praktikusabbak, mint amilyenek látszanak.

VII. TIBETBEN — A FELHŐK FÖLÖTT

Csengtuból, Szecsuán tartomány székhelyéről repülővel utaztam Lhaszába, Tibet fővárosába. A légvonalban kb. 1300 km távolságot a gép két óra alatt tette meg. Derült időben, szikrázó napsütésben utaztam, s hamarosan elérem tárult egy hamisítatlan holdbéli táj - lankás és meredek hegyvonulatok, fennsíkok eleinte érdekesnek ható látványa, mely később monotonná válik. Sehol egy teremtet lélek, sehol egy zöld folt - nemhogy fa, vagy bokor, de még egyetlen fűszál sem látható. Vigasztalanul kopár a táj. Ez Tibet - a Tibeti Magasföld. A repülőgép 10 ezer méter magasan száll, de úgy tűnik, mintha minden a lábam alatt, a 6-7 ezer méter magas hegygerincek, pedig mellettem lennének.

1. Történeti áttekintés

Már a történelem előtti időkben éltek különböző törzsek szétszórtan ezen a területen. Az írásos följegyzések az i.u. 7. században kezdődnek, amikor a tibeti hadsereg isten ostora volt a környékbeli népek számára, csakúgy mint a hunok Európának. A tibeti csapatok ekkor elfog-

lalták Nepált, ellenőrzésük alá vonták Belső-Ázsia sivatagperemi oázisvárosait, a selyemutat, sőt - meglepő módon - a 9. században megsarcolták Hsziant, az akkor virágzó és igen erős Kínai Birodalom fővárosát. A hódítások a 9. századdal megszűntek, s a tibetiek azóta évszázadokon át mindent megtettek azért, hogy környezetüktől teljesen elzártan élhessenek magas fennsíkjukon.

Ahogy a világi hatalom gyengült, a buddhista papok szerepe fokozatosan erősödött. Amikor a buddhizmus a 3. században elérte Tibetet, versenyre kelt az itteni népek ősi természeti vallásával, a bon vallással. A buddhizmus átvette a bon vallás számos rituáléját, így pl. az imázászlók lobogtatását, s az imamalmok forgatását.

Az új vallás a 7. században terjedt el teljesen Tibetben, s a buddhista kolostorok a 9. századtól kezdve egyre növekvő politikai erővé váltak. 1641-ben a buddhizmus szigorú kolostori elveit hirdető reformista mozgalom, az ún. "sárgasapkások" szektája a "vörössapkások" fölébe kerekedett. A sárgasapkások vezetője fölvette a "Dalai Láma", azaz a "Bölcsesség Óceánja" címet. Az egyházi és a világi hatalom kibogozhatatlanul összefonódott a Dalai Láma - az istenkirály vezetésével. A buddhizmus tanításai szerint minden élőlény szelleme a halál után egy másik testben újjászületik. Ily módon minden egyes Dalai Láma is egy előzőnek a reinkarnációja, akinek a halála után szerzetesek járják a vidéket, hogy olyan újszülött gyermeket találjanak, aki az előd szellemének néhány jelét mutatja.

A 18. század elején Kína képviselőket küldött Tibetbe, a külügyek irányítására - ezeknek azonban csupán formális hatalmuk volt. Tibet tényleges önállósága 1950-ig tartott. Ekkor a már kikiáltott Kínai Népköztársaság csapatai megszállták Tibet jelentős részét, bár a helyi lakosság vallási, politikai és mindennapi életébe ekkor még nem avatkoztak be. 1959-ig tartott a vihar előtti csend. Ekkor a kínaiak nyilvánvaló túlkapásai miatt fegyveres felkelés robbant ki. A Dalai Láma kíséretével Indiába menekült, s követte őt kb. 80 ezer tibeti is. A felkelésnek, s azt követően a vörösgárdisták erőszakos cselekményeinek - a cél egy új világ felépítése volt - számos áldozata lett. Az ősi tibeti életforma csaknem teljesen megszűnt. Az 1959 előtti 1600 működő kolostorból 20 évvel később már csak 10 maradt. A szerzetesek közül sokat kivégeztek, másokat a földekre, vagy munkatáborokba küldtek. Erőszakos szövetkeztetés volt, beszolgáltatás, a saját jószágtulajdont korlátozták, stb. Ezek az intézkedések hihetetlen nyomort, éhínséget hoztak magukkal. A változás 1979-ben kezdődött. A kínai vezetők rájöttek az itt alkalmazott gazdálkodási elvek kudarcára, ugyanakkor enyhült a vallás elleni szigor is. A parasztok földhöz jutottak, megszűnt a beszolgáltatás és egyéb korlátozások. Helyreállt a vallási élet - kolostorokat építenek újjá és renoválják őket. Tibet rendszeres központi segélyben részesül évente. Utak, iskolák, kórházak épülnek, új gyárak, üzemek létesülnek. Tibet lassan, de elindult a fejlődés útján.

2. Földrajzi viszonyok

Domborzat

Tibet csaknem akkora, mint Nyugat-Európa. Kívülről minden irányban hirtelen kiemelkedő magashegységek határolják, melyek Tibet természetes határai. Közülük a Himalája (nepáli nyelven: a hó hazája) a világ legmagasabban húzódó hegyrendszere, s egyúttal a legfiatalabb is - a déli határt képezi. Kialakulása azzal magyarázható, hogy az indiai kontinentális lemez folyamatosan alátörölődik az ázsiaiakra. A lemezek találkozásánál begyűrődés, s a felszín emelkedése tapasztalható. A folyamat 50 millió éve kezdődött, s jelenleg is tart. A Himalájában végzett legfrissebb geofizikai mérések szerint a hegyvonulat évente 2 millimétert emelkedik. Ez az emelkedés első ránézésre csekélynek tűnik, mégis igen gyorsnak tekinthető. Ha ugyanis az emelkedés időbeli intenzitását változatlanul vesszük, egymillió év során ez 2000 méter emelkedést jelent. A földfelszín ilyen intenzív emelkedése azonban a földtörténet során soha-

sem következett be. Az emelkedés konkrét megnyilvánulásai a Tibeti Magasföldön a gyakori földrengések, a forróvizű források, a gejzírek, s a melegvizű tavak is. Észak-Tibet lefolyástalan - átlagos tengerszint fölötti magassága kb. 4000 méter. Ez egy sziklás, száraz sivatag, mely kb. 1300 km hosszan húzódik nyugat-keleti irányban. Az itt található sós tavak az egykori Thetys-tenger maradványai, mely kb. 100 millió évvel ezelőtt borította Ázsiának ezt a területét. Dél-Tibet a nagy folyók szülőhazája. Keleti részén ered a Jangce, a Szalven, a Mekong, nyugati részén - a Kailasz hegység előterében, mely a tibetiek legszentebb hegye - pedig az Indus, a Brahmaputra, a Szátledzs és a Gangesz.

Éghajlat

Mivel a Himalája dél felől gátat képez az esőt hozó monszunok előtt, Tibetben kevés a csapadék. Az évi mennyiség észak felé csökken, Közép-Tibetben 250-500 mm esik évente. Az évi csapadék késő ősszel hullik. Mivel a hegységek jelentős része zöld növényzet nélküli, nincs ami felfogja a csapadék egy részét (intercepció jelensége), következésképp a rendszerint nagy intenzitással hulló csapadék erősen kimossa a felszínt, iszapfolyások képződnek, átázott hegyoldalak csúsznak le, órákon belül árvizek keletkeznek. A hidak egy részét elsodorja az ár, hosszú útszakaszok tönkremennek - ilyenkor rendkívül nehéz a közlekedés. Ahhoz képest, hogy Tibetet a hó hazájaként is szokták említeni, rendkívül ritka itt a havazás. Nyáron a hóhatár északon és keleten 5-6000 méter közötti, délen magasabban van - 6000 méter fölé nyúlik. A fagymentes időszak a magasföldön alig 100 napos az év folyamán. Ennélfogva azon kevés folyóvízben, ahol folytatható mezőgazdasági művelés, a rövid tenyészidejű fajták jöhetnek csak számításba.

Mivel Tibet magasföld, átlagosan 4000 méter tengerszint fölötti magassággal, az egyes éghajlati elemek értékeiben, azok humán bioklimatológiai (emberre gyakorolt) hatásaiban lényeges eltérések vannak a tengerszinti, vagy akár a magyarországi viszonyokhoz képest.

Ebben a magasságban már ritka a levegő, a légáramlások gyorsabbak, hevesebbek. Egyik pillanatról a másikra következik be az időváltás, s ahogy jött, úgy el is múlik. Az északi monszun hónapokon át söpör végig a platón - por-, homok- és hóviharak, ritkán zivatarok kíséretében. Télen a hőmérséklet gyakran -40 Celsius fok alá száll, s ez a gyakori és hosszan tartó, heves szelekkel rendkívül zord klímát hoz létre, ami nehezen elviselhető. Itt nincsenek átmeneti évszakok, úgy mint mifelénk. A télből hirtelen hóolvadással, illetve fölmelegedéssel jön el a nyár, s ugyanígy, szinte egyik napról a másikra, a nyárból beköszönt a tél. Tibetben a nyár kb. két hónapig tart, a tél kb. 10 hónapos. A nyár kellemes - legegésznek a jakok, zöldellnek a folyóvízgyepek. De mit csinálnak az emberek itt télen? Egy helybelit megkérdeztem. A válasza: "Várjuk a nyarat." Itt már nagyon alacsony a levegő vízgőztartalma. Emiatt igen távoli tereptárgyakat, hegyeket ragyogó éles kontúrokkal látunk, s egy kicsit csalóka is a kép. Jóval közelebbinek tűnnek valóságos távolságuknál. A Nap szikrázóan süt, a magassággal fölfelé haladva egyre sötétebb, mélykék az ég, a fény-árnyék kontraszt rendkívül éles - szinte fekete az árnyék. Mindezt a magassággal egyre csökkenő légköri vízgőz- és szennyezőanyag-tartalom és persze az egyre ritkább levegő idézi elő. Szinte az egész év folyamán rengeteg a napsütés, az ember le is éghet, de fázhat is egyetlen nap során. Lhaszát nem véletlenül hívják a napfény városának. Naponta átlagosan több, mint 8 órát süt a Nap az év folyamán. A tiszta levegő és az erős ultraibolya sugárzás megzavarja a fénymérőt, s túlexponáljuk a filmünket. A mutatott értékhez képest egy rekeszegységgel kisebbet kell használnunk fényképezéskor. Lhaszába érkezésünk napján a hihetetlenül erős közvetlen napsugárzástól valamennyiünk szabad bőrfelülete - arcunk és karunk - leégett. A tibetiek közül sokan ezt megelőzendő, jakzsírral kenik vastagon bőrüket, bár a jakzsír télen is jó szolgálatot tesz - védelmet nyújt a hideg ellen. Az erős közvetlen napsugárzás és a száraz levegő hatására egyébként gyorsan és erősen ráncosodik a bőr. A tibetiek ezért is látszanak jóval idősebbnek tényleges koruknál. A száraz

levegő miatt kicserepesedik a szánk, kiszárad a torkunk, nő a szervezet folyadékigénye. Nagy a hőmérséklet napi ingása. Nyáron előfordulhat 30 Celsius fokhoz közeli maximum, ugyanakkor hajnalban és este fagy. A két végletet jól mutatja személyes tapasztalatom. Bármerre is jártam, napfényben izzadtam, de közvetlenül utána, árnyékban már fáztam.

Lhaszában több helyen láttam fémlemezekből készült Nap-kollektorokat - hordozható vízforralókat, napkályhákat - melyeket a házak elé, vagy az udvarra teszik. A lemezek által összegyűjtött napsugarak a fókuszpontba tett edény tartalmát igen gyorsan fölforrallják, hiszen 4000 méter magasságban a víz már alig több, mint 80 Celsius fokon forr.

Az erős napfény és ultraibolya sugárzás hatására sokszor különleges méretű a termés. Mérték már 28 kg-os fejeskáposztát, a krumpli darabonként elérheti a 2 kg-ot, s Tibetben betakarítottak már fél hektárról 6 tonna árpát is az Ázsiában másutt szokásos 2 tonnás hozamhoz képest.

A hegyibetegség

Lhasza tengerszint fölötti magassága 3700 méter, Csengtu-é 600 méter. Repülővel alig két órán belül tehát kb. 3100 métert emelkedünk. Ez a hirtelen és igen gyors emelkedés még az egészséges szervezetet is nagyon megterheli. Egyrészt hirtelen csökken a légnyomás, ugyanakkor a szervezetben az érfalakra ható belső nyomás nem változik. Ennélfogva a hajszálerek könnyen megrepedhetnek. Különösen orrfújáskor gyakori ez az eset, aminek következményét sajnos én is tapasztaltam. Másrészt a magassággal fölfelé haladva a levegő ritkább lesz, csökken a levegőt alkotó gázok mennyisége, így az oxigéné is. Lhasza magasságában - 3700 méteren - a levegő oxigéntartalma 37 %-kal kevesebb, mint a tengerszinten, azaz nagyjából mint idehaza, Magyarországon. Következésképp több levegővétel szükséges ahhoz, hogy a szervezet a kívánt mennyiségű oxigént fölvegye. Ezek a nehézségek a szervezetet igen erős próba elé állítják. Életkorral, edzettségi állapottal közvetlenül össze nem kapcsolható módon a szervezet eltérően reagál. Ha valaki nehezebben alkalmazkodik a gyors változásokhoz, rajta az ún. "hegyibetegség" kezdeti tünetei jelenhetnek meg. Egyik útitársamnál a hegyibetegségnek egy enyhe változata jelentkezett. Érdekessége, hogy nem azonnal, hanem a Lhaszába érkezést követő 2-3. napon észlelhetők a tünetek. Ezek: fejfájás, szédülés, nehéz légzés, hányinger, étvágytalanság, fáradtság-érzet, mellkasi fájdalom. Utóbbinak oka, hogy a fokozott oxigénhiány miatt a tüdőlebenyek kitérnek, s nyomják a rekeszizom falát. A tünetek észlelésekor azonnal le kell feküdni, s pihenni kell. Ha a tünetek nem múlnak, alacsonyabb szintre kell lemenni, ahol már több az oxigén. Komoly esetben pedig azonnal orvoshoz kell fordulni. Lhaszában a szállodák föl vannak készülve arra, hogy nem minden ideérkezőnek a szervezete alkalmazkodik a hirtelen magasságkülönbség okozta változásokhoz. Lehetőség van oxigén-belélegeztetésre, s szükség esetén orvos is rendelkezésre áll. Csak a mi szálláshelyünkön - az orvos közlése szerint - a vendégek 15-20 %-ánál lépett föl enyhébb fokú hegyibetegség.

Ha a magashegységekben gyalogosan haladunk fölfelé, és rövid idő (legfeljebb egy-két nap) alatt háromezer méter fölötti magasságokba jutunk, szintén fölléphet a hegyibetegség. Többnyire a gyakorlatlan hegymászókon jelentkezik 3-4000 m magasságban. A fáradtság, a túlzott megerőltetés hozzájárul a tünetegyüttes kialakulásához, s a szervezet kiszáradása is hajlamosító tényező. A betegségnek két faja, egymástól eltérő tünetcsoportja van.

Az egyik esetben a vér nitrogéntartalma nő a szervezetben végbemenő fokozott fehérjelebontás következtében, ami aztán kábultságot, fejfájást, hideg verejtékezést, hányást, továbbá a vizeletmennyiség csökkenését okozhatja. Súlyos esetben a vizelet-elválasztás teljes hiánya is beállhat, és ez az állapot könnyen halállal végződhet, ha a beteget nem szállítják sürgősen alacsonyabb szintre.

A másik a fulladásos forma. Ez kevésbé súlyos, nyugalomra, vagy oxigén-belélegeztetésre javul. Tünetei: nehéz légzés, elkékülés, szapora szív működés, néha izgatottság. Oka főleg az

oxigénhiány, de bizonyos fokig a levegő csökkent széndioxid-tartalma is. Utóbbi ugyanis a legnagyobb élettani ingere a lézésnek.

Megfelelő edzettségi állapot és az optimális (nem túl gyors) emelkedési sebesség viszonylag nagy magasságok (egészen 6000 méterig) elérését is lehetővé teszi. Körültekintő felkészüléssel 7-8000 méter közötti magasságokba is el lehet jutni minden egészségkárosodás nélkül. Ám 8000 m fölött már rendkívüli viszonyok vannak. Mégis voltak hegymászók (közülük elsőként Messner, Ausztriából, majd őt követően négy másik társa, akik a Himalája mind a 14 db, 8000 méternél magasabb csúcsát meghódították), akik oxigénpalack nélkül eljutott a legmagasabbra, a Mount Everestre (8848 m). (Itt már az egységnyi légtérfogatban található oxigén mennyisége a tengerszintinek alig 30 %-a.) Példájukat csak nagyon kevesek voltak képesek követni. A magassági teljesítőképesség felső határa kb. 9000 méteren van (ebben a magasságban a belélegzett levegő oxigéntartalma a tengerszintinek már kevesebb mint 30 %-a). A magassági alkalmazkodás zónái és küszöbei azonban csak átlagértékek - ezek életkor szerint változnak. Egyéni eltérések lehetségesek, alkattól és hajlamtól függően.

A magashegységbe utazók számára megszívlelendő tanácsok a következők.

- Miután megérkeztünk (főként, ha repülővel és nem gyalogosan, fokozatos akklimatizáció közepette érünk célt), pihenjünk és keveset mozogjunk az első két napon!

- Sok folyadékot fogyasszunk! Naponta 2-5 litert vegyünk magunkhoz, mivel tiszta, bő vizet a kívánatos!

- Ne fogyasszunk serkentőszereket (alkoholt, kávé, cigarettát)! Ha valaki krónikus dohányos, csökkentse a minimálisra napi adagját!

A himalájai mentőszolgálatok a *Diamox* nevű enyhe vizelethajtóval látják el azokat a pácienseket, akiknél a hegybetegség tünetei mutatkoznak. Ez a gyógyszer serkenti az oxigénfelvételt. Ugyanakkor meg is előzhetők a kellemetlenségek, ha utazás előtt, valamint a nagyobb magasságba történő érkezésünkkor, lefekvésnél beveszünk egy-egy tablettát.

A fölfelé haladó teherhordó állatok szervezetében is hasonló fiziológiai változások lépnek föl jelentős magasságkülönbség megtételekor. 3000 méter tengerszint fölötti magasságon túl a tevének és a lónak már semmi hasznát nem lehet venni. A jak az egyetlen állat, amely még öt-, sőt hatezer méter magasságban, szédítő szakadékok fölötti keskeny, csúszós ösvényeken is gond nélkül közlekedik. Csodálatosan biztos járásukkal szemben oly iszonyú lassúságot párosítanak ezek a lusta állatok, hogy az ember türelmét erősen próbára teszik. Haladásra ösztökélő botozásuk, magas hangerőt kívánó nógatásuk, esetleg vonszolásuk komoly fáradságot igényel. Magam is számtalanszor megcsodáltam ennek a különös lénynek a hihetetlen lelki nyugalalmát. Egykor a karavánok vezetői a jakok és öszvérek homlokát fölsebezték, így csökkentették az állatok vérnyomását, ami nyilván jót tett nekik a magasban. Így készítették őket a továbbhaladásra.

3. A vallás és a kolostorok

A rendkívül zord környezet csekély népesség eltartását biztosítja. A 2 millió főt soha meg nem haladó tibetiek évszázadokon át a buddhizmus sajátos változatát követték, s követik ma is. A kulturális forradalom időszakának elnyomatása és üldöztetése ellenére a vallás ma is él, s továbbra is a tibeti élet középpontjában áll.

A buddhizmust megelőzően Tibetben az ősi természeti vallás, a sámánizmus egy változata létezett, melyet *bon* vallásnak hívták. Képviselői a papok, vagy sámánok voltak, akik kiengeztelték a szellemeket, az isteneket és a démonokat. Fontos szerepet játszott a mágia a hegyek, hágók, vizek, források, vagy a szent hegyek szellemeinek megfélekezésében. Szertartásaiakon állat-, sőt emberáldozatot is hoztak - démoni erőket hívtak, vagy üldöztek el a fekete mágia segítségével. A bon vallás szerint a világ három részre oszlik. Ezek az ég, a föld és az alvilág. Az égben laknak az istenek (tibeti nyelven: Lha), a Naga-k a föld mesterei, s az alvilágban

élnék a démonok (tibeti nyelven: Ceu). Rengeteg szellem létezik - többek között a sátor szelleme, a ház szelleme, a tűzhely szelleme, s számos legenda kapcsolódik pl. a hegyek szellemeihez.

A buddhizmus eljövetelkor egy több évszázadon át tartó küzdelem indult meg a vezető vallás rangjáért. A bon idővel elfogadta a buddhizmus számos elemét, s fokozatosan hasonlóvá vált a buddhizmushoz. A folyamat azonban kölcsönös volt - a bon is hatást gyakorolt a buddhizmusra. A régi tibeti vallás egyik eleme a jóslás, illetve a Dalai Láma kormánya által évente egyszer megrendelt ún. "állami jóslat" kiállta az idők próbáját. A tibeti buddhizmus elismerte a "nirváná"-t, azaz a halandó lét és az újjászületések ciklusától való megszabadulást és a "szamszará"-t, mely az életek és újjászületések egymásra következése. Az ún. "zárt ösvény"-en folytatott életet hangsúlyozzák, azzal a céllal, hogy a nirvánát egy életen belül ériük el, semmint elviseljük a számtalan újjászületést a velük járó fizikai megpróbáltatásokkal.

Több évszázaddal Buddha halála után a vándorló szerzetes-közösségek Indiában állandó intézményekben telepedtek meg, melyek fokozatosan két fontos célt tűztek ki maguk elé: a képzés és a menedék központjaivá váltak. Ezek az intézmények a kolostorok.

A tibeti buddhizmus megalapítása nem lett volna lehetséges kolostorok alapítása nélkül, melyek később a politikai, vallási és kulturális élet uralkodó részeivé váltak. Még ma is a kolostorok - bár zömük romokban hever, vagy éppen most építik újjá - a széles tibeti táj gyűjtőpontjai, s úgy tűnik, korábbi jelentőségüknek egy csekély töredékét fokozatosan visszanyerik.

A tibeti kolostorok általában remetelakokból - a meditáció színtereiből - fejlődtek ki, vagy pedig asztrológusok tanácsára elhagyatott, magas hegygerincekre épültek. A kolostoroknak általában földeket adományoztak, melyeket adóért és terményért cserébe bérlők műveltek. De voltak egyéb bevételi források is. Felkérésre szertartásokat végeztek, pénzadományokat fogadtak el, megadóztatták az útjaikon áthaladó karavánokat. A legkisebb kolostorok egyetlen helyiségből állnak, mely egyszerre a szertartás színhelye, a könyvtár, s a szentély is. A nagyobbakat rendszerint falak veszik körül, s több templomot, meditációs helyiségeket, lakónegyedeket, raktárakat, stb. foglalnak magukba.

A kolostorokhoz bárki csatlakozhat, tetszőleges korban. Léteznek női kolostorok is, persze ezekből jóval kevesebb van. Még ma is szinte minden tibeti család, amelynek legalább két gyermeke van, az egyiket kolostorba adja. A szülő vagy a támogató befizet valamennyi összeget a gyermek belépésekor, ő pedig leteszi az első esküt. A szerzetesek képzésének három fokozata van. Ezeket végigjárva a jelöltnek még 30-40 esküt kell letennie, s 250-300 szabályt megtanulnia, melyek mindegyikének egész további élete során szigorúan meg kell felelnie. A legmagasabb fokozatot persze csak nagyon kevés szerzetes éri el, és még kevesebben vannak a lámák. A tibeti nyelvben a "láma" kifejezés megfelel a szanszkrit "guru"-nak - pontos jelentése: tökéletes tanító. A nem tanuló szerzeteseket kereskedőknek képezik ki, vagy felügyelik a kolostor földjeit, adminisztratív munkát végeznek, esetleg kezelik az üzleti- és pénzügyeket. Megint mások a konyhában dolgoznak, vagy takarítanak.

A szerzetesi életnek szigorúan meghatározott rendje van, sokszor kora hajnaltól késő éjszakáig tartó imádságokkal, szertartásokkal, s egyéb foglalatosságokkal. Minden két hétben a gyülekezet tagjai közösen és fennhangon idézik föl a szabályokat - kis időt hagyva közöttük, hogy aki megszegte valamelyiket, az meggyónhassa bűneit. A legsúlyosabb büntetéssel, azaz kizárással járnak a szexuális cselekmények, a lopás, a gyilkosság, sőt bármely szerzetestárs különleges képességeinek eltulzása a többiek előtt. Kisebb büntetéssel járnak pl. a hazugságok, s az alkoholfogyasztás.

Általában a kolostor vezetője, az apát irányítja a tanítást, vezeti a szertartásokat, felügyeli a szerzetesek képzését. Hagyományosan Tibetben öt tudományterületet tanítanak, melyek mindegyike több éves képzést igényel. Ezek a tudományok a következők: logika, a buddhizmus írásainak összehasonlító elemzése, a szélsőségek közötti ösvény, a nem-létező vagyis az

üresség és a metafizika. A legmagasabb szintű tudományos oktatás jelenleg csak Lhaszában és közvetlen közelében három kolostor (a Drepung, a Szerá és a Ganden) egyetemén folyik. A képzés legkevesebb 20 évig tart, s a jelölt vizsgáit a buddhista filozófia már említett öt nagy területének legnagyobb mesterei - lámái - előtt teszi le. Sikeres teljesítés esetén a legmagasabb tibeti tudományos elismerésben részesül - "gese" címet kap.

A tibeti buddhizmushoz hozzátartoznak a zárándokok tízezrei is. Hihetetlen távolságokat tesznek meg - nem gyalog, hanem sokkal nagyobb fizikai igénybevétel közepette, számunkra nehezen elképzelhető módon. Előreborulnak, majd a földön hason fekve a fejük fölött kinyújtják karjukat. Utána fölkelnek, s addig lépnek előre, ameddig az imént fekve, kinyújtott karjukkal az ujjuk hegye még érte a talajt. S ez így megy, míg zárándoklatuk céljához nem érnek. Minden tibetinek életében egyszer el kell zárándokolnia Lhaszába és körül kell járnia minden buddhisták legszentebb hegyét, a Nyugat-Tibetben található Kailasz hegységet. Az út hónapokig tart és nem más, mint több száz kilométeres szenvedés. Én is több alkalommal láttam Lhaszában, a Dzsokang-kolostor és a Potala-palota - a Dalai Láma palotája - körül az említett módon haladó zárándokokat.

4. Lhasza

Lhasza - Tibet fővárosa - 3700 méter magasan fekszik a tenger szintje fölött, a Himalája láncjai közé ékelődve. Mint ahogy maga Tibet, a fővárosa is évszázadokon át zárva volt a külvilág előtt - csak nagyon keveseknek adatott meg a lehetőség eljutni Lhaszába. A Dalai Láma palotája, a Potala mindenkit lenyűgözött, azonban környezete - egybehangzó leírások szerint - szeméttelnek látszott. Amikor 1904-ben Younghusband ezredes vezetésével a brit inváziós csapatok elfoglalták Lhaszát, győzelmes menetelésükben szeméthalmok, posványos víztócsák, nyitott szennyvízcsatornák, s rothadó élelmiszermaradványok után kutató elvadult kutyák és egyéb állatok zavarták őket.

Lhasza akkor lett Tibet központja, amikor az i.u. 6. században Szongcen Gampo király a Jarlung (a Brahmaputra tibeti neve) völgyéből ide tette át a székhelyét. Később vallási központ lett, s 1959-et, a tibeti felkelés leverését követően a főváros és egész Tibet kínai adminisztratív irányítás alá került. Lhasza lakossága ma kb. 150 ezer, s ennek több mint a fele kínai.

A Potala

A Lhasza fölé emelkedő Potala-palota a tibeti buddhizmus ősi központja, a lelki zárándoklatok színhelye, a tibeti építőművészet legkiemelkedőbb alkotása - valóságos építészeti csoda. A Potala név a szanszkrit "Bodala" szóból ered - jelentése: Buddha Hegye. A 7. században Szongcen Gampo király építtetett ide egy meditációs célokra szolgáló épületet, majd később egy palotát. A 9. században ezek az épületek egy villámlást követő tűzvészben elpusztultak. 1645-ben az 5. Dalai Láma utasítására elkezdődött egy új palota építése, mely elkészülte után az egymást követő Dalai Lámák hivatalos téli rezidenciája lett. Az 1959. évi felkelést követően a Potalát kirabolták. A kulturális forradalom időszakában állítólag a vörösgárdisták le akarták rombolni. Csou En-laj, akkori miniszterelnök személyes utasítására sikerült csak megvédeni az elpusztítástól.

A Potala kőből, fából és földből épült, 13 emeletes és több mint 117 méter magas. Az egész építmény szobák labirintusa - több, mint ezer van belőlük, s még kb. ezer szentély és 200 ezer szobor található a Potalában. Az emeletek nem egymásból nyílnak, némelyik különleges terem bejárata oszlopok mögé van rejtve. A falai 2-5 méter vastagságúak, s földrengés ellen úgy biztosították őket, hogy közéjük olvasztott rezet öntöttek. Acélvázat nem használtak, a famunkák egyetlen szöveget sem tartalmaznak. Mivel az építkezés idején - azaz a 17. században - nem ismerték a kereket Tibetben, az építőanyagot számárháton, vagy emberi erővel száll-

lították a helyszínre. Az épület trapéz formájú, falai befelé dőlnek. A Potala két fő egységből áll: középen a Vörös Palota helyezkedik el, melyet két-oldalt a Fehér Palota szegélyez.

A Vörös Palotában imatermek, szentélyek, kápolnák, meditációs helyiségek és 7 mauzóleum található. Ezek a mauzóleumok tartalmazzák az 5.-től a 13.-ig (a 6. kivételével) az özszes Dalai Láma földi maradványait. Az egyes sírok hihetetlen mennyiségű aranyat, igazgyöngyöt, s különféle drágaköveket tartalmaznak. Az 5. Dalai Láma sírja 3700 kg arany fölhasználásával készült és 20 méter magas, míg a 13. Dalai Láma sírja 22 méteres, mely tömör ezüstből készült, arany- és drágakőborítással.

A Potala nyugati részében valamikor az épületet kiszolgáló szerzetesek laktak, keleti részében pedig a kormányhivatalok, egy szerzetes-iskola, valamint a nemzetgyűlés üléstermei voltak. A Potalában őriztek továbbá régi tekercseket, szentírásokat, fegyvereket és hadi felszereléseket, ajándékokat és mindenféle egyéb kincseket. Az éléskamrák és a pincék a kormány élelmiszer-tartalékait tárolták a tisztviselők, a kolostorok, s a hadsereg számára. Itt voltak egyébként az előkelő származású bűnözők börtöncellái és a kínzókamrák is. A legfelső emeleten a Dalai Láma magánlakosztályai találhatóak - imatermek, fogadószobák és hálószobák - ugyanabban az állapotban, ahogyan ő 1959-ben, Indiába távoztakor hagyta őket.

A Norbulingka

Ez az épületegyüttes a mindenkori Dalai Láma nyári palotája - nevének jelentése: drágakő-sziget. A 7. Dalai Láma idején kezdték építeni 1755-ben, majd 200 év elteltével a jelenlegi - a 14. Dalai Láma számottevően kibővítette. A Norbulingka fallal körülvett hatalmas park, kisebb épületekkel, kápolnákkal, s a közepén egy kis tavacska található. A Dalai Láma minden nyáron ide költözött át a Potalából. Lakosztályai - meditációs szobája, fürdő- és hálószobája, nappalija, fogadóhelyisége, s a trónterem ma múzeum. Rengeteg zarándok és turista keresi föl.

Lhaszában a régi tibeti életforma ma már csak az ősi belvárosban, valamint a működő kolostorokban - a Dzsoakang-ban, s a közeli Szerpa és Drepung kolostorokban figyelhető meg. A tibeti élet átalakulóban van. Egyre több, az itteni ősi kultúrától idegen civilizációs hatás éri a tibetieket. Fönnáll a veszélye annak, hogy ez a több ezer éves kultúra eltűnik a történelem színpadáról.

Az életszínvonal, az oktatás, s az egészségügy fejlesztése érdekében tett lépésekkel, a lakosság szellemi központjainak, a kolostoroknak a helyreállításával, újjáépítésével azonban a tibetiek jobb életlehetőségekhez jutottak, s újra szabadon folytathatják vallásukat, mely ma is át- meg átszövi a tibetiek mindennapi életét.

VIII. KÍNAI TURKESZTÁN — AZAZ A HSZINCZIANG-UJGUR AUTONÓM TERÜLET

1. Megérkezés az ujugurok földjére — Urumcsi

Hszianból vasúton indultam tovább Lancsoun, a történelmi Kína nyugati kapuján át Urumcsiba, a Hszincziang-Ujgur Autonóm Terület székhelyére. A "Hszincziang" szó jelentése: nyugati területek, ami közvetve arra utal, hogy ez a vidék egészen a legutóbbi történelmi időkhöz nem volt Kína szerves része, s bekapcsolódása az ország közlekedési hálózatába - meglepő módon - csupán az 1940-es évek elejétől kezdődött el. A japán megszállás miatt Nankingban székelő kínai kormány 1933-ban megbízta a svéd Sven Hedint, Belső-Ázsia akkorra már világhírűvé vált kutató-felfedezőjét azzal a feladattal, hogy a hozzá kirendelt geodéták segítségével jelölje ki Lancsou és Urumcsi között egy majdan megépítendő autót út nyom-

vonulat. Még az 1950-es évek végén is, ha egy kínai tisztségviselőt Urumcsiba helyeztek át, akkor először Japánon át Vlagyivosztkba kellett hajóznia, majd a transzszibériai vasúttal át kellett szelnie a Szovjetuniót, míg végül teherautón és lóháton utazva, egy hónap múlva elérte célját. Ma már ilyen gondok nincsenek. A repülőút Pekingből Urumcsiba alig négy órát vesz igénybe, de ha vasúton szeretnénk megtenni ezt az utat, az is "mindössze" három napig - pontosan 72 óráig - tart. A Lancsouból Urumcsiba vezető vasútvonal megépítése sokáig húzódott, végre 1962-ben elkészült. Az 1900 km hosszú Lancsou-Hszincsiang vasútvonal átszeli a Tiensan hegyvonulatait, végeláthatatlan és reménytelenül kopár homok- és kősvatagokat, s ezután éri el Urumcsit. Kétségtelen, Földünk egyik legnagyobb életidegen térségén haladunk keresztül. Eleinte még az újszerűség varázsával hatnak a sivatag különböző megjelenési formái, valamint formakincsei, de egy idő után hihetetlenül nyomasztó a látvány - sehol egy zöld folt, fücsomó, vagy fűszál.

Végre megérkezem Urumcsiba. Mivel a város észak felé, a Dzsungáriai-medence irányába nyitott, viszonylag kedvező a csapadékkellátottsága, bár klímája szélsőségesen kontinentális - forró nyarak és rendkívül zord telek jellemzik.

Lekászalódom a vonatról. Leírhatatlan káosz. Hullámszik a tömeg és én haladok az árral. Egyszer csak észreveszek egy kis táblácskát: "Magyar Földrajzi Expedíció" (angolul) - valaki fölemelve tartja a kezében. Tehát mégiscsak várnak! Lancsouból ugyanis küldtem Urumcsiba egy telexet a könnyebb kapcsolatfelvétel reményében. A Kínai Tudományos Akadémia Urumcsi Földrajzi Intézetének a munkatársai vártak a peronon. A bemutatkozás rövid és boldog percei után irány az állomás előtti parkoló, ahol terepjáróba ültünk, s a Déli Pekingi úton lévő intézeti szálláshelyünkre hajtottunk. A szállás el volt látva minden kényelemmel, de a szobák egyágyasak voltak, amin egy kicsit meghökkentem, hiszen az aznapi történések megbeszélése és a másnapi programok előkészítése állandó beszédtemákat adtak esténként. Később tudtam meg, hogy az egyágyas szobák az irántam és társaim iránt megnyilvánuló különös kínai figyelmesség részét képezik (meg hogy többet fizessünk - de ez csak később derült ki).

Az elhelyezkedés és tisztálkodás órái után egyikünk szobájában fogadtuk vendéglátóinkat nyugat-kínai tudományos programunk, s a vele kapcsolatos összes hivatalos részlet megbeszélése céljából. Megjelentek Csappar professzor, az intézet igazgatóhelyettese, Han Teling és Csen Janing professzorok, Jang tudományos segédmunkatárs, Jü Tin kisasszony - a tolmács (kínai-angol), valamint mi hárman - magyarok. Először átadtuk ajándékainkat. Tudnivaló, hogy Kínában és általában Ázsiában az ajándékozásnak ősi hagyományai vannak. Az ajándék értéke és mennyisége befolyásolhatja a házigazda jóindulatát. Takaros kis csomagjaink átnyújtásakor vendéglátóink szemében meleg mosoly csillant. Gyenge szabadkozás, aztán túlradó köszönet. Majd az elmaradhatatlan pohár tea melletti beszélgetés a szokásos udvarias formulákkal indult. Kölcsönösen beszéltünk munkánkról, majd kérdeztek addigi kínai élményeinkről, tapasztalatainkról. Szóba kerültek a kínai nevek. Kiderült, hogy Jang úr neve magyarul birkát jelent - harsány nevetés. Csak magunkban jegyeztük meg, hogy némi külső hasonlóság is fennáll. Türelme pedig közös munkánk ideje alatt kiemelkedő volt. Mind vendéglátóink, mind pedig mi meglepődtünk, amikor kiderült, hogy egyformán használjuk nevünket - a kínaiaknál is első a vezetéknev, s azt követi a keresztnév. Kínában a leggyakoribb családnevek a "Csang" (jelentése: "hosszú"), a Csen (jelentése: "érett, idős") és a "Vang" (jelentése: "herceg"). Összesen 300 millió kínait hívnak e három név valamelyikén. Csen professzor és Jang úr később a terepi méréseink során végig velünk voltak Nyugat-Kínában - jó barátság alakult ki közöttünk. Keresztnevünkön szólítottuk egymást, de azt mondták, nyugodtan hívjuk őket vezetéknevükön - azt könnyebb és egyszerűbb kimondani.

Csakhamar rátértünk a beszélgetés lényegi részére: hogyan valósítjuk meg kutatási programunkat, mennyit kell fizetni, s milyen szolgáltatásokat kapunk érte cserébe? Lakonikus tö-

mörséggel hangzott a válasz: fejenként, a hivatalos tartózkodás minden egyes napjára 150 USA dollár fizetendő, s ezért az összegért biztosítják számunkra a kijelölt - egymástól több ezer km távolságra lévő - mérési pontokhoz a terepjárót a sofőrrel, s a teljes ellátást (szállást és étkezést), kísérőként pedig Csen professzor és Jang úr fog a terepi mérések egész időszaka alatt a rendelkezésünkre állni. Az ár igen magas volt, viszont nem tehattünk mást, egyezségre kellett jutnunk. Egy kikötésünk azonban volt: a költségek egyharmadát kínai pénzben, jüanban szeretnénk volna kifizetni. Mikor mindezt Jü Tin kisasszony angolról kínaira lefordította, a kínaiak között nagy vita alakult ki, percekig hatalmas hangzavar uralkodott a szobában. Csak jóval később derült ki, hogy Csappar professzor - aki származására nézve ujgur (s akiket az itt élő kínaiak nemigen szívelnek), s arcára nézve rókaképű (meglhetősen ravasz vonásokkal) - semmiképpen sem akart belemenni ebbe az alkuba. Erre mi azt válaszoltuk, hogy akkor másnap már sajnos vissza kell utaznunk Magyarországra, ugyanis más fizetési konstrukciót nem tudunk elképzelni. Végül is, hosszú viták után elfogadták javaslatunkat, megegyeztünk. Másnap kiváltottuk a tartományi központi vámraktárból a hónapokkal azelőtt, "post restant" elküldött műszereinket és felszereléseinket, majd fölkerestük a tartományi rendőrkapitányságot, ahol a kínai kollégákkal előzetesen és közösen kijelölt műszeres mérési pontok ismeretében útvonalengedélyért folyamodtunk. Harmadnap korán reggel, gondos előkészületek után minden szükséges műszert és személyes holmit bepakoltunk a terepjáróba. Irány a már oly sokszor elképzelt fantasztikus világ - Legbelsőbb Ázsia!

Legbelsőbb Ázsia — madártávlatból

Előbb röviden áttekintjük azt a hatalmas területet, ami Ázsia igazi szíve, majd részletesen bemutatom kutatásaim színtereit élményeimmel, tapasztalataimmal, s történelmi visszaillesztésekkel.

Legbelsőbb Ázsiát lényegében Kínai Turkesztán és a vele szomszédos térségek jelentik. Ez az óriási, kietlen szárazulat magába foglalja azokat a nagy kiterjedésű, lefolyástalan medencéket, melyek végignyúlnak Ázsia középső övéen, keletről nyugatig. Az alkotó medencék hosszanti kiterjedése 2500 km, míg szélességük 1000 km. Minden irányban magashegységek határolják. Így nemcsak az óceánoktól való nagy távolság, hanem a határoló hegyvidékek száritó hatása is Földünk legszárazabb térségei közé emeli. A csapadék annyira esetleges, hogy arra számítva gazdálkodást nem lehet folytatni. Az élet forrásai - az oázisok - kizárólag annak köszönhetik létüket, hogy a környező magashegységek csapadékát elvezető folyók vizét öntözésre fogják.

Nézzük, melyek ezek a peremi magashegységek? A számbavételt kezdjük a legnyugatibb határoló hegységgel, a Pamírral. Ez északon a Tiensan láncaihoz, délen a jégborította Hindukushoz csatlakozik. A klasszikus világban "Imaos" néven ismerték. Ptolemaiosz helyesen írja földrajzában, hogy ez választja el a két Szkítiát, azaz Intra- és Extra Imaont. E meghatározások pontosan megfelelnek Belső- és Külső Tatárország fogalmának - ahogyan szépapánk nevezték - vagyis Orosz- és Kínai Turkesztánnak, mai elnevezésük szerint.

A belső medence déli szegélyén nyúlik végig a Kunlun hatalmas hegyvonulata. A Pamír felől kiindulva több magas, párhuzamos láncot alkot. Közöttük található a Karakorum jégborította vízválasztója. Rajta túl kezdődik az Indus vízgyűjtő területe. Ezeken a hegyláncokon vágja keresztül magát a Jarkend-folyó és mellékvízei, melyek a medence fő folyójának, a Tárimnak a tápláló erei. Ami kevés kopár legelő akad fönn a legmagasabb völgyekben, azon alig néhány kirgiz sátoros pásztor nyájai tengődnek. A völgyeken át fölfelé vivő utak mind a 4934 m magas Karakorum-hágóban futnak össze. Innen vezet az út Pakisztán és India felé. Keletre a Kunlun áthághatatlan gátat emel a forgalom elé. A Hotan-oázist öntöző két folyó, a Karakas és a Jurungkas a legészakibb hegyláncon tör keresztül, amely innen kezdve 6000 m körüli magasságú gerincben fut tovább mintegy 500 km hosszúságban északkelet felé. A

hegyláncnak a nagy belső medencére, a Tárímról néző északi lejtőjének lába mentén mindenütt tökéletesen pusztává kavicsos sivatag húzódik 60-70 km-nyi szélességben.

A Tárím-medence legszélső keleti végén túl a Kunlun észrevétlenül beleolvad a Nansanba, a kínaiak "Déli hegylánc"-ába, amit az ujugrok Csilin-hegységnek hívnak. A Tárím-medencét kelet felől a Pejšan ("Északi hegység") kopár domborulatai és fennsíkjai zárják le. A Pejšan a Kuruktag (ujgur kifejezés, magyar jelentése: Száraz hegyek) hasonlóképpen teljesen sivatagi hegyvidékében folytatódik nyugat felé.

A Hami-oázistól keletre kezdődik a Tiensannak, a kínaiak "Mennyei hegység"-ének hatalmas lánc, mely a Tárím-medence északi bástyafala. Megszakítás nélkül messze túlnyúlik a Tárím-medencén nyugati irányba. Magasságra, szélességre jelentékenyen változó, de mindenütt erősen szembeötlő éghajlati választóvonal ez a hegység a nagy medence és a Tiensantól északra elterülő vidékek között. A Tiensanhoz északon kapcsolódó területek magukba foglalják Dzsungária tágas medencéjét egészen Szibéria déli széléig, s azokat a nagy, termékeny völgyeket, amelyek közül az Ili, Narin, Julduz és Tekesz völgye a legismertebb. A Tiensan északi lejtője mentén mindenütt határozottan nedvesebb az éghajlat. A síkokon és a völgyekben található gazdag legelők mindig csábították a pásztorkodó népeket. Egymást érték itt a nomád népek hullámai a hunoktól a törökökig, és a tatárokig.

Jóllehet a Tiensan lánc összefüggő és megszakítatlan bástyaként mered a magasba, ezt a hegyvonulatot helyről-helyre hágók szelik át, s e hágók az év tekintélyes részében járhatók. A történelmi idők folyamán segítségükkel járható út nyílt az északon élő nomád törzsek portyázó csapatai számára, hogy alkalomadtán le-lecsapjanak a déli oázisokra és a kereskedők karavánjaira. Ilyen nyitott kapuja volt mindenkor a Julduz-hegyi legelők felől induló nomádok beözönlésének a széles Karasár (ujgur eredetű szó, jelentése: fekete város) völgy a Tárím-medence északkeleti részén. Tovább, nyugat felé ugyanilyen útvonalak veszélyeztették a Tiensanon túlról Kucsá és Kaszgar nagy oázisait.

A közrefogó hegyvonulatokról áttérve a Tárím-medencére, annak óriási kiterjedéséről némi fogalmat ad az a tény, hogy mintegy másfél ezer km hosszúságban nyúlik el nyugattól keletig, legnagyobb szélessége pedig teljes 500 km. Azonban bármily nagyok is ezek a méretek, az uralkodó természeti viszonyok egyformasága megkönnyíti, hogy madártávlatból áttekintsük és röviden leírjuk a medence formakincseit és két jól elkülöníthető régióját: a Takla Makán sivatagot, legkeletibb részén pedig a Kuruk-, vagy Lop-sivatagot.

A hófödte Kunlunból alászálló számos folyó közül egyik sem tudja elevenen átszelni a Takla Makánt, kivéve a Hotan-folyót és ez is csupán a nyár egy-két hónapjában. Valamennyi többi belevész a homoktengerbe, kisebb-nagyobb távolságra a mai oázisok, vagy a hozzájuk csatlakozó sivatagi növényzet vonalától. Pedig még a történelmi időkben e folyók közül nem is egy jóval messzebb, északra hordta a vizét. Egyértelműen igazolják ezt azok a romhelyek, amelyeket Stein Aurél tárt föl a 20. század elején a Takla Makán déli peremén.

A Takla Makán sivatag jellege egész óriási kiterjedésében mindvégig ugyanaz. Saját tapasztalataim alapján is elmondhatom, hogy ez a földkerekség legrettegetesebb futóhomok-sivatagja. Akárhonnan is hatoljon belé az utazó, az oázisok megművelt földjei, vagy a folyómedreket szegélyező ligetek felől, előbb egy olyan zónán halad át, amelyen még némi sivatagi növényzetet talál - többnyire tamariszkuszt, vadnyárfát, vagy nádat, majd az élet egyre ritkuló, sorvadó, halkuló jelei után a végeláthatatlan homok, a csend és a halál következik. A tökéletes némaságot a még késő tavasszal (április, május) is dermesztően hideg, napokig tartó szélviharok zúgó moraja töri meg, nyomában a mindent átható porföregteteggel.

Az állandó emberi letelepedés lehetősége a Tárím-medencében a hegyek és a sivatag között húzódó gyér oázisok szalagjára korlátozódik. A Takla Makán sivatag óriási méreteihez viszonyítva ez az oázisszalag rendkívül kis kiterjedésű. A nagyon is száraz éghajlat következtében a földművelést csakis az öntözőcsatornák teszik lehetővé.

A csapadék hiánya folytán a legeltetés is csak a folyók menti keskeny, bozótos öveken lehetséges. Ezek pedig a történelmi időkben soha nem adtak módot számottevő nomád népesség megélhetésére. Ez magyarázza, hogy a Tiensan északi lejtőin egymást érő vuszun, szaka, jüecsi, hun, török, tatár és egyéb vándortörzsek miért elégedtek meg mindig azzal, hogy végigportyázzák és megsarcolják a Tárím-medence oázisait, de soha állandóan meg nem szállották ezeket a hegyen túli területeket.

Végezetül látogassuk meg a Tárím-medence keleti csücskében a Kuruk- vagy Lop-sivatagot. Ennek a vidéknek földrajzi tekintetben különös tájéka az a nagy, sókéreg-borította tófenék, mely mintegy 260 km hosszúságban húzódik délnyugat-északkeleti irányban, legnagyobb szélessége pedig megközelíti a 150 km-t. A történelem előtti korban hatalmas sóstó terült itt el, melyet a Tárím-medence folyói tápláltak, amikor még hozamuk jóval meghaladta a jelenlegi szintet. E terület maga viszont már azokban a régi időkben is, amikor a kínaiak megismerkedtek vele - több mint kétezer évvel ezelőtt - ugyanilyen sivár pusztaság képét mutatta.

A Belső-Mongóliai puszták — a Dzsungáriai medence

A Dzsungáriai-medence a Tiensan és az Altáj hegységek között terül el. Hossza nyugatkeleti irányban eléri a 850 km-t, legnagyobb szélessége pedig északról dél felé mintegy 400 km. A térség délkelet felől északnyugati irányban enyhén lejt. Napjaink geológiai tevékenységének eredményeként a medence keleti része kiemelkedett, s ennek felszínét nagy kiterjedésű "gobi", azaz a medence belseje felé finomodó törmelékes üledékek borítják. Dzsungária középészaki részét a Gurbantungut-sivatag foglalja el, mely Kína második legnagyobb sivatagja. Mivel az évi csapadék mennyisége itt eléri a 100-150 mm-t, s télen hull némi hó, a fűfélékkel és szárazságtűrő cserjékkel teljesen beborított sivatagban a legeltetés feltételei egész évben adottak. A medence peremén pedig a fű oly dús, mintha szőnyeggel volna borítva a föld. A hegyekből lezúduló megolvadt hó ugyanis nedvesen tartja a talaját.

Ez a föld a vándorló nomádok hazája. (A "nomád" idegen eredetű szó. Görög megfelelője a "nomasz" - jelentése: pásztor.) Már ősidőktől mongol sátoros pásztorok élnek ezen a tájon. Birkát, lovat, kecskét, tevét, valamint szarvasmarhát legeltetnek. Terepjárónkkal egy meleg júniusi napon jártunk itt, s műszeres méréseim befejeztével, alkonyatkor fölkerestem sátrában egy mongol családot, amelynek állatai a közelben legelésztek. Szállásuk a belső-ázsiai lovas pásztorok ősi szállása - a kerek-sátor, mongolul: "ger". A magyar nyelvben orosz eredetű megfelelője - a "jurta" - terjedt el. Évezredek óta változatlanok elemei: könnyű, szétszedhető faváz, melynek alsó része hengeres, a felső kúp alakú. A vázat nemezfallal és nemezborítással borítják. Nincs egyetlen fölösleges darabja, minden részében a legelőváltó pásztorok életmódjához, s az azt meghatározó természeti adottságokhoz igazodik. Az egész sátor szétszedett és szállításra kész állapotban elfér egy kétkerekű, öszvérvontatta kordén. Fölállításra két-három embernek alig egy órányi munkájába kerül. A fejet előre hajtva, a küszöböt érintetlenül hagyva bújnak be az alacsony faajtón. Középen vaslemez-tűzhely áll, melynek kéménye a koszorúfán belül, a nemezborításon át vezet a szabadba. Körben, a jurta belső peremén fekhelyek, ősi mongol mintás szőnyeg, s a földön szőnyeg. A nomád népek számára a szőnyeg nem kényelmi, hanem használati cikk. Védelmet nyújt a pókok, skorpiók és egyéb rovarok ellen. Feltételezhetően a gyapjú szaga riasztja el őket. A nemezborítás a kémény körül felnyitható, ezzel a szellőzést biztosítja. Viharos időben viszont jól leszorítják a jurta nemezborítását, esetleg kövekkel, cölöpökkel is védekezve a sátorborító szelek ellen. Télen többszörös nemezborítást alkalmaznak, prémekkel fedik be a jurtát, a peremén gondosan szigetelik. Tüzelőnek erdőközelségben fenyőfát, félsivatagi tájakon, ahol bővebben fordul elő, a karvastagságú, girbe-gurba szakszaul kemény, jól égő fáját használják. A pusztákon pedig, ahol több száz kilométeres körzetben nincs fa, mert a klimatikus viszonyok nem teszik lehetővé, hogy megteremjen, ősszel a jószág

száraz, napszitta ganéját gyűjtik zsákokba, s halmozzák fel télire. Ez gyorsan égő, jó tüzelőanyag. A dermesztő hidegben, amikor kinn -30, esetleg -40 Celsius fok a hőmérséklet, a jurtaban kb. este 9 óráig fűtenek. Reggel 6 óráig még így sem csökken benn +10 Celsius fok alá a hőmérséklet.

Sayyid Ali-Akber Khitayi, arab utazó, i.u. 1500 körül ezen a vidéken átutazván, a következőképpen ír egy sátoros pásztorcsaládról: "Ez egy barbár család sátra, évről évre itt áll a fűben. Nyáron nemezzel borítják be, télen szőrmés bőrt akasztanak rá. Nehézséggel érteni meg beszédüket. Egyik reggelről a másikra legeltetik lovaikat a dombok ugarain. Coboly-szőrmébe öltöznek. Nyáron kifelé fordítják a szőrmét, télen befelé. Sok másfajta szőrméjük is van, de mindegyiket ugyanúgy viselik. Ágyneműjük és szőnyegek is szőrméből és juhbőrből áll. Varrófonaluk a juhideg, kötelük pedig a juhbél. Az acéltű náluk luxustárgy, ami nagyon sokba kerül. Egy darab tűért egész birkát adnak. Nagy csordáik vannak törpelovakból, tevékből és juhból. Gazellákkal, vad törpelovakkal és vadtevékkel táplálkoznak, továbbá a földjeiken bőséggel tenyésző egyéb vadakkal."

Az itteni emberek életmódja nemcsak néhány száz, hanem egy-kétezer év távlatában is mit sem változott. Ahogy belépek a jurtaba, "szambajno"-val (mongol nyelven: "jó napot kívánunk"-kal) köszöntöm a háziakat, s az 50 év körüli házigazda mosolyogva üdvözl. Arcmóról rögtön lerí, hogy messziről jött vándor vagyok. Mindjárt leültetnek, s előkerül a mongol ember legfontosabb itala, a "szütej cáj", a tejes-sós tea. Úgy készül, hogy a vaslemez-tűzhely üstjében lévő forró vízbe mozsárban apróra tört tealeveleket szórnak, majd nyers tejet öntenek belé és vele együtt forralják. Később sóval ízesítik és helyenként birkafejtőt is tesznek hozzá. Majd előkerül az "ájrág", vagyis az erjesztett kancatej, amit oroszról átvett szóval "kumis"-ként ismerünk, valamint a "simijn arhi", vagyis a tejpálinka, ami kumiszból készül lepárlással. Szó szót követ - elmondom, magyar vagyok. A szemem fölcsillan, s rögtön felkiált: "Hiszen akkor mi rokonok vagyunk!" És én rábólintva sorolom rokon szavainkat: "sár" = sár, "balt" = balta, "batar" = bátor, "szahall" = szakáll, stb. Meglepődik a nem várt bizonyítékoktól, majd elérzékenyülve átölel, s ünnepélyesen bocsánatot kér a tatárjárásért. Közben felesége keze alatt készül a "banys", azaz a húsos tásk. Sodrófával kerekre nyújtja a tésztát, darabokra szaggatja, rizzsel kevert darált húst tesz mindegyikbe, s azután a tésztát a töltelék körül fodrosan összezárja, s kifőzi. Ahogy készül az étel, a kinyújtott tésztán hemzsegnek a legyek. Én persze hessegetem őket rendületlenül. A feleség nem állja ki, megszólal: "Csak nincs valami bajom?" "Á, dehogy. Ez csak egy régi magyar szokás. Olyankor lengetjük a karunkat, amikor jól érezzük magunkat"- válaszolok. A meleg fogadtatás és a szíves vendéglátás órái után, mint igaz rokonoktól búcsúzom tőlük.

A Tiensan északi oldala

A Tiensan Ázsia egyik legnagyobb hegységrendszere. A Hszincsiang-Ujgur Autonóm Területet nagyjából középen szeli át mintegy 1700 km hosszan, nyugat-keleti irányban. A hegységrendszer nyugati része kb. 400 km széles, míg keleti szelvénye (Urumsitól keletre) 100 km körülire keskenyedik.

A Tiensan északi oldalának legnagyobb csúcsai 4-6000 m magasságba nyúlnak. A hegységrendszert párhuzamos vonulatok, fennsíkok, alacsony belső medencék teszik változatossá. Mivel az északi lejtők a paradús északnyugati légáramlatok számára nyitottak, itt bőségesen hullik csapadék. Dúsan terem a kövér fű, nagyjából 1200 m magasságig, afölött pedig erdő tenyészik csaknem a 3000 m-es szintig - köztük az alsóbb régiókban a 25-30 m magasságot is elérő hatalmas lucfenyők, melyek karcsú koronájukkal, mint hegyes tornyok törnek az ég felé.

Ez a vidék a mennyei lovak hazája. Valamikor a vuszun-törzsbeliek éltek a Tiensan északi lejtőin, akik messze földön híresek voltak lovaikról. Az itt járt császári követek - többek között - egy csodálatos "vért izzadó" lófajta létezéséről is beszámoltak a császárnak. Az akkori

kínai lovasság apró, pusztai mongol lovakon nyargalászott, akárcsak a hunok - a birodalom ősi ellenségei. E "vért izzadó" lovaknak tehát hadászati jelentősége lett, s ez fokozta a kínai császárok érdeklődését az ismeretlen vidék iránt. Vu-ti császár, a Han-dinasztia uralkodója ezért követet küldött nyugatra. A régi történelemkönyvek szerint Csang Csien, a követ több tucat lóval tért vissza a vuszunoktól. Vu-ti császár el volt tőlük ragadtatva és "hszi tyi ma"-nak, azaz "távoli nyugati lovak"-nak nevezte őket. Több száz évvel később az első Tang-császárt, Taj Cu-ko-t hat legkedvesebb lovával együtt temették el, s őket a Tangok hatalmát jelképező istenekké is emelték. Valószínű, hogy a hat istenné emelt ló is távoli nyugati fajta volt.

A Tiensan északi lejtőin élő emberek mindig is lóhúst ettek, kancatejet ittak, szerszámaik és ruházatuk pedig lóbőrből készült. Lovon közlekedtek, s a messzi múltban még lóhátról is háborúztak. A hun-, vuszun-, tücsü törzsek ősi földje ez a térség. Egyik kései utódjuk a mongol Dzsingisz kán azt mondta: "Ha nem volna lovam, nem tudnék élni. Ha leesem a lóról, nem tudok harcolni tovább." Ez a vidék ma is számos lovas népnek ad otthont. Közülük a legnagyobb lélekszámúak a kazahok. A régi krónikák azt írják róluk, hogy állandóan úton vannak és követik a vizet, s a legelőket, hogy állataikat etetni tudják. Állandó lakhelyük nincs. Jurta-szerű sátruk a "pao". Belépés után először kezet mos az ember. A kézmosás után nem szabad lerázni a vizet, hanem le kell törölni törülközővel. A kínálat főtt birkahús. A helyi szokás szerint a vendég a birka füleit levágja, s a házigazda unokájának adja. A fejet a pao gazdája kapja, s a vendég pedig a birka bármely testrészéből hasíthat magának kedvére valót. A birka a kazahok legkedveltebb csemegéje és évszázadok óta ilyen szertartások szerint fogyasztják.

A kazahok - mint a többi nomád nép - a kancatejből túrót és sajtot készítenek. Ugyanúgy isszák a lótejé és a belőle készített sajtot, mint mások a tehéntejet, s az abból készített termékeket. A ló azonban sokkal fontosabb a kazahok számára, mint más népeknek a tehen.

Télen a hőmérséklet itt -40 Celsius fok alá süllyed, ezért e nomád embereknek létfontosságú a lótejéből is kinyerhető zsiradék. A régi mongolok joggal mondták, hogy az ember nem tud élni a lóva nélkül. A nomádok életmódját a 2000 évvel ezelőtti kínai történelemkönyvek a következőképpen írják le: "Ezek az emberek állandóan úton vannak, legelőt keresnek nyájaiknak. Rengeteg lovuk, tehenük, birkájuk van, de tartanak néhány tevét is. Sohasem készítenek írásban szerződéseket, de a szóbeli egyezségeket mindig megtartják. Már a kisgyerekek is megtanulnak madárra és egérre vadászni, birka hátáról nyilazni. Amikor már egy kicsit nagyobbak, rókát és nyulat is lőnek. Mindenki - a király és a közember is - húst eszik, állatbőrökbe öltözködik. Minden év májusában nagy ünnepségeket tartanak őseik és isteneik tiszteletére. Ősszel, amikor az állataik kövérek, megszámlálják őket, s ilyenkor népszámlálást is tartanak." Ezek az emberek ma is ugyanúgy élnek, ahogyan őseik - 2000 évvel ezelőtt.

A legenda szerint e nomád férfiak páncélt viseltek, a fegyverük íj és nyíl volt, a közelharcban pedig kardot használtak. Ha elfogyott a nyiluk, készítették íjakat a lovaik csontjából. Ha elfogyott a vizük, a lovaik vérére itták. Ha megsebesültek, felnyitották a lovak hasát és behelyezték sebesült végtagjukat. Olyan gyorsan száguldottak, mint a szélvész és olyan vérszomjasak voltak, mint a farkas.

Műszeres méréseim során több alkalommal jártam a kazahok földjén, a Tiensan északi lejtőin. Amerre a szem ellátott, mindenütt kövér, buja legelők zöldelltek. Valóban igaz az itt élők mondása, miszerint: "A Tiensan két kézzel szórja az áldást az ember számára." A közlekedés azonban még ebben az ősi, szinte lakatlan világban sem olyan egyszerű, mint ahogy gondolhatnánk. Igaz, hogy minden egyes régióba - ahol méréseket végeztem - rendelkeztem hivatalos, a tartományi rendőrség által jóváhagyott útvonalengedéllyel, de mivel célpontom katonai terület (mi nem az Kínai Turkesztánban?), Csen professzor azt tanácsolta, hogy a katonai ellenőrző pontoknál a nagyobb biztonság kedvéért húzzam le a fejemet. Ezt a mozdula-

tot utam során elég sokszor végre kellett hajtanom, de azért szerencsére mégis láttam valamit Hszincsiang tartományból.

A "Tiencse", azaz a "Mennyei-tó" a Keleti Tiensanban, szintén kazahok által lakott területen található. Itt egy alkalommal lovat béreltem, s több mint 1000 m szintkülönbséget megtéve jutottam el a 3000 m-nél nagyobb tengerszint fölötti magasságon található hóhatárig. Ezek a lovak bámulatosan ügyesek a meredek emelkedőknél, hihetetlen biztonsággal kapaszkodnak egyre följebb és följebb. A magashegységi lovaglás valószínű, hogy a lovakat viselte meg kevésbé. Engem még egy héttel az esemény után is a lovaglózimom emlékeztetett rá, hogy merre jártam.

A Mennyei-tó fölötti hegyi tisztáson, de később is, amikor kazahokkal találkoztam, igen kedvesek voltak, barátságosan fogadtak. Ahogy segítőtmet figyeltem, s ő később mesélte, a kazahokkal való találkozásakor elhangzó két fontos köszöntés a következő: "Maljaning amanba!" ("Az ég tartsa egészségben és biztonságban az állataidat!"), "Ujiseng amanba!" ("Az ég tartsa egészségben és biztonságban a családot!") Érkezésemkor mindig friss kancatejjel kínáltak. A vendéget mindig szállással várják, tiszteletére mindig birkát vágnak. Ugyanúgy, ahogy a régi krónikák írták róluk. A szokások, a hagyományok az égvilágon semmit sem változtak - ugyanúgy élnek, mint ezer évvel ezelőtt.

Minden júliusban a kazahok nagy ünnepeket tartanak. Több ezer kazah gyűlik össze ilyenkor: lóversenyeket, birkózóbajnokságot, s népszerű hegyi játékokat szerveznek. Egyik vad, ősi sportjuk a "buzkasi". A versengő lovasok egy dőglött birka fejéért küzdenek. Ahogy a szerencsétlen állat fejével körbe-körbe száguldanak, mindenfelé spriccel a vér. A régi időkben ez a játék komolyan, életre-halálra ment. Ma is eltart a küzdelem két-három óra hosszat. Másik kedvelt játékuk ilyenkor a "lányvadászat", melyben deli kazah legények üzik a lányokat a "fogj magadnak menyasszonyt" című ősi népi játékban.

A nomád életnek egy alapszükséglete van: összhangban kell élni a természettel, másképpen nem tudnának életben maradni. És ez a körülmény sohasem változik. Ezzel szemben a földművelő élete mindig fejlődik és változik.

A Déli Tiensan

A Tiensan déli hegyvonulatai magasabbak az északiaknál. Számos csúcs eléri az 5-6000 m-es tengerszint fölötti magasságot, s közülük is a legmagasabb a Tomul-hegység (7439 m). A hófödte csúcsok a déli oldalon csak 5000 m magasságban kezdődnek. Ezeket az egész éven át hóval borított hegyeket a hunok réges-régen állítólag "Fehér Hegyek"-nek hívták. Egy legendás könyv szerint, amikor mellette elhaladtak, leszálltak a lóról és tisztelettel meghajoltak. Az ősi nomád népek imádták az eget, és számukra a nagy hegyek a még hatalmasabb ég szimbólumai voltak. A hegységrendszer kínai elnevezéséből ("Tien San" - magyar jelentése: Mennyei Hegyek) szintén a tartózkodó tisztelet érződik.

Mivel a Tiensan déli lejtői a száraz és nyáron forró Tárím-medencére néznek, s a hegységrendszer magas vonulatai megakadályozzák a nedves északnyugati légáramlatok áthaladását - itt hihetetlenül nagy a szárazság. A Tárím-medencét uraló sivatagi klíma mélyen benyomul a Tiensan belsejébe. Hegyvidéki sivatag ez a táj. Megdöbbenő volt látni, hogy Korlától, a Poszten-tóhoz (ujgur nevén: Bagras-koll) közeli nagy oázistól nyugat felé haladva a Tiensan déli láncai, melyek jó 1000 méterrel magasodnak ki sivatagperemi törmelékletjőikből, 100 km-eken át teljesen csupaszok! Nemhogy némi zöld foltot, csenevész bokrot vagy fücsomót, de egyetlen fűszálat sem lehet látni rajtuk! Vigasztalanul kopár, holdbéli táj ez. Nem véletlenül vívta ki magának a tiszteletet az itt élő népek körében.

A Déli Tiensanban egyik méréspontunkat Kucsá városától kb. 20 km-re szemeltük ki a hegyek között, egy időszakos vízfolyás közelében, melynek medre éppen tökéletesen száraz volt. A hegylábi térség "jardang"-jai, azaz a homokos, gipszes agyagból a szél eróziója által

létrehozott különös, a legkülönbözőbb formájú halmok után gyúrt és dőlt rétegszerkezetek, vetődések, lankás és függőleges falakkal felénk forduló hegyvonulatok láthatók körülöttünk. A Déli Tiensan földruhája hiányában szabadon tanulmányozható. Jól nyomon követhető a különböző földtörténeti korok tevékenysége ebben a térségben, mely ma sincs nyugalomban. A gyakori földrengések és tektonikus mozgások hatására a hegységrendszer képe állandóan változik, változtatva ezzel tágabb környezetét is.

Kísérőim - Csen professzor és Szu, a sofőr - úgy döntöttek, hogy nem maradnak velem a műszeres mérés befejeztéig (vagyis nem várnak rám kb. 6 óra hosszat). Hatodik érzékükkel valószínűleg megsejtették, hogy itt - ebben a meredek hegyvonulatokkal körülvett katlanban - ahol már reggel 10 órakor, odaérkezésemkor bágyadt vagyok a hőségtől, délután négy óráig, a mérés befejezéséig kevés gyönyörűség vár rájuk. Visszamentek Kucsába azzal, hogy majd jönnek értem. Körülnéztem - sehol egy zöld folt, sehol semmi élet. Annak, aki először lát ilyet, eleinte érdekesnek hat, de hamarosan hihetetlenül nyomasztóvá válik. A hőség egyre elviselhetetlenebb. A környező hegyek világos kőzetanyaga két kézzel szórja vissza ránk a Nap áldását. Sehol semmi árnyék - csak a sajátom látványa jelent némi enyhülést. Most derül ki, hogy nem hoztam magammal teát, ráadásul a folyómeder is porzik a szárazságtól. Július eleje van - október közepéig, amíg az őszi esők hatására újra megjelenik a víz a folyómederben, mégsem várhatok.

Azért különös, hogy Kucsá ősi városát, a Déli Tiensan és a Takla Makán sivatag találkozásánál, ahol a víz minden cseppjéért keservesen meg kell szenvedni, ahol júliusban éppen hogy csak keresztülsordogál rajta a vele azonos nevű Kucsá-folyó, ennek a vízfolyásnak egy őszi árvize döntötte romba 1957-ben. (Azóta a város a folyótól kissé távolabb, egy magasabb térszínen épült újjá.) Az árvízveszéllyel itt mindig számolni kell, ugyanis még a nem túl jelentős őszi esőzések hatására is a Déli Tiensan csupasz felszínéről - mivel növényzet hiányában nincs vízvisszatartás - gyorsan leszalad a víz, mellyel az időszakos vízfolyások medre hamar telítődik, s azok a Kucsá-folyóba ömölve oly mértékben megemelik a víz szintjét, hogy az félelmetes áradatként érheti el a várost.

Ólomlábakon járnak a percek, nyálelválasztásom fokozatosan csökken. Ha leülök, az sem hoz enyhülést, mert forrón sugároz alattam a talaj. A hőség miatt nem lehet okom panaszra. Hőmérőm nincs, de becslésem szerint a hőmérséklet 40 Celsius fok körüli lehet. Elfogadom, hogy a látvány pazar, de az érzés... . Szenvedek a boldogságtól. És még csak délután két óra van. S ekkor hirtelen történik valami. Áramfejlesztőm monoton zaját egy - az úton közeledő - jármű motorhangja teszi színesebbé. Háromkerekes vontatót húz egy traktor, amin jó két tucat helybéli - ujugurok. A helyzet akkor kezd izgalmasabbá válni, amikor a jármű letér az útról, s egyenesen felém tart. Gyorsan körbepillantok, de miután meggyőződtem arról - amit egyébként már pár órája sejtettem - hogy senki sincs itt rajtam kívül, akiket meglátogatnának, hirtelen - enyhén szólva - tanácstalanná váltam. S akkor váratlanul felötlik bennem egy kínai mondat, miszerint: "Minden helyzetre 36 megoldást lehet találni, de a legjobb megoldás a futás." Szerencsére aggodalmam feleslegesnek bizonyult. Környékbeli útfenntartó munkások voltak, akiket fölöttébb érdekelt, ugyan mit keres itt, a világ végén egy idegen. Elmagyaráztam nekik a fényképezőgépet, s a műszerek működését, készítettem róluk egy csoportképet, majd sűrű integetések közepette elbúcsúztunk egymástól. Az idő ugyan gyorsabban telt, de szomjúságom is fokozódott. Talán soha nem örültem úgy kínai kísérőimnek, mint azon a júliusi napon, amikor délután négy órakor visszajöttek értem.

Második mérőhelyemet e körzetben a Déli Tiensan magas régiójában jelöltük ki. Ez a Tiensan 1. számú gleccsere volt, mely Urumcsitól alig 120 km-re, de 3370 m-es tengerszint fölötti magasságban található.

Úgy tűnt, hogy az úton semmi gondunk nem lesz azon a júliusi napon, de amikor rátérünk a gleccserhez vezető kapaszkodóra, néhány kilométer megtétele után váratlanul megáll-

tunk. Előttünk hosszú kocsisor. Előrementünk, hogy megtudjuk a kényszerpihenő okát. Kiderült, hogy jó 20 m hosszán beszakadt előttünk az úttest. Ennek kapcsán két dologra figyeltem föl. Az egyik az, hogy a beszakadás metszetét figyelve, az út itt, úgy látszik, a szó szoros értelmében "minden alap" nélkül készült: elsimították a talajt, s rögtön arra öntötték rá az aszfaltot. A másik ennél jóval nagyobb gond, s ami ténylegesen a csuszamlást okozta, a következő. Az út mentén és egyrészt azzal párhuzamosan nem épültek meg a vízelvezető árkok, másrészt keresztirányban az út alatti vízátervezés is teljességgel hiányzott. Ilyen helyzetben csak idő kérdése, mikor telítődik meg a talaj akár hóolvadás, akár egy kiadós esőzés következtében a hegyoldalról lefolyó vízzel úgy, hogy az akár a saját súlya által is megcsússzon, s az említett csuszamlás bekövetkezzen. Az ilyen, s az ehhez hasonló útlezakadások, útelzáródások elég gyakoriak a Tiensanban, s a többi magashegységben, úgyhogy a helyiek számára ezek sohasem okoznak különösebb meglepetést. Ezek a természeti jelenségek az általuk előidézett akadály méreteitől függően 1-2 órás, 1-2 napos, esetleg több hetes kényszerpihenőre készíthetik az utazókat. Nekünk szerencsénk volt - kb. félórás várakozás után a hiányzó útszakaszt a hegy felőli lejtőn kikerülve, sikerült továbbmennünk. Egyre jobban emelkedünk, kanyargó szerpentineken haladunk egyre följebb. Az út két oldalán hatalmas lucfenyők, egyre gyakrabban jelenik meg a hó és jég, egyre sűrűbb-sötétebb összefüggő rétegfelhő borítja az eget. Végre, háromórás út után megérkezünk a kutatóbázisra, mely állandóan működik, s a gleccserrel kapcsolatosan végeznek itt megfigyeléseket. Hideg van, a hőmérséklet alig több 10 Celsius fokonál. Jólesik a meleg leves. Ebéd után a terepjáróval felszállítjuk a műszereket a gleccser peremére, majd beindítom a mérést. Alig 10 perc múlva elkezd szállingózni a hó, a szél megélénkül. Egyre sűrűbben, egyre nagyobb pelyhekben esik, a szél meg orkánszerűvé erősödik. A rettenetes hóviharban úgy kell lefogni a műszereket, hogy el ne fújja őket a szél. Szörnyen fázom, ujjaim meggémberedve, egész testemben remegek, kékülök-lilulok. Alig várom, hogy vége legyen (a mérésnek)! Ugyanis a lábamon szellős szandál, rajtam könnyű pulóver, mivel Urumcsiban - ahonnét indultunk - kellemes 18 Celsius fokot mutatott a hőmérő. Utólag derült ki, hogy az Urumcsi fölötti felhős ég a Magas Tiensanban már semmi jót nem ígér. A munka végeztével terepjárónkból boldog megvetéssel tekintettem vissza a már annyi vihart megért büszke magaslatokra.

Legkeserveesebb és talán épp ezért legemlékezetesebb méréseim - a két véglet: egyrészt tikkasztó hőségben folyadék nélkül, másrészt hóviharban nyári felszereléssel - a Déli Tiensanban történtek.

A selyem útja

Az egykor Kínából Belső-Ázsián át a Római Birodalomba vezető fontos kereskedelmi útvonal jelentősége természetesen már rég a múlté. Viszont a kietlen, halott tájakat, a magányos oázisokat, melyeken áthalad, még ma is rejtélyük kísérti. A selyemút minden utazóban más képzeteket ébreszt - néhányan újraélik Marco Polo utazásait, mások a 19. és a 20. századi felfedezők és régészek kalandjaival hozzák kapcsolatba.

Kína északnyugati részének, azaz Kínai Turkesztánnak a földrajzi elszigeteltsége és az állandó politikai nyugtalanság századokon át táplálta az érdeklődő nyugati elmék kíváncsiságát a térség titkai iránt. A selyemút kereskedői időről időre ezeréves használati eszközök, s írásos emlékek töredékeivel tértek haza, de mivel avatatlan értői voltak a régészetnek, csak tovább fokozták az érdeklődést a titokzatos Belső-Ázsia iránt.

Bár a "selyemút" kifejezés csupán a 19. századból származik - báró Richthofen, német geográfus használta először 1877-ben - az út maga már legalább az i.e. 2. század óta létezik, amikor Csang Csien, kínai különleges megbízott közreműködésével jelentős kereskedelmi kapcsolatok jöttek létre Kína és a Római Birodalom között. A nyugati területek királyságai (Fergana, Szogdiana, Baktria, Partia és Észak-India) felé tett kezdeti kínai lépések nyomán

kereskedelmi utakat nyitottak, melyek a Föld felszínének a legbarátságosabb területeit kereszteltek.

Ekkor még kevesen ismerték föl, hogy ezek az utak, melyeket emberi és állati csontok jeleztek csupán, az ismeretek közvetítői lesznek, véglegesen és alapvetően átalakítják a Kelet és Nyugat kultúráját. Ezen az úton került először selyem nyugatra - ami a *Bombyx Mori* nevű selyemhernyónak áttetsző terméke - mely belopódzott a római polgárok szívébe, akik selyemből készült "üvegtógá"-val borították be magukat, ami a "szeresz"-ek földjéről származott. A szőlőtermesztés mestersége, s az első szőlőoltványok viszont a Mediterráneum vidékéről jutottak el Kínába. Kínából került át a papírkészítés, a nyomtatás, a porcelán, s a lőpor. Nyugatról származik a zománc és az üvegtövis. Közép-Ázsiából érkezett a tömjén és a mirhaolaj, a ló és az indigófesték. Indiából ered a gyapot, a bors, s az illatos szantálfa. S a lista csak nőtt és nőtt. A Közép-Ázsián keresztül Kínába eljutott gyümölcsök és zöldegek - mint pl. az őszibarack, görögdinnye, dió, uborka, szezám, sárgarépa - mindegyikének a kínai nevében szerepel a "nyugati" szó, jelezve, hogy a selyemúton érkeztek a birodalomba. Pl. a görögdinnye kínai neve "hszi kuár", azaz "nyugati dinnye". Mellesleg magyar elnevezése is eredetére utal.

Kína e kapcsolatokkal nemcsak a kereskedelemről profitált, hanem a filozófia, a művészetek és a tudományok területén is. A selyemúton indiai buddhisták, bizánci nesztorianusok, perzsiai zoroasztrianusok és arab iszlám-hívők érkeztek Kínába.

A mai utazó számára a selyemutat nem csupán történelmi levegője teszi érdekessé. Akár Pakisztánból a Himalája vonulatain át, a Kundzserab-hágón keresztül utazik Kaszgarba, majd onnan kelet felé, akár Hszianból, az ősi császári fővárosból halad nyugatnak - látnivalók, tájak, szokások sokasága várja az embert.

Hszian, Senhszi tartomány székhelye ma modern város széles sugárutakkal, lakótömbökkel, s külföldi-kínai vegyes tulajdonban üzemeltetett szállodákkal. Régi nevén Csangan (azaz: "a Hosszú Nyugalom Városa") az egykori Kínai Birodalom jelentős fővárosa volt. Tizenegy dinasztia tizenegy évszázadon át kormányozta innen az országot. Innen indult ki a Belső-Ázsián át a Római Birodalomba vezető híres selyemút, s az első évezred második felében milliós lélekszámával az akkori világ legnagyobb városának számított. Hszian még ma is őrzi dicső múltjának emlékeit, mint pl. a régi városfalakat, templomokat és pagodákat, melyek a város legvirágzóbb időszakából, a Tang-dinasztia korából (i.u. 610-907) maradtak fenn. Ezen időszak során palotáiban Kucsából származó közép-ázsiai zene visszhangzott, samarkandi és taskenti művészek táncoltak, s az udvar gyakran török ruhákba öltözött. Piacai zsúfoltak voltak külföldi kereskedőkkel, importált luxuscikkkel, kolostorai tudós szerzeteseknek adtak otthont, akik a szanszkrit buddhista szentírások fordításai fölé görnyedtek naphosszat.

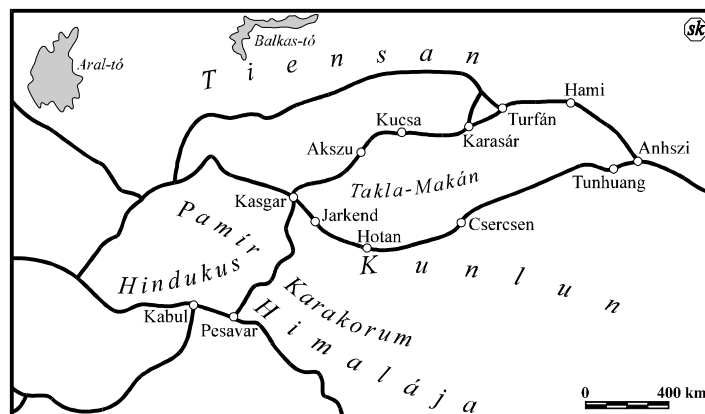
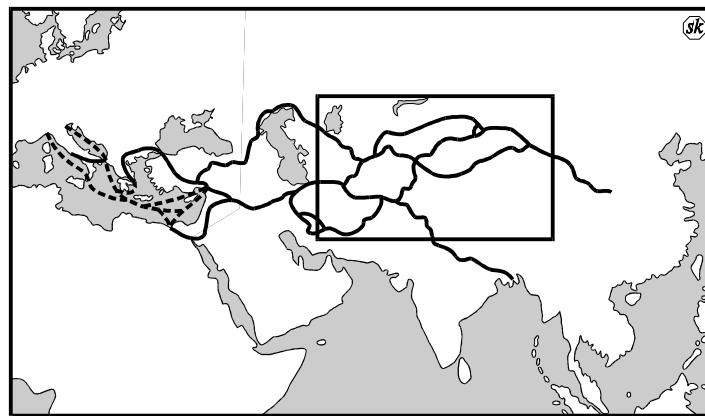
Ibn Vahab, arab utazó i.u. 815-ben járt itt, s a következőképpen ír a Tang kori fővárosról: "A város nagyon nagy volt és lakosai különösen sokan voltak. Egy hosszú és széles utca két tágas részre osztotta a várost. A császár, a miniszterei és azok testőrei, továbbá az eunuchok és mindazok, kik a császári udvarhoz tartoztak, a város keleti részén laktak. A népnek semmi nemű összeköttetése nem volt hozzájuk és be sem léphettek a gazdagon öntözött városrészbe, ahol is a csatornák partjain fákat ültettek és hatalmas uradalmi házak tornyosultak. A nép és a kereskedők a város nyugati felén éltek. Ott óriási terek voltak, minden megtalálható volt, ami az élethez kellett. Kora reggel a császári ház hivatalnokai, szállítói és cselédei a magas rangjuknak megfelelően öltözött személyek udvarából a nyugati városrészbe indultak a kereskedőkhöz, hogy mindent beszerezzenek, amire uruk vágyakozott és hogy majd másnap újra jöjjenek."

A Hszian és Lancsou közötti úttól északra a tájat jórészt sárga lösztornyok képezik. Az itteni emberek löszbe vájt lakásokban laknak, búzát termesztenek.

Lancsou a legnagyobb település Északnyugat-Kínában, s egyúttal Kanszu tartomány székhelye. Ma fontos ipari centrum - itt található Kína nukleáris iparának is a központja. Lancsou

ugyanakkor jelentős közlekedési csomópont. A valamikori selyemút a várost elhagyva kigyó-
zott tovább Közép-Ázsia felé. A település már első látásra egy határváros különös érzetét kelti
bennünk. Bár han-kínai az össznépszerű túlnyomó része, számos muszlim huj nemzetiségű
lakosnak megkülönböztető arab arcvonásai vannak, mely eredetükre utal. Török, tibeti és
mongol arcokat is láthatunk ebben a Sárga-folyó-parti városban, ahol a vízen egykor - felfűjt
kecskebőrből készült - tutajokkal közlekedtek.

Lancsou városát elhagyva a selyemút a Kanszu-folyosó mentén halad tovább északnyugat
felé. A mintegy 1200 km hosszú folyosó legnagyobb szélessége kb. 200 km, legkeskenyebb
részén viszont alig 10 km széles. A folyosót északról a Tengri-homoksivatag határolja (a
"tengri" török eredetű szó, a mi "tenger" szavunk innen származik), déli határa pedig a
Csilien- (vagy: Csilin-) hegység. (A "csilie" szó jelentése a hunok nyelvén: mennyország. Ez
egyúttal a kínaiak "Nansan"-ja, azaz a Déli hegység.) A Kanszu-folyosó egy üdezőld csík a
sivatag és a magashegység szorításában. A Csilien-hegységből a nyár folyamán bő vízmennyi-
ség jut a völgybe, ahol nemcsak lovak legelnek, de megterem a szőlő és a dinnye is.

A selyemút és annak belső-ázsiai szakasza

Ez a térség valamikor türk eredetű nomád törzsek otthona volt. Őket a hunok hajtották el
legelőikről. A Kanszu-folyosó menti városok virágkorukat élték a selyemút-kereskedelem
aranykorában. Karavánszerájok szolgálták a nyugat, illetve kelet felé tartó hosszú karaváno-
kat. A Nagy Falon túli barbárokkal háborúzó kínai dinasztiák fenntartották a császári legelő-
ket a folyosóban. Cserekereskedelmet folytattak: selymet és teát adtak méneseikért cserébe.

Valamikor a Csilien-hegység északi oldala a nomád hunok földi paradicsoma volt. Santan
nagy legelőin a kínai-hun háborúskodások időszakában egyes följegyzések szerint mintegy
100 ezer lovak legelészett (ma ugyanott kb. 200 ezer lovat tartanak). A hunok a Janszi-
hegység környékén éltek, melynek jelentése: Vörös-hegység. Nevét az azt borító vörös színű

növényről kapta, melyet a mongol nők pirosító szerként használtak arcuk festésére. A hunok egyik nagy vereségének emlékét egy mongol dal őrzi, melyet még ma is énekelnek. Így hangzik:

*"Elűzettünk a Csilien-hegyvidékről
Elvesztettük juhainkat, lovainkat, teheneinket
Elűzettünk a Jancsi-hegyvidékről
Így nincs már mivel vörösre festeni asszonyaink arcát."*

A Csilien-hegységben ma is élnek nomádok. Ők a huj-, szunan- és jugu törzsek tagjai, akik folytatják őseik életét. Közülük a jugu-, azaz jogur törzsbeliek mintegy tízezer élnek a Csilien- (Mennyei-) hegység északi lejtőin. A "jogur" szó jelentése: gazdag és erős. Saját nyelvükön így nevezik magukat. A türk népek közösségéhez tartoznak, vallásuk a lámaista buddhizmus. Télen állataikkal együtt leköltöznek a völgyekbe, ahol kő- és vályogházakban laknak. Gabonafélék és kecskehús a fő táplálékuk. Apró, gömbölyű szárított tésztájuk a "targana". Szárított tejtermékük a "csuró" (túró). A jogurok ősei valaha együtt éltek és talán rokonságban voltak a magyarok őseivel a török törzsszövetség keretei között. Itt járt magyar kutatók által az antropológia, népművészet, zene, étkezés, népszokások, nyelv, stb. területén végzett összehasonlító vizsgálatok a rokonságot feltételezik. Ismertté vált az oszakai orvostudományi egyetem tanszékvezető professzorának, Hideo Matsumoto-nak a bejelentése is. Eszerint a budapesti Országos Haematológiai Intézet által kiküldött vérmintákból megállapították, hogy jelzőgénjeink (markerek) nem az európai, hanem a mongolid népek sajátosságait mutatják - olyanokat, amelyek a finneknél nem mutathatók ki. Következésképp az Uralnál messzebb lehet az őshaza, ahogy Kőrösi Csoma Sándor írta: "...kétségtelenül Kínai Tatárországnak beljebb eső részei azok a helyek, ahol a magyar nemzet bölcsőjét kell keresnünk...". Tehát az őt követőknek végrendeletül hagyta, hogy menjenek az általa el nem ért célhoz, a "jogurok országába".

A Nagy Fal ma már nem képezi az ország határát, bár a nagyszerű látványt nyújtó, de ma már elhagyatott Ming-dinasztiabeli (1368-1644) Csiajükuan-erődítmény (nevének jelentése: "a legnagyobb átjáró az ég alatt") mégis földrajzi határt jelöl a Kanszu-folyosó északnyugati bejáratánál. Bástyáin állva az ember láthatja az erős kontrasztot a környező tájak között. Nyugat felé üres a horizont - kösivatag, amerre a szem ellát, mindenütt. Kelet felé fás ligetek és megművelt földek nyugtató zöldje terpeszkedik. Itt végződik a Nagy Fal 500 esztendővel ezelőtt kiépített szakasza. Csiajükuan a Ming korban a kínai civilizáció utolsó védőbástyájának számított. Aki kilépett rajta, az ismeretlenbe távozott. A továbbhaladó karavánokat a sivatag várta. A kapu melletti falszakasz apró mélyedésekkel van tele. Szokásban volt, hogy a kilépők (többnyire kereskedők) egy követ hajítottak a falra. Ha koppant, azt jelentette, hogy a távozóknak van reménye a visszatérésre. Ha nem, idegenben fog meghalni. A jó ezer éve és még korábban itt áthajtott kínai politikai foglyok és közönséges bűnözők falba vésett félelmei és keserűségei ma is olvashatók.

Csiajükuanból tovább, nyugat felé a selyemút eléri Jümenkuant (nevének jelentése: Jádékapu átjáró). Ez egy megerősített katonai bázis volt. Nevét onnan kapta, hogy a híres hotani jáde e kapun keresztül jutott be Kínába.

Kínai geográfusok szerint Anhszi kicsiny városa - Jümenkuantól nyugatra - épp Ázsia szívében található. A Fekete-tenger felé induló karavánok Anhsziból Hami (rég neve: Komul) felé haladtak, majd útvonaluk a Tiensan északi oldalán, Jiningtől nyugatra, Orosz Közép-Ázsián át vezetett tovább, az Isszik-kultól északra.

Hsziantól Hami-ig 1500 km hosszú az út, vonattal másfél napig tart. Hami a Hszincsiang-Ujgur Autonóm Terület keleti részén fekszik. Csiucsüan oázisában van egy harangtorony,

amelynek a felirata a következő: "Ha elértél Jivo-ba, elértél a messzi nyugatra." Hami oázisa maga az ősi Jivo. Hami egész Kína-szerte híres az ősi idők óta itt termesztett dinnyeiről. Egy-szer egy mongol uralkodó küldött a természetből a Ming-dinasztia egyik császáranak, aki nagyon finomnak találta és kíváncsi volt, hogy melyik vidékről származik. A követ elmondta neki, hogy Hamiból. Így lett híres legelőször a hami dinnye.

A Stein Aurél által Tunhuangban feltárt régi iratok egyike a következőképpen mutatja be az ősi Hami (azaz Komul) lakóit: "Nyáron-télen lapos lepényt esznek. Semmiféle konyhai eszközük nincs. Se pohár, se tányér, se kanál, se pálcika. Ha megszomjaznak, csak lehajolnak és a földről isznak." Lényegesen később Marco Polo is a komuli lakosok érdekes szokását jelentette: "Ha egy átutazóban lévő idegen meg akar szállni, annak nagyon örülnek. Rettentő szolgálatkészek és minden lehetőt elkövetnek, hogy vendégük kellemesen érezze magát. Fele-ségeiknek, lányaiknak, testvéreiknek és minden női rokonuknak megparancsolják, hogy ven-dégük minden kívánságát teljesítsék, még jobban, mint saját magukét. A vendéglátó akár még saját házát is elhagyja, s átadja az idegennek feleségét is. Két-három napig távol marad, s on-nan küld minden olyat a vendégének, amit az kíván, de csak fizetség ellenében, s amíg az ide-gen a házában tartózkodik, addig nem tér vissza."

Egy régi történelemtörténet szerint: "Az északi selyemút Hamiban kezdődik, átme-gy Barkolon, áthalad a folyón és Rómában ér véget." A messzi múltban ez az út gyakran volt véres csaták színhelye. A Han-dinasztia egyik uralkodója, Vu-ti, hadseregét a hunok ellen küldte, s erre a későbbi Han-császárok is többször rákényszerültek. Az egyik kínai krónika így ír le egy csatát: "Tou Ku a Tiensanhoz érkezett, megtámadta a hunokat és ezer embernek le-vágta a fejét. A hunok visszavonultak, de Tou Ku egészen Barkolig (a mai Csenhszi városáig) üldözte őket."

A Barkol-tó mellett régi jelzőtoronyok romjai láthatók. Ezek a toronyok valamikor végigkí-sérték teljes hosszában a selyemút kínai szakaszát. Elsődleges céljuk a térség katonai megfi-gyelése, valamint veszély esetén füstjelek továbbítása volt. Barkol, azaz Csenhszi városa 2000 km távolságra található Hsziantól, de az innen füstjelekkel továbbított üzenetek alig egy nap alatt a fővárosba értek. Ugyanakkor a jelzőtoronyoknak, mint útjelzőknek a selyemúton haladó karavánok is hasznát vették. A Tang korban volt olyan időszak, amikor 20 ezer katona is ál-lomásozott ebben a térségben, hogy védje a selyemút északi szakaszát. Egy korabeli költő, aki egy darabig itt időzött, rövid leírást ad e területről: "Az északi szél lefekteti a sápadt füvet és már augusztusban esni kezd a hó. A katonáknak ez igen megnehezíti a bőrpáncél fölvetését és az íj megfeszítését."

A Hszianból nyugat felé tartó selyemút Haminál két ágra szakad. A Tiensan északi részén haladó út Barkol és Urumcsi érintésével Orosz Közép-Ázsia felé halad, míg a Tiensantól délre vezető út Turfán, Korla, Kucsá és Akszu oázisain át Kasgarba vezet.

A Tien Men Kuant, vagyis az Égi Kapu Átjárót a kínaiak a világ legfélelmetesebb hegy-szorosai közé sorolják. Némi túlzással azt mondják, hogy egyetlen ember is képes lenne akár tízezrekkel szemben megvédelmezni. A Tiensan déli részén átvezető selyemút-szakasznak ez volt a legfontosabb stratégiai pontja. Utazásaim során én is többször átkeltem ezen a hágón. Hírét nem hazudtolja meg. Hihetetlen méretű függőleges sziklafalak, szűk szurdokok között kígyózik a szerpentin órákon át, míg végre a tetőn vagyunk. És természetesen életnek semmi nyoma, minden teljesen kopár, mint ahogy a Déli Tiensanban már megszoktuk. A selyemút ezen szakasza, melyet északról a Tiensan, délről a Takla Makán sivatag határol, ma a Hszincsiang-Ujgur Autonóm Területen keresztülhaladó főközlekedési út része.

A hágótól 300 km-re nyugat felé a selyemút kínai szakaszának legnagyobb oázisába, Kucsá városába jutunk. Kucsá, melynek régi neve Kujce, s ahol kelet és nyugat találkozik, mindig eleven, virágzó hely volt. Nemcsak a megművelt területek nagysága és a gazdasági források tekintetében nevezetes ez a térség. Földrajzi helyzete is különösen kedvez kereske-

delmi forgalmának. Gazdasági jelentőségét a Tiensanból leszaladó vizek által táplált öntözőcsatornáinak köszönheti. A kereskedelemben játszott vezető szerepét pedig az biztosítja, hogy itt található a hegyeken át északnak, Dzsungária gazdag vidékére vivő út, meg a déli út, amely a Hotan-folyó medre mentén, a Takla Makán sivatagot átszelve, közvetlenül Hotanba visz. Ez magyarázza az oázisnak a gazdaságban, a kereskedelemben, s a kultúrában betöltött vezető szerepét hosszú történelmi korokon át. Ez az oázis hajdan egy birodalom központja volt, amelynek - írásos források szerint - hatalmas, pompás palotája volt Kucsában, s vára a birodalmi főváros, Csangan várának nagyságával vetekedett. Az i.u. 7. században Kucsá volt a legnagyobb nyugat-kínai buddhista központ. Több mint száz templomában összesen ötezer pap működött. A város ősi lakói valószínűleg tokár nyelven beszéltek, ami a nyugati indoeurópai nyelvekkel - a latinnal és a göröggel - állt rokonságban. Hszüen Cang, a híres szerzetes, aki a buddhista szutrákért utazott Indiába, a 7. században így ír erről a virágzó országról: "A királyi gazdagságú Kucsá földjén vörös kölest és búzát természetnek, ezenkívül rizst, szőlőt, gránátalmát, körtét, szilvát és mandulát. Megtalálható itt az arany-, réz-, ólom- és ónbánya. A klíma enyhe. Az írást az indiaiaktól vették át, kétségtelenül könnyű ragozni. A lakosok gyapjú- vagy selyem anyagú ruhákban járnak. Kopaszra vágatják a hajukat és fejfedőt hordanak. A kereskedelemben arany-, ezüst- és rézérmetet használnak." A régi kucsai birodalomnak a 8. században egy Tibet felől érkező hódítás vetett véget. Őket követték az ujugurok, Kucsá mai lakói.

A Kasgar felé haladó karavánok már Anhszínál délnyugat felé vették útjukat. Hszüen Cang innen indult el a hivatalos tilalom ellenére - suttyomban - kalandos útjára, a "Nyugati vidékek"-re. A kegyes zarándok vakmerő vállalkozása már a kezdet kezdetén csaknem az életébe került, amikor eltévedt a Lop-sivatagban észak felé, s hajszál híja, hogy szomjan nem vészett, mielőtt elérte Hami messze oázisát. A kereskedők Anhszitól háromnapos járóföldre elérték Tunhuangot, ahol tevékre cserélték lovaikat, s felszerelést-élelmiszert vásároltak. A víz nélküli Takla Makán sivatag járhatatlan homokdűnéi álltak előttük, melyek a Kasgar felé vezető közvetlen utat borították, s olyan akadályt képeztek, amelynél még a madarak is kénytelenek voltak megváltoztatni útirányukat. Ahhoz, hogy körülnavigálják ezt a természetes akadályt, a karavánút kettévált.

A kedvezőbb fekvésű északi selyemút északnyugati irányban, Turfán felé indult, itt találkozott a Haminál elágazó déli útszakasszal, s a Tiensantól délre vezetett tovább a sivatag peremén fekvő oázisvárosokon át Kasgarba. Ennek az útnak még ma is használatos kínai elnevezése: "Tien San Nan Lu", azaz "a Tiensantól délre vezető út" - földrajzi helyzetét tükrözi. (Egyébként egy magára manapság valamit is adó kínai városnak legalább kétezer éves történelme van és minimum egy utcája, mely a "Tien San Nan Lu" nevet viseli.)

A déli selyemút egy igen nehéz szakasza nyugat felé, az egykor virágzó Loulanba vezetett, majd délnyugati irányban Zsocsiang (ujgur neve: Csarklik), Csiemo (Cserszen), Minfeng (Nija), Jütien (Kerija), Hotan és Jarkend oázisain át egyesült az északi úttal Kasgarban. Ennek az útnak az első harminc napja szinte elviselhetetlen szenvedés volt. A derék Marco Polo így ír a selyemút legveszélyesebb szakaszáról, a Lop-sivatagról: "Olyan hosszú ez a sivatag, hogy lóháton - így mondatik - egy esztendőbe, vagy még többbe kerülne az út egyik végéről a másikra. És itt, ahol szélessége legkisebb, egy holdig tart az átkelés. Az egész csupa homokból való hegy és völgy és nincsen benne semmi ennyivaló. De egy napi és éjszakai lovaglásnak utána friss vizet találhatsz, elegendőt talántán ötven, avagy száz ember és oktalan barmaik részére, de nem többet. ... Barom itt nem találhatik, mert semmi sincsen, amit egyenek. De csudálatos dolgot beszélnek erről a sivatagról, tudnivalóan azt, hogy ha utasok éjnek idején haladnak benne és valamelyikük hátramarad, avagy elalszik, avagy más efféle és megest megkísérli, hogy utolérje az ő társait, akkor lelkeket hall megszólalni, s azt hiszi, hogy az ő társai azok. Néha nevének szólítják őt a szellemek és ilyenképpen gyakorta téves útra vezetetik az utas,

úgyhogy soha rá nem talál többé az ő csapatára. És ilyen módon már sokan elvesztek. Néha az eltévedt utazó, mintha nagy lovascsapat vágató dobogását és zsviváját hallaná, távol az igazi útvonaltól, és azt vélvén, hogy ez az ő csapata, követi a hangot, és minekutána megvirrad a nappal, azt találja, hogy csalódás esett meg vele és keserves vészbe jutott. Sőt még nappal idején is hallani azoknak a szellemeknek a szavát. És néha különféle hangszereknek zengését fogod hallani és még közönségesebben a doboknak pergését. Éppen ezért ezen az utazáson az a szokás, hogy az utasok szorosán egymás közelében maradnak. Valamennyi állatnak is a nyakán csengő lóg, avégből, hogy így ne egykönnyen tévedhessenek el. És lefekvés idején egy mutatójelet raknak, hogy az irányt a következő nap menetében mutassa. Ezen a módon kelnek át a sivatagon." Biztonsági megfontolásokból és nyáron a nagy meleg miatt a tevekaravánok általában éjszaka voltak úton. Azonban az utazónak ekkor is vigyáznia kellett. Ha ugyanis a teve álomba ringatta, s így róla lefordulva a homokba huppant, menthetetlenül odaveszett.

A selyemút bármely szakaszát is vették igénybe az utazók, kereskedők, hihetetlen megpróbáltatásoknak voltak kitéve. A szélsőséges természeti viszonyok mellett a lesből zsíros falatokra ácsingózó rablóbandák állandó életveszélyt jelentettek számukra. És egy-egy utazás nemhogy hónapokig, de évekig tartott! Még a 13. században, Marco Polo korában is az utazás Itáliából Pekingbe a selyemúton több, mint egy évet vett igénybe! A selyemútról talán azért vannak romantikus és izgalmas elképzeléseink, mert ősi vonzódás él mindannyiunkban egy még napjainkban is titokzatos világ iránt, mely valószínű, még sokáig rejtve marad a közönséges halandó számára.

2. Földünk legrettenetesebb sivatagja — a Takla Makán

Mielőtt északnyugat-kínai megpróbáltatásaim nevezetes területéről, a Takla Makán sivatagról beszélnék, néhány szóval beágyazom őt szűkebb környezetébe, a Tárím-medencébe, mely Kína legnagyobb belső medencéje. Minden égtájrányból magashegységek veszik körül, csupán kelet felé nyitott - egy 70 km széles kapu köti össze a Kanszu-folyószóval. A medence kb. 1500 km hosszan nyúlik el nyugat-keleti irányban, legnagyobb szélessége pedig eléri a 600 km-t. Térszíne délnyugatról északkelet felé enyhén lejt, miközben tengerszint fölötti magassága 1400 m-ről 800 m-re csökken. A Tárím-medence legnagyobb részét kitöltő Takla Makán sivatag domborodó homokdűnéi három és fél magyarországnyi (330 ezer négyzetkilométer) területen hullámzanak, s fodrozódnak az uralkodó szelek szeszélyei szerint - mintegy a tengerre emlékeztetve, mely itt húzódott több mint 15 millió évvel ezelőtt. A Takla Makán sivatag keleti határa a Juli sivatagi településnél délnek forduló Tárím-folyó, amelytől keletre található a Kuruk- (ujgur eredetű szó, jelentése: száraz), vagy Lop-sivatag. A Tárím-medence részét képezi még keleten az Altin-hegység északkeleti lejtőire fölkapaszkodó Kumtag- (Homokhegy-) sivatag is. A medencét övező peremi törmelékletjtők, azaz a gobik térszíne a határoló magashegységek napjainkban is tartó emelkedése miatt folyamatosan változik.

Mivel a medencét minden égtájrányból magashegységek veszik körül, éghajlata szélsőséges. Az évi csapadékmennyiség kb. 50 mm, de a Lop-sivatagban még ennél is jóval kevesebb hull. Nyáron itt felhő sincs az égen, zavartalanul süt a Nap. A világos felszín jól visszaveri a sugárzást - szinte vakít a homok.

Kísérőimmal Urumcsiból indultunk 5000 km-es sivatagi utunkra. Miután minden szükséges felszerelést összehajtottunk, Turfán felé vettük az útirányt. Első este egy különös helyen tértünk nyugovóra. Az alkonyi szürkületben annyit állapítottunk meg, hogy egy viszonylag fiatal településen - városban - vagyunk. A kisebb házak téglából, a lakótelepek épületei előregyártott betonelemekből készültek. De sehol egy fa, vagy virágok. A növényi életnek semmi nyoma. A házak mellett rögtön kezdődik a sivatag. Egyhangú-szürke minden. A finom sivatagi por belepíti a környezetet, testvériesen juttatva magából mindenhová. A kiábrándító táj mélyen rányomja bélyegét az itt élők hangulatára - a szürke munkásarcokon sehol egy mosoly,

az emberek minden mozdulata szinte gépies. Innen a városból egy jó fél óra járóföldre két vegyiüzem található a sivatagban. A város lakói ott dolgoznak. A gyárak, üzemek vidékre telepítése - mely az 1960-as évek elején történt - Mao elnök azon tételén alapult, hogy az elkerülhetetlenül bekövetkező III. világháború során az ellenség először Kína nagyvárosait fogja bombázni, hogy tönkretegyje az ország ipari potenciálját. Ezt kivédendő, rengeteg gyár került vidékre, netán lakatlan területekre, sivatagokba, magashegységekbe. Ez persze ma már óriási nyűg és kolonc a nemzetgazdaság hátán, hiszen - figyelembe véve a jelentős szállítási költségeket - tekintélyes hányaduk veszteségesen üzemel.

Érkezésünk estéjén - szombat lévén - szállodánk földszinti nagytermében zenés-táncos összejövetelt, azaz diszkót rendeztek, melyre mi is ellátogattunk. Kínában az a szokás - ezt több helyütt is tapasztaltam - hogy rendezvényeken igen gyakran nők nőekkel, s - ami számomra meglepő volt - férfiak férfiakkal táncolnak. Ha nők teszik ezt férfiakkal, ők általában házasságok, vagy pedig már igen előrehaladott kapcsolatban vannak. Azonban a hagyományok ereje folytán ez utóbbi jelenség napjainkban házasságkötés előtt még meglehetősen ritka. Az esten kellemesen éreztem magamat, különösen akkor, mikor tapasztaltam, hogy néhány csinos női szempár hosszasan rám szegeződik. Az előkelő idegen - azaz a jelenlevő magyar - tiszteletére a rendezvényt egy órával meghosszabbították. A döntéssel az est valamennyi résztvevője messzemenően egyetértett. Búcsúzáskor őszintének hatottak szavaik - jöjjenek el máskor is. Egyikük csendesen hozzátette: - ha lehet, egy szombaton. Ottjártam biztosan vitt némi kellemes színt abba a szürke világba.

Másnap korán reggel indultunk tovább. Úticélunk Zsocsiang (Csarklik), ahová Jencsi és Korla oázisain keresztül vezetett az út. De még mielőtt rátérnék továbbutazásunk viszontagságaira, egy előző nap történt nem kívánatos eseményre kanyarodunk vissza. Műszereink fölállítása közben a Szu-tól, sofőrünktől kölcsönkért öntöttvas szerszám eltörött. Bűnbánóan bevalóltam neki tettemet, de amikor meglátta, hogy két részletben akarom visszaadni a szerszámát, elvörösödött, elkezdett üvöltözni, őtrjöggeni, majd' a haját tépte, s a történetekkel kapcsolatban hosszasan ecsetelte a véleményét. Sajnos nem értettem kristálytiszta minden szavát, de az látszott rajta, hogy nem érzi jól magát. Csen professzornak jó néhány órájába tellett, míg sikerült valamennyire lecsendesítenie. Én pedig, hogy enyhítsek fájdalmán, 100 jüant ajánlottam föl neki, a családjá megsegítésére. Ez nem volt kis összeg, ha figyelembe vesszük, hogy ez az akkori viszonyok közepette egy helybéli munkás nagyjából egyhavi keresetének számított. Másnap reggel a "nyihao"-nkra (jó napot kívánok) adott közömbös morgása már jelezte, hogy fölajánlásunk elérte célját, s mi is gazdagabbak lettünk egy tapasztalattal. Bár egy kínai mondás szerint: "A tapasztalat fészű, akkor adja kezünkbe a természet, amikor már megkopaszodtunk."

Tehát útnak indultunk. Első állomásunk Jencsi volt. A valamikori selyemút híres gazdasági és kereskedelmi csomópontja - az egykori Karasár - ma is fontos településnek számít a Poszten-tó (ujgur nevén: Bagras-koll) északi partján. A város főút menti gyümölcsárusainál álltunk meg, s a napi bazár portékáit méregettük. Derék sofőrünk elővarázsolta nehéz idegmunkával megszerzett 100 jüanját, s hatalmas mennyiségű kajszit és körtét vásárolt rajta. Egyébként július, továbbá augusztus és szeptember (a szőlőt ekkor szüretelik) a gyümölcsérés időszaka Kínai Turkesztánban. Minden oázisban széles a választék és rengeteg a felhozatal. A nyári nagy forróság miatt a gyümölcsök itt a mifelénk szokásos méreteknél jóval kisebbek és szinte már a fán megszalódnak. A szerte Hszincsiangban méltán híres hami dinnye mindenütt kapható. Ezek is kisebbek, mint a mi dinnyéink, de ízük mézédés és májjustól decemberig tart a szezonjuk. Nagy halmokban láthatók az utak mentén, az autón és szekéren utazók, s egyéb vándorok megkísértésére. Minden gyümölcs aszalt változatához is hozzá lehet jutni, sőt aszalt sárgadinnye is van a piacon.

Jencsiben egy kissé kellemetlen eset is történt velem. Mivel mindenütt, amerre jártunk, végig nagy hőség volt, az egész úton rövidnadrágban és félmeztelenül utaztam, s az oázisokban gyalogosan is így közlekedtem. Ahogy kiszállok a terepjáróból, s a bazárban bámészkodok és böngészek, hozzám lép egy helybeli ujjur - feltehetően a település önkormányzatának egyik képviselője - aki pofimat gyengéden megpaskolva bár, de határozott hangon és taglejtésekkel hozta tudomásomra, hogy Jencsiben más a szokás, s láthatóan arra inspirált, hogy a rajtam lévő ruhadarabok mellé valamit öltsek még magamra. S miután tapasztalta, hogy a szavának van még súlya Jencsiben, elégedett böfögések közepette távozott.

Korla városában még csak meg sem álltunk. Pedig ez a település a "Tien San Nan Lu", azaz a "Tiensantól délre vezető út" ma is legnagyobb központja. Kerületi székhely, s a Tárímedence egyre izmosodó iparának fellegvára.

Korlát dél felé elhagyva már a Takla Makán homoktengere áll előttünk. Izgalommal teli várakozás él bennünk - vajon milyen lesz a sivatag?

Az éjszakát Juli településén töltjük, mely Korla felől a Takla Makán északi kapuja. Szállodánk egy valamikori karavánszeráj, mint csaknem az összes ezt követő szálláshelyünk a sivatagperemi oázisokban. Ezek az épületek jellegzetesen azonos tervek alapján készültek. A földszintes épület közepén egy széles-tágas folyosó halad keresztül, ahonnan kétoldalt, egymással szemben nyílnak a szobák. A falak vastagok, a mennyezet boltíves, a padló döngölt föld. A helyiségek télen a folyosóról fűthetők, komfort nincs. Este petróleumlámpával világítunk, a vécé és víz az udvaron van. Mi vagyunk az egyedüli vendégek. Vacsoránkat a fogadó étkezőjében fogyasztjuk el. Körülöttünk 8-10 asztal, a padló itt is földes. A konyha felőli falon egy festmény lóg a nagy vezérről. Alatta Mao-idézet. Helyi ételt rendelünk - a neve: pámien (ujgur nevén: latyóza). Úgy készül, hogy birkahúst apróra vágunk, forró olajban, serpenyőben kisütik, majd ugyancsak apróra vágott hegyespaprikával és fokhagymával összekeverik, végül gyúrt, sodrott tésztát tesznek hozzá, s rögtön tálalják. Nem kell sokat várni, az egész néhány perc alatt elkészül.

A vacsora után az udvaron beszélgetésbe elegyedünk a személyzettel. Ők ujjurok - néhány asszony, barázdált arcú férfiak, szép lányok és suttyó fiúk. Kérésünkre a gyönyörű szőlőlugas alatt ellejtik ősi táncaikat. Csodálatos dalokat énekelnek. A régmúlt elődök eget-földet megmozgató szerelmes dalai ezek. (Egy kínai mondás erre az érzésre úgy utal, hogy: "Az ész nagyobb földet bejár, mint a szív, de kevesebbre jut.") Az ember fizikai valóságában múlandó ugyan, de szerelmes érzései évszázadok, évezredek távlatában mindig ugyanazok. Följegyeztem két mesészep dalt. Az egyikben a szerelmes nő így énekel választottjához:

"A szellemek szebbnek alkottak Téged, mint bármely más férfit. Midőn hazádba visszatértél, utánad röppültem volna, mint egy lúd, csak hogy nem volt szárnyam, s kiabáltam, mint a vadlúd. Nem tudtad, hogy egész évig vártalak, s visszatértedet várva más férfit nem szerettem. Régóta várlak, s mindenkit, ki Hozzád utazik, arra kérek, hogy Téged, ki énem másik fele vagy, tisztelesen üdvözljön. Te mindenkit fogadsz, ki arra vonul, s Hozzád jön, s Te énekelsz és játszol, de ha énekelsz és játszol, nem szabad ott lennem. Lábad meg van-e kötözve, hogy nem jössz hozzám? Ha nem is szeretsz engem, mégis elmegyek Hozzád, s cseléded leszek. Minden asszony azt tanácsolja, menjek Hozzád. Miattad egy évig nem bírtam mosolyogni, mert valótlanul mondtál, nem okoztál nekem semmi örömet, s szemem könnybe lábadt. Isten nem rendelte el, hogy egymásé legyünk. Szemöldökid és szempilláid a legszebbek, amik léteznek."

A férfi szerelmes dala így szól:

"Mióta lóháton eltávoztál, itt bolyongok és vágyódom fekete szemöldökeid után. Ha alkalmam akad, e hónapban utánad utazom, hogy énekeljek, játsszam és doboljak. Még fiatal vagy, s szüleid jó férfiúnak adtak. Vadabb vagy az ördögnél, szahib szűz, keményszívű vagy, nem érted szavamat, vad ördög! Szeszélyes vagy, mint az időjárás, majd borús, majd napos. Szüleid sokat tartottak Felőled, s finom puha ruhákba öltöztettek. Tudasd velem, mikor leöz

lakodalmad, hogy eljöjjenek, s részt vehessenek benne. Anyád sokkal jobb volt Imám Pattmá-nál, s tiszta volt, mint a jü-kő (jåde). Imám Pattma szeret Téged. Midőn fiatalok voltunk, egymással játszottunk és jó barátok voltunk. Te ide-oda himbálóztál, mint az okkár-madár tarkótolla és híred Csimeinig elhatott. Ha ősszel a Tárímrá megyünk, szemeink találkozni fognak. Apátlan-anyátlan vagy most, de mindenki többet fog adni, mint amennyit apád, anyád adhatott. Ha felöltöztél, olyan vagy, mint a csillagbogár (szentjánosbogár)."

Késő estig beszélgettünk, beléptünk az életükbe, a régmúltba. Valahogy nem hiányzott az evilági kényelem. Megtudtunk valamit abból, hogy milyen volt itt az élet néhány száz, sőt ezer évekkkel ezelőtt. Az emberek kedvesek, nyíltak, szinte naivan őszinték és - boldogok. Micsoda kontraszt! A legsivárabb sivatagi környezetben élnek, és mennyire szeretik az életet! Biztosak vagyunk benne, hogy egyikük sem adná oda harmonikus, kiegyensúlyozott életét egy kétezer évvel későbbi kor, a mi nyugati világunk kényelméért, technikai fölényéért. És nekünk is megnyugvás ez a világ. Közöttük elfelejtjük mindennapos gondjainkat, nehézségeinket.

Szobánkba visszatérve, a petróleumlámpa pislákoló fényénél kimostam nadrágomat, majd a szék támlájára terítettem, hogy száradjon. Alig egy óra múlva, kényelmesen hátradőlve a széken bevillant, itt valami nem stimmel. Végre rájöttem, a nadrág - megszáradt! De éjszaka is, s innen kezdve minden éjjel fölébredtem a Takla Makánban, mert kiszáradt a torkom, kicserepesedett a szám. S mivel - ahogy a kínai mondás tartja - "Távoli vízzel közeli tüzet nem olthatsz" - az első sivatagi éj után, lefekvés előtt jó előre teát készítettem az ágyam mellé egy csavaros fedelű üvegben, ami elmaradhatatlan társam lett sivatagi utazásom végéig. Itt még csupán a Takla Makán peremén vagyunk, de a levegő nedvességtartalma alig több 20 %-nál. (Minálunk ugyanebben a nyári időszakban 60-70 % a szokásos érték.)

Másnap - kétség sem fért hozzá - ragyogó napsütésre ébredtünk, ám - akkor még nem tudtam - sűrű viharfelhők gyülekeztek napi programunk egén. A reggeli után még vidáman álltam föl az asztaltól, s indultunk Juli központjába, egy kis ismerkedésre, de nemsokára különös dolgok történtek. Báméskodásaim közben megállítok az úton egy barázdált arcú, hosszú fehér szakállú apót (az ujgurok őket "akszakáll"-nak, azaz "fehér szakállú"-nak hívják, bár a szó átvitt értelmű, s jelentése: vezető, főnök, elöljáró), aki készségesen beleegyezik abba, hogy sokat tapasztalt arcáról közelképet készítek. A szemem elé emelem a gépet, de arra már nincs idő, hogy elkattintsam a gombot. Hosszan jajgató fékcsikordulással megáll mellettem egy helybéli civil ruhás motoros, majd élénken gesztikulálva elkezd velem ujgur nyelven hosszasan üvöltözni. Próbálom fárasztani, arra a régi kínai mondásra gondolva, hogy: "Útja elején erős a nyílvesző." Majd miután elegendő időt hagytam neki, hogy összeszedje a gondolatait, a mellettem álló Csen professzorhoz fordultok, s megkérdeztem: "Netán a kedves úr be szeretne mutatkozni?" Csen professzor azt mondta, hogy baj van, mert ezen a településen nem szabad fényképezni. És ő különben is megmondta, hogy vigyázzak, mert Juli tiltott város (vagyis ilyen helyekre külföldiek nem látogathatnak). Nem mondta, de azért megkérdeztem tőle, honnan lehet megtudni Kínában, hogy egy település tiltott városnak minősül? Válaszát - ő ezt nem tudja - jó előre sejtettem. Az üvöltöző úr, akiről hamarosan kiderült, hogy közeg, nem tágított. Kénytelenek voltunk bemenni vele a rendőrségre. A járási székhely központjában, a kevés emeletes épületek egyikébe vonultunk. Az emeleten aztán megkezdődött a tényfeltárás. Hiába mondtam, hogy az öreg beleegyezett, hogy lefényképezhessem, ráadásul még csak el sem kattintottam a gépet. Közegünknek tökéletesen elegendő volt a fényképezőgép látványa a cselekmény súlyos voltának a kinyilvánításához. Hiába, ahogy egy kínai mondás tartja: "Ha egy ujj a Holdra mutat, az ostoba az ujjat nézi." Már órák óta folyt a huzavona, s kezdtem eléggé unni a helyzetet, amikor Csen professzor, valószínűleg egy hasonló következtetés után eskü alatt vallotta, hogy tisztességesek a szándékaim, s rögtön utána derék közegünket a barátjává fogadta. Ez hatott. Talán sejtette, hogy Csen professzor keze messze elér. Elvégre - egy régi kínai mondás szerint - "A legbüszkébb tornyok is a földből nőnek ki." Hát, ezt a pár órát

megspórolhattuk volna! Távozásunk közben Csen professzor még halkán maga elé dörmögte - sok pénzébe fog kerülni neki ez a barátság. Meg kell hívnia Urumsiba a túlbuzgó biztost, s legalább egy nagy traktára vendégül kell látnia. Az egész hercehurca háttérében állítólag az állt, hogy nem sokkal korábban egy francia turista kedélyesen fényképezgetett gépével Kasgarban, miközben - nem tudni mi okból - a körülötte lévő mozlím ujjurok földühödtek, a gépet kitépték a kezéből, s összetörték, őt pedig kellőképpen megfutamították. Az egészről komoly rendőrségi ügy kerekedett. A franciát még néhány hétre le is csukták. Mindenesetre én egy kicsivel jobban jártam, mint ő, mivel a gép ép, s ahelyett, hogy én lennék lecsukva, az ügy lett lezárva. Ha ezzel kezdi derék rendőrünk, akkor nem csodálkozom rá, mert ahogy a kínai mondás is tartja: "Semmiféle tilalom, intés, fenyegetés nem riaszt úgy, mint az intő példa."

Vége a déli órákban sikerült Juliból továbbutaznunk. Több mint 400 km hosszú út állt előttünk. De micsoda út!? Szu, a sofőrünk még nem járt erre. Eleinte tűrhetően palástolta két-ségbeesését, de néhány óra elteltével kiütözött arcán a fájdalom. Ez az útszakasz a Takla Makán sivatag északi, illetve déli peremén haladó selyemutakat köti össze. Eredendően fő közlekedési út. Teljes hosszában zúzottkő borítja, de a rajta haladó járművek kerekei már mélyen kikezdték, hatalmas kátyúk lyuggatják. Sokszor az volt a benyomásunk, hogy egyetlen hosszú kátyúban utazunk. A derék Szu, aki eleinte a tisztes, óránkénti 50 km-es sebességgel próbált robogni, hamar rájött, hogy az itt nem tartható. A biztos 25-30 km-es sebességgel kalimpáltunk előre. Szu-nak, aki jó sofőrként úgy vigyáz a Toyotájára, mint anya a gyermekére, ez az útszakasz maga volt a rettenet. Két-háromóránként megálltunk. Ilyenkor néhányszor körbejárta, végigsimogatta, megpaskolta kocsiját. Kezén a hivatásos sofőröknél Kínában elmaradhatatlan kesztyű, ami valamikor évekkel ezelőtt még fehér volt, s napról napra egy enyhe árnyalattal lesz szürkébb. Meglepő módon, néhányszor élére helyezett téglával kirakott útszakaszokon haladunk. Ezek minősége jó, de hosszuk egyenként nem több egy-két kilométernél. Egyre gyakrabban az út melletti homokban nyomulunk előre. Itt bizony az út már olyan poros, mint amilyen széles.

Az út többé-kevésbé a Tárím-folyó közelében halad, néha mellette, néha több kilométerrel távolabb. Akszutól délre, ahol a Jarkend-, a Hotan- és az Akszu-folyó találkozik, s ahonnan kezdve Tárímnak hívják, még jó kilométer széles, bár ott is sekély a folyó. Juli és Zsocsiang között, ahol most haladunk, a Tárím egyre keskenyebb és egyre kevesebb vizet szállít. Partján vízínövények, vadnyárfaligetek, legelők keskeny csíkja húzódik. Hol van már az az idő (még az 1950-es évek elején is!), amikor a folyóparti buja őserdőkben szárnyasok serege, kisvadak (nyúl, róka), antilopok, sőt vaddisznók és tigrisek tanyáztak! Mégis, "zöld folyosó"-nak hívják ezt a Juli és Zsocsiang közötti keskeny sávot. Az 1950-es évek második felétől, de különösen az 1970-es évek elejétől ezen a vidéken igen intenzív öntözéses gazdálkodásba kezdtek. A Tárím-folyó mentén tavak füzérét hozták létre, részben a folyó szélsőséges vízjárásának kiegyenlítésére, részben pedig öntözés és haltenyésztés céljából. Zöldségféléket természetnek itt, valamint óriási gyapotföldeket alakítottak ki. S ahogy az öntözött területek kiterjedése növekszik, a Tárím vize úgy apad. Tikanlik és Argan között, ahol mi láttuk a folyót, s ahol vize még nem is olyan rég szélesen hömpölygött, ma már csak gyenge utánezata egykori önmagának. Utunk mentén a Tárím alig fele olyan széles, mint a Tisza Szegednél, s oly lassú a folyása, hogy szinte észre sem venni. Innen már 200 km-re sincs a vég - egyre posványosodó vize a hátrább és hátrább araszoló mocsaraiban lassanként elvész. Visszamarad egy száraz meder, egy vízbővebb periódusra emlékeztetve, s egy olyan időszakra, amikor az ember együtt élt a természettel, nem törekedett annak nagyarányú átalakítására.

A rövid pihenőkön kiszállunk a kocsiból, hogy megmozgassuk elgémberedett tagjainkat, s egy kis friss vidéki levegőt szippantsunk. Ahogy körülnézünk, néhány facsoport, száraz fű és kóró - s amerre a szem ellát, mindenütt csak homok és homok. Körös-körül gyönyörűséges csendesség honol: elöljárója a sivatagnak, mely oly közel van már ide.

Késő éjszaka érkezünk Zsocsiang (Csarklik) településére, mely a Tárím-medence délkeleti részének legnagyobb oázisa. Ez nem mond ellent annak, hogy az oázis központja egy szegényes, pusztasági falu, ahogy az illik is egy csaknem sivatagos terület fő helyéhez. A település lakóinak 90 %-a ujjur származású.

Határozott bizonyítékok erősítik meg, hogy Zsocsiang oázisa már akkor központja volt a Lop-vidéknek, amikor Hszüen Cang, a híres buddhista zarándok itt időzött néhány napot Indiából hazatérőben, az i.u. 645. esztendő tájékán. Akárhogy is, az egykori Csarklik fontos hely volt, hiszen ez volt az első lakott helység a hajdani Loulan felől vezető úton.

Szállásunk a már Juliból ismert valamikori karavánszerájnak szinte a pontos mása a település központjában. Miután lepakoltuk a műszereket és a személyes holmikat, a közeli vendéglőbe mentünk vacsorázni. Csen professzor megkérdezte, mit szólnék, ha "pámien"-t ennének. Ellenjavaslatom nem volt, így a rendelés automatikusan életbe lépett. Közben kiváló vezetőm beszédbe elegyedett a néhány ülő alkalmatosságot számunkra előzékenyen átengedő helybéli ujjur fiatalokkal. Azaz, csak elegyedett volna, mert nagy meghökkenésére hamar kiderült, hogy a fiúk egy árva kukkot sem tudnak kínaiul. Egyébként a gyerekek hét éves kortól kezdik az iskolát Kínai Turkesztánban, s a nemzetiségiek az általános iskola 4. osztályától kezdve tanulnak kínaiul.

Másnap délelőtt ellátogattam egy ujjur családhoz. Nagyon kedvesen fogadtak, s előzékenyen föltárták előttem kis birodalmuk minden zegét-zugát. Minden ház előtt egy magas fal védi a belső udvart, s a lakókat a kíváncsi kukucsókálóktól. A kapu a homokos belső udvarba vezet, ahol virágágyások láthatók, a ház bejáratánál pedig egy hatalmas szőlőlugas képviseli a verandát - jótékony árnyat adó zöldjét a háziak igen megbecsülik. A róla lelógó hatalmas fűrtök duzzadó bogyói előrevetítik a közelgő szüret örömeit. A ház ajtaján belépve rögtön a konyhába toppanunk. Onnan kétoldalt nyílnak a szobák - kettő, három vagy négy - a háziak anyagi helyzetétől függően. Közülük az egyik az ún. "tisztaszooba". Ide terelik az igen kedves, vagy rangban magas vendégeket. Az ujjurok általában nagycsaládban élnek. A házban - melyet meglátogattam - az anyától, apától az ükunokákig együtt élt a család. Sőt, ahogy észrevettem, még a testvérek is a kis pulyákkal.

Zsocsiangtól jó 300 km-re keletre kezdődik, s egészen az Altin-hegység északi lejtőire kapaszkodik föl a Kumtag-sivatag. Messze szárazabb akár a Takla Makán-, akár a Kuruk-, vagy Lop-sivatagnál. Az utóbbi két sivatag dühöngő tavaszi szelei a Kumtagban teljességgel ismeretlenek. Itt évezredek óta legfeljebb lágy szellő lengedez. Stein Aurél 1907-ben járt először ezen a vidéken. S amikor hét évvel később, harmadik kínai expedícióján visszatért ide, tisztán fölismerte saját lábnyomát, sőt még a kuttyájának a lába nyomát is! Évszázadok, évezredek történelme van itt a homokba írva. A dűnék alól származó növénymaradványok radio-karbon analízise szerint a Kumtag homokanyagának abszolút kora 4600 év - jelezve, hogy a sivatag nem régi képződmény.

Zsocsiangban egy folyamodvánnyal fordultam Csen professzorhoz. Arra próbáltam rábeszélteni, hogy látogassunk el az innen alig 300 km-re lévő Sorköl településre, ahol az út kettéválik. Az egyik keletnek halad tovább Tunhuangba, a másik délkelet felé fordul, s a Cajdamplatón át vezet Tibetbe. Sorköl, az Altin-hegység bejáratánál, egy további ideális helynek tűnt a méréseink számára. Csen professzor azt válaszolta, hogy nem célszerű arra mennünk, mivel ott egy különleges természetvédelmi terület található fehér majmokkal, fehér antilopokkal, s a csoda tudja még, hogy miféle egyéb fehér állatokkal, s ennél fogva nem tartja valószínűnek, hogy oda fehér emberek bebocsátást nyerjenek. Mit volt mit tennünk, másnap reggel indultunk tovább, kelet felé a déli selyemúton Csiemo (Cserszen) oázisába.

Az út Zsocsiangtól (Csarklik) Csiemo-ig (Cserszen) több mint 400 km hosszú, s egy szakaszon egészen az Altin-hegység lábánál halad. Az útminőség jobb, mint az előző napi - persze, annál rosszabbat el sem lehetne képzelni. De Csen professzor is meglepődve jegyzi meg,

hogy sokkal rosszabbat várt. Ő már járt erre néhány évvel korábban - időközben új út épült ezen a szakaszon. Az alépítményt kb. két méter magasra kiemelték a környező gobi törmelékes sivatagi felszínéből. Majd kellő vastagságú zúzottkő ágy fölé finom szemcsés követ terítették, s azt lehengettek. Nincs aszfaltborítás, ennek ellenére ragyogó sima az út, 70 km-es óránkénti sebességgel is tudunk haladni. Az út felszínét azért volt szükséges kiemelni a környezetéből, hogy a közeli Altin-hegység csupasz, növényzet nélküli északi lejtőin lezúduló nyári záporok vizét összegyűjtő folyókat át lehessen vezetni alattuk. Igen ám, de az átvezetéshez tervezett keresztmetszet sajnos nem mindig elegendő. A kivételesen nagy esőzéseket, felhőszakadásokat követően irtózatossá válik az áradat indulni a kis hegyi folyókon a Takla Makán felé. Ilyenkor a víz alámosza az utat, hidakat sodor magával, nagy tömegű törmelékanyagot szállít, esetleg vastag iszapot rak le, nehezítve, netán hosszabb ideig meg is akadályozva a közlekedést. A Takla Makán sivatagot megkerülő selyemút déli szakaszán, tehát Zsocsiang (Csarklik) és Kasgar között többször tapasztaltam, hogy eltűnt előttünk a híd. Ilyenkor araszolva ereszkedtünk le oldalt a meredélyen, néha a víz sodrásában is kerülgettük a nagyobb folyami köveket, majd általérve a túlpartra, ugyanúgy srégen fölkapaszkodtunk az útra. A legkellemetlenebb mégis egy egyszerű iszapfolyás volt számunkra, ami vagy 50 m hosszúságban betértette előttünk az utat. Semmit sem tehattünk, hiszen ha mégis nekivágunk, tengelyig belesüppedünk és ott maradunk, ki tudja meddig. A szandált, cipőt levetjük, s előremegyünk tájékozódni. Térdig cuppogunk a dagonyában, még sincs senkinek semmi előremozdító gondolata. És lám, egyszer csak - mintha a sors küldte volna - megjelenik előttünk egy öreg ujjur, vállán kapával. Éppen hazafelé tart a munkából. (Egyébként megjegyezzük, hogy a gyalogos ember oly ritka ezen a tájon mint a fehér holló. Az ujjurok vagy lóháton, vagy szekéren közlekednek. Gyalog járnak olyatén megerőltetés erefelé, amely csak a legszegényebbekhez méltó. Itt csak a koldusok járnak gyalog. Ők is csak néha, mert legtöbbször nekik is van egy-egy szamaruk.) Szu, a sofőrünk tisztelettudóan köszönti, majd az arcára erőltetett nyugalommal tapintatosan megkérdezi az öregtől, mit tegyünk, hogyan juthatnánk át? A társalgás kicsit akadozva halad, a sors küldötte nem beszél jól kínaiul. Ahogy kísérőim a szavait értelmezik, az öreg azt mondja, semmi gond, sofőrünk kapcsolja terepbe az autót, majd lassan, nagy ívben kormányozzon és sikerülni fog átjutni. Szu hosszú percekig himbálja a fejét, nem akar hinni az ujjurnak. Ki tudja, hány napja csúszott ide ez az iszapfolyam, de hogy autó ezen át nem ment előttünk, az biztos. Semmi támpont, semmi nyom. Szegény sofőrünk véresre vakarja a fejét, de hát nincs jobb javaslat. Végre elszánja magát. Beül a kocsiba, majd úgy ahogy az öreg tanácsolta, lassan, bár bizonytalanul, ide-oda csúszkálva, hosszú, idegőrlő másodpercek után mégiscsak átért. Sikerült! Mindenki boldog, nagy az öröm. Az ujjurnak gratulálunk, barátságosan hátba veregetjük, majd kísérőim cigarettával kínálják. Ez utóbbi Kínában úgy szokás, hogy a fölbontott pakliból kihúznak egy szálat, s azt átadják. Még néhány perc könnyed beszélgetés, majd elköszönünk egymástól. "Jol bolszun!" (Legyen arra út!) - kiáltotta kegyes segítőnk búcsúzóul. Sokatmondóan csengett a fülünkbe ez a turki istenhozzád.

A váratlan nehézséget leküzdve, jókedvűen robogtunk tovább nyugat felé. Környezetünk már igazi sivatagi táj, de nem unalmas a látvány. Egy régi kínai mondás szerint: "Az igazságnak sok arca van." Ugyanígy a Takla Makán sivatag is más és más arcát mutatja felénk. Egyes helyeken durva törmelék, vagy kavics borítja a felszínt (ezek a gobik), másutt szinte szabályos egymásutánban homokhalmok láthatók. Közülük a csupaszok a mozgó dűnék. A Takla Makán Földünk legnagyobb futóhomok sivatagja. Területének nagyjából 85 %-át a mozgó homok uralja. A futóhomok dűnék többnyire 100-150 m magasak, de a legmagasabbak közülük elérik a 200-300 m-t is.

A sivatagperemi oázisokban manapság is az egyik legnagyobb gond a mozgó homok megkötése, védekezés a bődületes erejű tavaszi szelek, s az általuk előidézett - a mezőgazdasági termelést sújtó - homokverés ellen. Minden tavasszal, március-április folyamán gyakorta

igen nagy viharok kerekednek, melyekben 90-100 km-t is elér az óránkénti szélsébség. Ez a vihar a kínaiak elnevezése szerint: "a repülő homok és a futó kövek vihara". Fa Hszien, a híres kínai buddhista szerzetes az i.u. 5. század elején nyugat felé haladva ezen az úton, ezt írta: "A sivatag közepén, mikor erős szél fúj, minden halottnak tűnik. A vihar mindent eltüntet a föld színéről." Egy kiadós homokverés teljesen elpusztíthatja az oázisok veteményeit, súlyos károkat okozva a gabonafélékben, s a gyümölcsösökben.

A homokverések megfékezésében, az oázisok határainak kiterjesztésében kétségtelenül egyfajta hibrid nyárfa játssza a legfontosabb szerepet. Ezeket a fehér nyárfákat előre kiásott öntözőárok két oldalára, egymáshoz rendkívül sűrűn, mindössze 1-2 m távolságra ültetik. A módszeresen ültetett nyárfák beárnyékolják az utat, kellemesebb környezetet biztosítva a járókelőknek, s az igavonóknak egyaránt. A faültetési programok segítenek a talajerózió mérséklésében is, s megvédik az oázisokat az állandóan terjeszkedő sivatagtól. Mindenütt nyárfát ültetnek, egyrészt igen gyors növekedése, másrészt széles árnyat adó lombozata miatt. A nyárfát építőanyagként is használják.

A homok megkötésére több helyütt alkalmazzák a nádat és sást. Hat-nyolc párhuzamos sorban ültetik őket a mozgó dűnékre. Ezek a vízínövények azonban csak ott hasznosíthatók, ahol magasan van a talajvíz. Ellenkező esetben kiszáradnak, s gyorsan belepi őket a homok.

Az álló dűnék területe elenyésző, hasonlóan jelentéktelen a magasságuk is - mindössze legfeljebb 6-10 m körüli. Általában ott található, ahol magas a talajvízszint - tehát a sivatagperemi területeken, valamint folyók és tavak közelében. Felszínüket egy jellegzetes sivatagi növény, a tamariszkusz borítja, melynek nyár eleji virágzásakor gyönyörű pirosban pompáznak e dombocskák. Innen ered kínai elnevezésük is: "a vörös fűz halmái".

Ezek az álló halmok a következő módon keletkeznek. A tamariszkusz körül lassan, de szüntelenül halmozódik a futóhomok. A növény nem akar meghalni, tehát fölfelé nő, amíg végre az általa felfogott homok a kezdetben egészen alacsony kidudorodásból az évszázadok folyamán tíz méter és még nagyobb magasságot is elérő dombbá növekedik. Mélyebben benn a sivatagban már csak a porladó, elfehéredett, időtlen idők óta kihalt fatörzsek dugják ki fejüket a futóhomok fölé, meg azok a tamariszkusz növényzetet rejtő homokkupok, amelyekből az élet merőben elköltözött. Végül ezek is eltűnnek a homok halálos tengerében, amelyben a hullámvölgyyszerű mélyedések fölött helyenként százméternyi magasságba, s még följebb szökő hullámgerincek tarajosodnak. Ezeknek a hatalmas homokhegyeknek az anyagát az erodált löszagyagból keletkezett finom és önmagában igen termékeny port a szél vájó munkája formálta ilyenné. A sivatagi medencén az év jelentékeny időszakában nagy heveséggel dúló, főként északkeleti szelek folytonosan pusztítják a puha, agyagos talajt - mindenütt, ahol az a felszínen van, s nem védi homokbucka, vagy sivatagi növényzet.

A sivatagba való behatolásunk során kétségtelen, először egy olyan zónán haladunk át, ahol még megterem némi növényzet: elsősorban a már említett tamariszkusz, aztán a nád, esetleg a vadnyárfa (ujgur nevén: "tograk"). A Takla Makán bennszülöttei szerint a vadnyárfa "ezer évig él, ezer évig szárad, s ezer évig ledöntve fekszik, mielőtt elkorhad". Valójában e veteránok néhány évszázadot hordoznak a nyakukban. Törzsük nem magasabb egy méternél, feljebb különös ágak nyújtózkodnak ki belőlük. Az ilyen fák előfordulása bizonyítja, hogy évszázadokon át folyó vette erre az útját. A vadnyárfa számtalanszor előbukkant sivatagi utazásaink során. Láttunk hangulatos tograk-ligeteket a Tárím-folyó partján, ritkás, még élő vadnyárfa csoportokat kiszáradt folyómedrek mentén, ahol egykor szélesen hömpölygött a víz, s kiszáradt fáik hosszan elnyúló ritkás sávjait, ahol a rég volt folyómedret már betemette a homok, nyomai még épp hogy felismerhetők.

A sivatagot évezredek óta tartózkodó tisztelet övezi a helybeliek körében. A "Takla Makán" ujjur eredetű szó, jelentése: "a hely, ahonnan élők nem térnek vissza". Stein Aurél, aki háromszor vezetett régészeti-feltárási expedíciót Kínába, 1907-ben így írt erről a tájról:

"Most léptünk a Földnek arra a részére, ahol nincs nyoma élőlénynek, és kétségtelen, hogy kezdettől fogva nem is volt itt élet. Amikor megpillantottam egy kiszáradt, fehér farönköt, mely a szikes talajon hevert, az volt az érzésem, mintha egy kihalt városon mennénk keresztül a pusztaság felé, ahol az élet megszűnik."

Azért nem teljesen halott ez a világ! A Kunlun és az Altin-hegység csupasz északi lejtőiről néha kecses antilopok tévednek erre a forró földre, majd pár óra elteltével rogyadozó léptekkel vonulnak vissza. A teve viszont természetes tartozéka e tájnak - ő a sivatag hajója. A ritkás tograk-ligetekben, bozótosokban bóklászó, tevesarkantyút cserkésző méltóságteljes állatok minduntalan föltűntek - látványuk egyáltalán nem hatott eseményszámba. Egy régi kínai történelemkönyv a következőket írja róluk: "A teve egy szokatlan háziállat, mely egy húsnyerget hord a hátán. A homokban él, könnyen halad benne előre, a források helyeiről titkos tudással rendelkezik. Megállja a helyét veszélyes helyzetekben is és nagyon kifinomult érzéke van. ... Nyáron, mielőtt a meleg szelek elkezdenének fújni, megfigyelhető az, hogy az egyedülálló tevék rögtön morogni kezdenek, csoportosulnak és pofájukat a homokba ássák. Az emberek megértik ezt a jelet, s elfedik orrukat és szájukat. A szél hirtelen jön és csak rövid ideig tart, de az, aki nem védekezik ellene, akár meg is halhat." A teve az egyedüli teherhordó, mely alkalmas a sivatag átszelésére. Lassan halad, nagyjából öt kilométert tesz meg óránként, de rettentő igénytelen, jószérével hét napig is kibírja víz nélkül. 200 kg terhet is képes elszállítani, s általában nem hajtják messzebbre napi 40 km-es távolságnál.

A sivatag lényei közül a vadtevék élnek a legkisebb példányszámban. (Az ázsiai tevék - akár vadon élnek, akár házasítottak - mind kétpúpúak.) Vad kétpúpú tevék Földünkön kizárólag a Takla Makánban és a Góbi-sivatagban tenyésznek. Kínában már régóta a legvédelettebb állatok első kategóriájába tartoznak. A sivatagi vadászok évszázados tapasztalatai szerint: "A vadteve fél a tanyák füstjétől, az emberszagot 20 km-ről is megérzi. Gyakran magányosan, párosan jár, de a négy-hat állatnál nagyobb csorda ritka. Minduntalan változtatja útjait, e tekintetben ravaszabb a tigrisnél, mely könnyen csapdába kerülhet, mivel mindig egyazon úton jár."

Késő délután érünk Csiemo (Csercsen) oázisába. Szállodánk, azaz a karavánszeráj ugyanaz, mint az előzőek, akárha el sem utaztunk volna. Zsocsiangban összefutottunk egy másik fehér emberrel, egy csinos, fiatal német nővel, aki ujjur kísérettel járja körbe a Takla Makánt. Csiemoban ismét találkoztunk vele és Kasgarig együtt utaztunk. Az oázisokban más vendégfogadó nem lévén, ugyanazokban a szerájokban szállunk meg. Elmondása szerint néprajzos. Kutatóútjának a költségeit egy hongkongi műgyűjtő fedezi, aki cserébe azt kérte tőle, hogy régi ujjur szönyegeteket szerezzen be számára. Nehéz a dolga - mondja - mivel a pakisztániak itt már mindent fölvásároltak.

Csiemoban, s a nagyobb oázisokban, de szerte Kínában is, ahogy leszáll az est, a település központjában megjelennek a két keréken guruló kis maszek kifőzdék, s a messziről jött vándor tátott szájjal nézi a tarka kavalkádot, a hihetetlen árúbsóséget, az óriási ételválasztékot. Itt minden ingere a szemnek és a szájnak. A kifőzdék tulajdonosai a területi önkormányzat hivatalos engedélyével rendelkeznek, adót fizetnek, s - a velük való beszélgetés alapján - nap mint nap csinos kis jövedelemre tesznek szert.

Csiemoból Minfeng (Nija) oázisáig jó 350 km az út. Déltájban egy fogadónál megállunk ebédelni. Körbe a látóhatáron sehol semmi, ami kiemelkedne a csupasz sivatagból, s magától értetődően, sehol egy zöld folt. Ilyen árván ház még nem állott. Mit ház? Rogyadozó viskó. Csen professzor megszólal: "Mi lenne, ha most - a változatosság kedvéért (ezt én teszem hozzá) - pámiént fogyasztanánk?" Megadóan legyintek. Itt úgy sincs más, legföljebb egyetlen szamarát vághatná le szegény asszony. Őrajta és szamarán kívül senki sincs a telepen, s mi vagyunk az egyedüli vendégek. Amíg az ebéd készül, beszélgetünk. Egész nyáron egyedül van ebben az egy szál fogadóban, férje a földeken dolgozik. Panaszkodik - kevés az utas, kicsi a

bevétel. Közben hozzátunk az ebédhez. Megdicsérjük, milyen csinos! Elmosolyodik, kihoz még egy adagot.

Alighogy befejezzük az ebédet és újból útra kelünk, megélénkül a szél, majd óriási vihar kerekedik. Nagy hirtelen föltekerjük a kocsik ablakait. Még éppen időben, mert a szél olyan erővel kavargja, sodorja a homokot, port, hogy szinte már látni sem lehet. Előbb lassítunk, majd végképp meg is állunk. Hiába vagyunk az autóban körbereteszelve, a finom homok minden áthatol. Csendesesen szüremkedik befelé, majd lassan, megadóan ülepszik, finom takarójával beborítva a teljes kocsi belsejét. A por még ebben a zárt térben is bekerül szemünkbe, orunkba és korgog a fogunk alatt. A vihar óriási homok- és portömeget szállít. A kövér homokszemek és apró kavicsok sűrűn kocogtatják a Toyota karosszériáját. A vihar csak jó óra elteltével csitul, de a finom por még napok múltán is benne van a levegőben - igen lassan ürül ki belőle.

Késő délután érkezünk Minfengbe. Itt egy japán turistacsoporttal találkoztunk, akik három terepjáróval érkeztek. Amint vezetőjükkel beszélgetek, céljuk, hogy megkerüljék a Takla Makánt, s élményeket, tapasztalatokat szerezzenek. A japán-magyar barátság jegyében kölcsönösen megajándékozzuk egymást - ő díszítőkövel, én egy pólóval lettem gazdagabb.

A vacsoránál megelőztem Csen professzor ajánlatát. Biztosítottam afelől, hogy én igen szeretem a páment, de ha lehet - mivel már hónapok óta nem volt hozzá szerencsém - sült krumplit fogyasztanék. A konyhaslegény jelentette, hogy egy jó fél óra múlva már tálalják is. Kiemelkedő üzleti érzékére vall, hogy miután előkelő idegen ette, az ára háromszorosa lett a szokásosnak. Más kérdés, hogy a krumpli csak félig sült meg, ennek ellenére - ha nehezen is, de - sikerült leküzdenem.

Szombat lévén, a szerájjal szemközti művelődési házban zenés-táncos összejövetel, azaz diszkó az esti program. Kísérőimmal ellátogatunk a rendezvényre, ahol - mint rendes helyen szokás - bennünket, mint messziről jött nemes urakat, megajándékoznak figyelmességükkel - a fő helyre ültetnek, s üdítővel vendégelnek meg. Kellemes környezetben pihenjük ki a nap fáradságait.

Minfengből Jütien (Kerija) oázisa alig 100 km. Másnap nem is indulunk túl korán. Az út remek, röpke két óra alatt oda is érünk. A szerájban rögtön fehér emberek nyomaira bukkanunk. Az egyik szoba ajtaján öntapadós matrica hirdeti a röviddel előttünk itt megszálló francia-kínai "Kerija Régészeti Expedíció"-t. A nyugati országokból, illetve Japánból igen gyakran érkeznek tudományos expedíciók Hszincsiang tartományba, hiszen ez a terület különleges régészeti emlékek, egyedi földrajzi jelenségek valóságos aranybányája. Külföldi kutatók egy tapodtat sem tehetnek meg egyedül Északnyugat-Kínában, szakmai kísérő vigyáz minden mozdulatukra. Ily módon a különböző kutatócsoportok itt külföldi-kínai expedícióként működnek. Vállalkozásom hivatalos neve: "Magyar-Kínai Környezetvédelmi Expedíció". A tartományi kormány igyekszik kellő bevételre szert tenni ezekből a kapcsolatokból. Csen professzor mesélte, hogy egy japán kutatócsoport a Takla Makán homokjával kívánta odahaza modellezni e sivatag mozgó homokdűnéinek fejlődését. Két mázsa homok elszállításáért a tartományi vámhatóságnak 20 ezer dollárt fizettek. Vannak sportcélú expedíciók is. Egy másik szoba ajtaján angol fiatalok matricája hirdette, hogy ők a közeli Hotan-folyó mentén tervezik átszelni a sivatagot.

A késő délutáni órákban elsétáltam a település központjába. A guruló konyhák már fölso-rakoztak, a szokatlan sokadalom a tér sarkában pedig egy öreg mutatványos produkcióját figyelte. Nem csinált különös dolgokat, feltehetően fiatal korában jóval komolyabbat teljesített, de mégsem ült le sokadiknak a koldusok sorába. Ő megdolgozik a pénzéért.

Az étkezőnegyedből igen finom illatokat sodort felém a szél. Kinyomoztam honnan erednek, s fenséges birkahúsleves élményével lettem gazdagabb, aminek értékét a mellé fogyasztott friss cipó csak tovább növelte. Egyébként a főzés az ázsiaiak legkedvesebb foglalkozása.

Mesterei a konyhaművészetnek. Még a közönséges utcai kerek konyhánál is fantasztikus ízeket élvezhetnek az ingyencek.

Másnap délelőtt a Kunlun északi lejtőin fekvő Arjidake falu felé vettük utunkat. Itt mérést terveztem, s az ujjur falusi környezettel kívántam megismerkedni. Beköszöntünk egy házba a falu szélén. Kicsi volt, barátságos és természetesen - tiszta. A háziasszony meséli, hogy férje sofőr, van ezer birkájuk, s most éppen egymillió jüan készpénzük van félretéve a bankban. (1994-ben 1 jüan 18 forintot ért.)

Mivel Jütien (Kerija) és Hotan oázisai között mindössze kb. 150 km a távolság, ismét elegendő időnk volt arra, hogy - mielőtt hotani szállásunkra érkeznénk - mérést végezzek a Kunlun magasabbra hajló északi lejtőjén. Tulake falut jelöltük ki célpontnak, mely nagyjából 2000 m tengerszint fölötti magasságban található, s a Kunlun felé a legdélibb település ebben a térségben. Ide is csak terepjáróval lehet eljutni. Megkíséreltünk dél felé továbbhaladni, de erre a falu Kunlun felőli határától már semmilyen esélyünk nem volt.

Tulake a világ vége. Amint megérkezünk, rögtön terepszemlére indulunk. A helybeliek, az őslakos ujjurok hamar észreveszik, hogy távoli idegen is van a csapatban. Gyorsabban terjed a hírem, mint a rágalom. Az egyutcás faluban a kapuk kitárulnak, s kidülledt szemekkel figyelik a csodát. Pillanatokon belül csoportosulás támad körülöttem, s a báméskodók serege egyre növekszik. Ahogy vonulok végig a falun, kíséretem már-már sereggé duzzad. Élvezem a helyzetet. Tisztes távolságból követnek, s ha megállok, ők is megállnak. Arcukon döbbenet, s félelemmel vegyes csodálkozás tükröződik. Csak lassan oldódnak a görcsök. Vidám és mosolygós arckifejezésem láttán végre megjelenik az első pár halvány mosoly. Közelebb húzódnak, a karomat tapogatják. Barátságosan megrázom a mellettem lévő karját, majd kedvesen hátba veregetem őket. Itt már senki sem beszél kínaiul. Ennek ellenére meglepően gyorsan halad az ismerkedés. Percek alatt megtanulok néhány alapszót (szalim alejkum - jó napot kívánok, kos - viszontlátásra, jaksi - jó, jok jaksi - nem jó, ah - igen, emesz - nem, jaksimaszez - köszönöm), s az ujjurul számolás sem jelent már gondot egytől tízig (ber, cske, öcs, töt, bes, alte, jete, szekez, tokuz, on).

Ellátogatunk egy gazda portájára. Hamarosan glédában áll a család. Tolmácsunk Jang, a fiatal kínai kísérem, aki valamelyest beszéli az ujjur nyelvet, lévén kucsai származású. Vendéglátóink teával és "nan"-kenyérrel kínálnak bennünket. A kenyér éppen most készül - a gyúrt, kelesztett tésztát laposra, kerek formájúvá sodorják, majd rányomják egy mintára, aztán rácsapják a ház udvarán, szabad ég alatt üzemelő agyagkemence belső falára. Amikor megsült, a kenyér onnan leperreg, de még mielőtt lepottyanna a kemence aljára, egy hosszú piszkavassal kiszedik. A "nan" az itteni népek ősi eledele. Ugyanígy hívják, s ugyanígy készül a szomszédos belső-ázsiai országokban is.

A családnak három gyermeke van - egy ötéves forma kisfiú és két süldő leány, közülük az idősebb egészen szemrevaló. Ő föl is veszi legszebb ruháját, de anyjával és testvéreivel visszahúzódnak a sarokba. A házigazdával beszélgetünk. A lányaira tereli a szót. Mondja, szívesen odaadná az idősebbiket, de mellékesen megjegyzi, sokba került a neveltetése. A gondolatok kezdenek kikristályosodni. Fölveti, hogy ezer dollárért hajlandó lenne lemondani gyermeke további neveltetésének örömeiről. Alkuszok. Szó szót követ, s az egyre izgalmasabbá váló disputa végére megállapodunk 400 dollárban. Csak tegyem le a pénzt, s már vihetem is a lányt - bánja is ő, hová. De hát nekem családom van. Ahogy a kínai mondás tartja: "Egy madár nem ülhet több ágra. Egy egér sem ihat többet a folyóból, mint ami belefér." Közlöm tiszteletre méltó vendéglátónkkal, hogy a kocsink sajnos éppen tele van, most nem tudnám elvinni a menyasszonyt. Hát jó, egy évet még várni fog - feleli. Egy ígéretesnek induló beszélgetést nem akartam mindjárt az elején hamvaiba fojtani. Meleg jókívánságok közepette búcsúztunk el. Talán egyszer még találkozni fogunk!

Tulake falujából, a béke és megnyugvás szigetéről Hotan és Jecseng oázisain át jutunk el Kasgarba, ahonnan a Takla Makánt északról megkerülő selyemúton haladunk tovább Akszu felé. Ez az út már egy közelebbi világot vetít elénk. Itt jóval nagyobb a gépjárműforgalom, az itteni oázisokban jóval több kínai él, s a mai technika jóval több vívmányával találkozhatunk, mint a déli selyemútra fűződő oázisok mentén.

Ebédünket útközben, egy fogadóban fogyasztjuk el. Az étel - természetesen - pámien. Utunkat továbbfolytatva Akszu felé, hamarosan egy bájos kis oázisnál állunk meg. Annyira kicsi, hogy csupán egyetlen család portája fér el rajta. A ház mellett fészker, szerszamoskamra, csirkeól, s az udvaron rengeteg gyümölcsfa. A kerítés túlsó fele pedig már a sivatag. Beköszönők a kerítésen, ahogy illik, a ház ajtaján tisztelettudóan kopogok - de sehol senki. Valószínűleg bekocsiztak a háziak a faluba, a napi bazárba.

A késő délutáni órákban érkezünk Akszuba, mely Korla után a második legjelentősebb oázis a Tárím-medence északi peremén. Innen délnek fordulunk - nádas, vízínövényekkel benőtt, mocsaras területen haladunk, míg az Akszu-folyó fölveszi a Jarkend- és a Hotan-folyók vizét, azaz míg a Tárím-folyó kezdődik. Itt működik a Kínai Tudományos Akadémia Urumcsi Földrajzi Intézetének egyik kutatóbázisa, melynek feladata a Tárím-folyó hidrológiai viszonyainak tanulmányozása.

Meleg fogadtatásban részesültem Csen professzor közvetlen kollégái részéről. A telepen hamarosan fölállítottam, majd működésbe hoztam a műszereket. S mivel Csen professzor tudta, hogy egyik kedves ételém a hal, kiadta a napiparancsot - irány a tó, a halászok. Útközben átkelünk a folyón. A túlparton, a hidat őrző katona meséli, hogy épp itt kezdődik a Tárím-folyó, innen indul kb. ezer kilométeres útjára, míg végképp elenyészik a sivatagban. A tó nem más, mint egy közeli víztározó, melyet a Tárím vizével töltöttek föl. Vizét öntözésre fordítják, de emellett halat tenyésztnek benne. Mire odaérünk, a halászok már kivetették a hálót. A fogás szegényes, de nekünk jut belőle annyi, amennyi a vacsorához szükséges. A szakács tíz ember számára főz, s legalább tízféle halétel kerül az asztalra. A nálunk ismerteken kívül különleges halgömböcskék, párolt hal, különféle zöltségekkel tálalt, helyi fűszerekkel ízesített fogások mosolyogtak rám szépérzésem, illat- és ízlelőszerveim maximális megelégedésére.

Az Akszut követő másik nagy állomásunk a Tien San Nan Lu, azaz a Tiensantól délre vezető út mentén az innen jó 300 km távolságra fekvő Kucsza oázisa. Maga a város jóval kisebb, mint Akszu, de ezer évek óta fontos kulturális és kereskedelmi központ. Jang, a fiatal segítőnk innen származik. Kínában nem mindenki talál odahaza munkát. Sokan ezer kilométernyi, vagy még nagyobb távolságra dolgoznak szülőföldjüktől. Az országban hagyomány, hogy a január-februárban bekövetkező holdújévhez kapcsolódóan az egyedül élő dolgozók háromhetes szabadságot kapnak, s ekkor meglátogathatják távol lakó szüleiket. Jangnak szerencséje volt, hogy utunk Kucsán is átvezetett. Így egy jó fél év múltán - ha csupán egy háromórás villámlátogatásra is, de - újra hazajuthatott. Szülei munkában megfáradt tisztos öregemberek, akik egy - a Tiensanba telepített - hatalmas cementgyárban dolgoztak egész életükben - ma nyugdíjasok. Lakuk egyszerű, földszintes házikó. A konyha, s az onnan nyíló két szoba tiszta, egyszerűen berendezett, mindegyik burkolata döngölt föld. A parányi udvart az utcafront felől magas kőkerítés zárja le. Pár csirkét nevelnek, s némi zöltséget termesztnek. Jöttünkre gyorsan levágnak két csirkét, dinnyét hoznak. Lehetőségeikhez képest nagyon kitesznek magukért. Igen nagy megtiszteltetés számukra - mondják - hogy távoli idegen jött hozzájuk látogatóba.

Az esti órákban indulunk tovább a szállásunkra, a belvárosba. Estére Csen professzor programot szervez. A kerületi pártbizottság első titkárának, s Kucsza polgármesterének meghívására vacsorára vagyunk hivatalosak. Ugyanilyen kellemes esemény már előfordult velünk Zsocsiangban, Csiemoban, Jecsengben, s Akszu közelében is. Majd később Urumcsiban, valamint Csangcsi és Sihoce városaiban voltunk a helyi vezetők vendégei. A kínai illem szabá-

lyai szerint előkelő idegenek meghívása kötelező, és ha az áldozat jó modorú ember, akkor egyszerűen lehetetlen az ilyen meghívásokat visszautasítani.

Egész kínai turkesztáni utam valóságos diadalmenet volt, mely a konyhaművészetek iránt elkötelezett legnagyobb ínyencek igényeit is kielégítette volna. Pazar fogadásokon vettem részt, s a fogások olyan gazdag választékával (esetenként legalább 15-20 fogásos menü), olyan különleges ízekkel ismerkedtem meg, amikre korábban nem is gondoltam. Az összes közül talán a lehangulatossabb meghívásnak a kucsai vacsoránkat követő napon, délben tettünk eleget. A Déli Tiensan egy jó 2000 m körüli tengerszint fölötti magasságú fennsíkján, ragyogó tiszta levegőjű, üde zöld környezetben, bővizű, zúgó patak partján talákoztunk előző napi vendéglátóinkkal. Barátaink szintén terepjárókkal érkeztek a helyszínre. A magukkal hozott nemes női személyzet szorgalmasan térült-fordult körülöttünk. Csak tillárom, s a kocsiból máris finom húsokkal s egyéb érdekes dolgokkal térnek vissza. Asztalunk a zöld rét, finom damaszttal leborítva. S ahogy nő az asztalunkra helyezett ételek választéka és az italok mennyisége, a hangulat úgy emelkedik. Körülöttünk, a dús fűvű, kövér legelőkön kazah pásztorok lovai és marhái legelésznek. Ám a polgármester úr távolabbra mutat. "Mi lehet az az állat?" - kérdi. Csen professzor pillanatnyi meditálását kihasználva, szinte azonnal rávágom kínaiul: "mao nyu" (jak). Először döbbenet az arcokon, minden szempár rám szegeződik, majd hatalmas nevetés. Hát persze! - reagál a polgármester. Attól kezdve nagyot nőttem a szemében, s a bűcsúzaskor a szokottnál is nagyobb tiszteletet éreztem hangjában.

A messzi távolból érkező idegenek iránti tiszteletnek és vendégszeretetnek régi hagyományai vannak Kínában. Kung Fu-ce (azaz latin nevén Konfuciusz) így szól az emberi kapcsolatok eme oldaláról tanításaiban: "Van-e nagyobb öröm, mint messziről jött vendéget üdvözölni?" Ezen elv alkalmazásának Kínai Turkesztánban különösen nagy jelentősége van, hiszen ha az itteni gyér népsűrűségű hatalmas pusztákon, vagy a sivatag peremén a vándort nem fogadják be, éhen hal, vagy a szélsőséges időjárás végez vele.

Két hónap elteltével, miután műszereimmel körbemértem a Takla Makán sivatagot, s visszaérkeztem Urumsziba, fáradtan rogytam le szállodai szobám foteljébe. Még napok múltán is sivatagi port lehelve, s a Takla Makán hőségétől kábultan gondoltam vissza egy különös világra, ahol nap mint nap keservesen meg kell küzdeni az életért, s ahol ma is úgy élnek az emberek, mint több száz, vagy talán ezer évvel ezelőtt. Életük harmonikus, kiegyensúlyozott. És boldogok.

Oázisfüzérek a sivatag peremén

A Takla Makán sivatagot megkerülő utam során bár a selyemút északi, illetve déli ágát övező minden egyes oázisban megfordultam, könyvemben lesznek olyanok, amelyekről nem beszélek, más oázisokat épp hogy csak megemlítek, netán röviden írok róluk, viszont három oázist kiemelek. Turfánt, Hotant és Kasgart részletesen bemutatom - történelmi visszapillantásokkal, megfigyeléseimmel, személyes tapasztalataimmal kiegészítve. Ezeket a városokat az elmúlt ezer évek történelme során az általuk betöltött politikai, gazdasági, kereskedelmi és kulturális szerepük, a jelenlegi súlyuk, valamint a hozzájuk fűződő sok-sok élményem miatt emelem ki.

Turfán — az ujgur katlan

A Turfáni-medencét a Tiensan keleti vonulatai zárják közre. A határoló hegyvidékek közül a legjelentősebb a medencét északról övező Bogdasan (a mongol-kínai eredetű szó jelentése: "Az Istenek hegye"), melynek csaknem öt és félezer méterig magasodó gerincéről tekintélyes gleccserek ereszkednek alá. Nyáron a megolvadt hólét összegyűjtő gleccserpatakok szállítják ide az életet jelentő vizet, hacsak el nem nyeli őket a hegylábi vastag törmeléklető, vagy a nagy párolgás.

A csaknem Alföld-méretű hegyközi medence harmadidőszaki szerkezeti süllyedék. Ősi, prekambriumi aljzatára a környező hegyvonulatokról származó üledékek rakódtak le. A medence felé, a hegységek lábánál völgyek által felszabdalt felszín képződött. A hegylábi lépcsők mélyen benyúlnak a száraz mélyföld belsejébe. A lefolyástalan térszín Turfántól 40 km-re délkeletre éri el legalacsonyabb pontját, mely 154.4 m a tenger szintje alatt. Földünkön ez a Holt-tenger után a második legmélyebben fekvő szárazulat, Kínában viszont az első helyen áll. A Tiensanból lefutó, rendszerint időszakos vízfolyások itt vesznek el az Ajding-kol (Holdfény-tó) sós mocsárvilágában. Nyáron az agyagos, sós mocsár - azaz a kevir - teljesen kiszárad, s felületét kéregszerűen vonja be a kicsapódott só. Ez a só a rég múlt időkben az itt élők egyik fontos kereskedelmi cikkének számított.

Turfántól 40 km-re északkeletre húzódik a híres Lángoló-hegység, mely a 16. századi kínai író, Vu Cseng-en regényének, a "Nyugati utazás" egyik történetének feltételezett színtere. A cselekmény szerint ahhoz, hogy Szun Vu-kung, a Majomkirály és társai eljuthassanak Indiába, a buddhizmus földjére, egy tüzes akadályt kell legyőzniük - a Lángoló-hegységet. Ez csak egy bűvös legyező segítségével sikerülhet. Ennek egyetlen suhintására kialszik a tűz, másodszer szél támad, harmadszorra elered az eső. S így minden nehézség nélkül át tudnak kelni a hegységen. A bátor és eszes Majomkirálynak sikerült legyőznie a gonosz Bikadémon fejedelmet, s elvenni tőle a csodás legyezőt. Csatájuk jelenete ma is kedvenc témája a kínai operának. A regény Hszüen Cang, a híres szerzetes és társai küzdelmes útjának állít emléket, akik a Tang-dinasztia idején itt fordultak délnek, India felé. A bezekliki "Ezer Buddha" barlangok előtt, a vörös homokkőből álló hegység lábánál pedig egy szoborcsoport hirdeti a zarándokok emlékét.

A 19. század végén egy orosz expedíció tagjai vulkáni működésre utaló jeleket figyeltek meg itt. A valóság azonban egészen más. A nyugat-keleti csapásirányú, 8-900 m átlagmagaságú vöröshomokkő hegyvonulatnak a Turfáni-medencére néző déli oldalát a csapadékvíz öblítő eróziója egyenetlenül barázdálta föl. Nyáron, az erős besugárzás hatására a növényzet nélküli, csupasz, sötét lejtők felszíne 80 Celsius fokra is fölmelegedhet. Az utazók mindig rettegetek tőle, s a meredek lejtőről fölszálló forró, vibráló levegő miatt a tűz hegyeinek nevezték el.

A mélyföld több ezer km távolságra fekszik az óceánoktól, s minden irányból magashegységek határolják. Ennélfogva jellegzetesen kontinentális sivatagi éghajlat alakult itt ki. Forró és száraz a nyár, illetve rendkívül hideg és száraz a tél, s nagy az évi és napi hőmérséklet-ingadozás. Tavasszal gyorsan melegszik az idő, mert a zord tél ellenére is ritkán hull hó, s így a besugárzás energiamennyisége nem kötődik le a hóolvasztásra és a párologtatásra. A legmelegebb hónap, a július középhőmérséklete 32.7 Celsius fok, de a hőmérséklet abszolút maximuma 47.6 Celsius fok (ami egyúttal kínai rekord is). Kevés hely létezik Turfánon kívül Földünkön, ahol évente átlagosan 146 napon emelkedik a levegő hőmérséklete 30 Celsius fok fölé. Ezért az oázist a Jüan-korszakban Huecsou (Tűzföld) néven jegyezték a krónikák.

A napsütéses órák magas száma, a hosszú tenyészidőszak lehetővé teszi a gabonafélék évi kétszeri betakarítását. Nyáron az óceánok felől, több ezer kilométer távolságból ideérkező légáramlatok már elveszítik nedvességtartalmukat, s a határoló magashegységeken átkelve forró, száraz fönnszélként jutnak a medencébe. A késő tavasszal, illetve nyáron gyakorta előforduló északi-északnyugati fürgeteg, a burán óriási homokviharokat okoz, ami hónapok munkáját teheti tönkre a megművelt földeken. Az ellenük való védekezés az oázisok lakóinak létérdeke. 1960 óta elsősorban gyorsan növekvő hibrid fehér nyárfák telepítésével, erdősávok létrehozásával sikereket értek el a homok megkötésében, sőt az oázisok határainak kiterjesztésében is. Ugyanakkor a homokot az ujgurok barátoknak is tekintik. Gyakran látni idős embereket az oázis peremén, a sivatag homokdűnéi között, akik apró sátraik védelmében üldögélnek,

lábaikat a homokba temetve. A homok hőmérséklete 80 Celsius fok. Ez az ún. "forró homok kúra". Azt mondják segít a reumán és az ízületi betegségeken.

A szélérozó mellett a másik nagy probléma az aszály. Turfánban a csapadék átlagos évi mennyisége 16 mm, de 1968-ban mindössze 3 mm-t mértek. Ugyanakkor a lehetséges párolgás mértéke meghaladja az évi 3000 mm-t. A Turfáni-medence a legszárazabb terület egész Kínában. Előfordul, hogy évekig szinte semmi sem esik, majd egy rövid időszakon belül özvíz zúdul a tájra.

Tehát valamilyen módon le kell küzdeni a szárazságot, vízhez kell jutni! A megoldást a rég múlt idők belső-ázsiai népeinek zsenialitása szolgáltatta, s a megoldás neve: karéz. Emberek százezrei köszönhetik ennek az ősi rendszernek életüket, virágzó gazdaságaikat. Ezek az oázisok lüktető erei. Ha karéz nincs, élet sincs, de az emberi gondoskodás hiányában a karézek is elenyésznek. A Turfáni-medencében napjainkban is stratégiai fontosságú a szerepük.

A karéz földalatti vízgyűjtő csatorna, amellyel a sivatagok peremén, a hegyek törmeléklejtőiben megbúvó vizet gyűjtik össze és hozzák a felszínre. Tavasszal és nyáron a Tiensan hó- és jégtakarója olvadásnak indul. Az olvadékvíz egy része elpárolog, a maradék a hegylábi törmelékbe szivároghatva elraktározódik.

A karézrendszereket a sűrűn lakott területeken elsősorban öntözési célokra építették. A karéz perzsa találmány, melyet a legkorábbi írásos följegyzések Urartu-ból (Kelet-Anatólia) származtatnak. Az i.e. 6. század óta a karézépítés kiterjedt az egész Iráni-felföldre. Hszincsiang tartományon kívül ma ezt a rendszert használják még Észak-Afrikában, Irakban, Iránban és Afganisztánban is.

Turfán környékén a karézek építésének feltehetően már a város alapításakor, vagyis több mint kétezer évvel ezelőtt el kellett kezdődnie. A karéz építése a következő módon történik. A törmeléklejtő tetején kutat ásna, amíg el nem érik a talajvizet. Ez az első kút, a főakna, amely itt fenn nagyon mély. Aztán a lejtő mentén lefelé ismét kiásna egy kutat, majd a két aknát egy általában 0.2-1 ezrelék esésű alagúttal összekötik. S így mennek tovább, lefelé a törmeléklejtőn. A kutak mind kisebb és kisebb mélységűek, míg az alagút kijut a szabadba, a törmelékkúp lábánál. A karéz szájnyílásától az oázisba a vizet nyílt csatornákon vezetik, amelyek behálózják az egész települést. Ebből a vízből isznak, ezt használják a háztartásokban, s ebből öntöznek.

Az egyes karézrendszerek hossza 10-15 km, de vannak Turfánban 30 km hosszú karézalagutak is. Az alagút magassága 80 cm körüli, s az egyes aknák egymástól 30-50 m távolságra találhatók.

Emberek egy csoportja felelős a karéz tisztántartásáért, nehogy elduguljon a csatornarendszer. A kutak alján kosarakba pakolják a behullott köveket, homokot, s aztán a kosarat csőrölővel, ökörrrel a felszínre húzzák, majd a kiürítés után újból leeresztik. A karéz építésekor, évszázadokkal ezelőtt ugyanezt a módszert használták. A mesterség azóta is apáról fiúra száll. Bár az alapelv egyszerű, az elkészítés fáradságos, nehéz és veszélyes. Jóllehet egyidejűleg több építési szakaszon dolgoznak, egy 30 km hosszú karéz építési ideje 7-10 esztendőig, esetleg még tovább is eltarthat.

A karéztechnológiának számos előnye van. A rendszer nagyon jó talajvízvezető, állandó, s egyenletes vízkínálatot nyújt, továbbá a föld- alatti vezetés megakadályozza az elpárolgás révén keletkező vízvesztéséget. Hátránya viszont az állandó talajvízfelvétel, amit kis víz esetén nem lehet megakadályozni. A talajvíz szintjének ingadozását a karéz építésekor figyelembe veszik. A talajvíz szabadeséssel folyik a felhasználóhoz. A víz tisztán és hidegen éri el az oázist.

Turfáni tartózkodásom során Csen professzor kíséretében ellátogattam egy karéz kijáratához, s megmutatta az alagút belsejét is jó 30-40 méter hosszúságban. Bent a hőmérséklet alig

15 Celsius fok, s a bokáig érő és áramló víz oly hideg, hogy csontjaimat átjárja a fájdalom. Az elemlámpa fényénél sem volt sok látnivaló a föld alatt. Ennek ellenére hasznos volt a személyes tapasztalás. A felszínen uralkodó hőség és szárazság után ez egy egészen más világ.

A jó kétezer esztendő múltára visszatekintő oázis létrejöttében meghatározó szerepe volt a kedvező természeti földrajzi viszonyoknak köszönhető folyamatos és bőséges vízellátásnak. Turfán fontos közlekedési csomópont, hiszen itt válik ketté a Tiensan északi, illetve déli oldalán haladó selyemút, valamint a Takla Makánt délről megkerülő út is könnyen megközelíthető innen. Kelet és nyugat találkozott itt hosszú évezredek át, s nemcsak termékek cseréltek gazdát, hanem szabadon terjeszkedtek a különböző vallások, a kultúra és a művészetek magas szintre jutottak.

A Han-dinasztiától (az i.e. 1. századtól) a Jüan-korszakig (az i.u. 13. századig) Turfán városának ősi magjai - Kaocsang és Csiaohe egykori települései - Belső-Ázsia fontos katonai, közigazgatási és kereskedelmi központjai voltak. Kaocsang virágkorát a Tang-dinasztia idején (az i.u. 7-9. században) élte. A 9-13. századok között az ujgur birodalom székhelye volt.

Vang Jante, császári küldött, aki i.u. 982-ben járt az ujuguroknál, a következő megfigyeléseket tette Turfánról: "Ebben az országban sem eső, sem hó nem esik és túlságos a forróság. Minden évben a legforróbb évszakban a lakosok a földalatti lakjukba költözködnék vissza. A házak fehér földdel vannak beborítva. Van egy olyan folyó, amely a Csinling-hasadék felől folyik. Ennek vizét elvezetik azért, hogy a földeket és a kerteket öntözzék és a malmok kerekeit forgásban tartsák."

Az oázis gazdagságát a Tang korból származó régészeti leletek bizonyítják. A halottak számára bizánci aranypénzeket, szemükre ezüst pénzérméket helyeztek. Stein Aurél az 1915. évi asztanai ásatásakor csaknem mindegyik tetemen talált pénzérméket. A holttesteket finom, festett selymekbe csavarták, melléjük ételt, s használati tárgyakat tettek. Évszázadokon át Asztana volt Kaocsang ősi királyságának a temetője. Néhány sírkamrát a látogatók számára hozzáférhetővé tettek. Hosszú lépcsősoron lehet lejutni - földalatti múzeumnak is hívják őket. Ottjártamkor a holttesteknek hűlt helyét találtam. A kamrákban elég szegényes a látnivaló - régi használati tárgyak: törött korsók darabjai, üveg pohár, pénzérmék, agyagszobrocskák, s más semmi. No de kétezer év néz vissza itt ránk! A feltárt sírokból a múmiákat a város múzeumába szállították. Sajnos nem minden sírkamrát találtak épen a régészek. Kínában ugyanis - kis túlzással - ha valaki valahol ásni kezd, majdnem biztos, hogy csakhamar kétezer éves sírokra és használati tárgyakra bukkan, majd az értékeket továbbadja. A sírok kifosztása itt virágzó iparág. A sírrablókat Kínában diszkréten úgy említik, mint: "azok az emberek, akik hagyományosan sírkereséssel foglalkoznak".

Turfán oázisáról először a Polo-testvérek (Marco Polo édesapja és annak a bátyja) tudósítottak. Jó hat évszázadnak kellett még eltelnie utánuk, hogy megjelenjenek itt a tudomány mindenesei is. 1889-ben a Turfáni-medence belsejében, Lukcsun oázisnál Roborovszkij orosz kutató barométere 170 lábat jelzett a tenger szintje alatt. Ettől kezdve jelölték a térképeken a Turfáni-mélyedést. Stein Aurél volt az első kutató, aki a mélyföldet tudományos pontossággal térképezte föl (1907, 1914-1915). A kultúrának és művészeteknek e messze földön híres központja a 19. század végén és a 20. század elején orosz, német, angol és japán földrajzi és régészeti expedíciók célpontjává vált. A forró és száraz éghajlat segítette több száz éven át megőrizni Turfán világhírű régészeti emlékeit, amiket aztán jobb esetben szakavatott régészek, de botcsinálta műgyűjtők, s a haszonlesés reményében műkincsrablók magukkal vittek. Ami maradt, azokat pedig a mohamedánok pusztították el. Az iszlám ugyanis tiltja a bálványimádást, s azt hirdeti, hogy a művészi festmények emberalakjainak tekintete rontást hoz a hívőkre. Ezért hát a festett alakok szeméit eltüntették, fejét levakarták. A parasztok pedig földjeiket a romok vályogfalainak a maradványaival trágyázták, házaikat ebből építették.

Kaocsang romjai a mai Turfántól 40 km-re délkeletre található. A négyzet alaprajzú egykori települést ma is feltűnően ép, 6 km hosszú városfal övezi. A nyugati tartományok régi oázistelepi erődvárosok voltak. Kaocsangot három fal vette körül - közülük a külső vastagsága 4-5 méter. A nagy területen található romokat erre a célra bérelhető ujur taxival (számárvontatta kétkerekű kordéval) jártam végig. Köz- és lakóépületeinek, templomainak falait vályogból döngölték, illetve vályogtéglából építették. Ezen a mára szinte a felismerhetlenségig lepusztult településen egykor kb. 30 ezer ember élt.

A Turfáni-medence nyugati oldalát Csiaohe vára védte, mely az oázis központjától 10 km-re található. Ez az erődítmény egy hatalmas löszképződményre épült, mely kb. 50 méterre emelkedik ki környezetéből, 300 méter széles és jó másfél kilométer hosszú. Miután a kínaiak feldúlták Kaocsangot, akkor létesítették Csiaohe városát. A feljegyzések szerint mintegy hétezren éltek a falain belül. A központ a templommal a település északi részén, a hivatalok közepén, míg az egyszerű földművelők házai a város déli részén helyezkedtek el. Ez a legépebben megmaradt romváros egész Hszincsiang tartományban. Több helyütt a vályogtéglából rakott falak az ablakokkal még ma is teljesen épek. A tikkasztó déli hőségben hamar körbejárrom a romokat. A Csiaohe számára egykor természetes védelmet nyújtó löszfalak a ma is zöldellő oázisra néznek. A telep valamikori földtulajdonosai többnyire kínaiak voltak, bérlők pedig vagy szegényebb kínaiak, vagy más népek tagjai. A feljegyzések szerint a bérlők a termés nagyságától függetlenül, évente fizettek adót. Ha szőlőt béreltek, akkor borban fizettek, ha eperfákat, akkor selyemben, ha napszámosok voltak, akkor pedig tűzifában, vagy kölesben rótták la az adót. Egy korabeli szerződés szövege így szól: "A kapott földön rizst és árpat termesztetek. Adót az aratás után, ősszel fizetek. Ha nincs miből, kárpótlásul fölkinálom feleségemet és gyermekeimet." Azokban az időkben egy tízéves gyermek is hasznos munkaerőnek számított. Azok között, akik nem tudták kifizetni az adót, volt olyan, aki elmenekült, de olyan is aki börtönbe került.

Amikor a Tang-dinasztia összeomlott - a 10. század elején - több belső-ázsiai nép szemet vetett erre a gazdag vidékre. Végül - 50 évnyi harc után - az ujugrok kebelezték be.

A legfontosabb kereskedelmi utak ma is a selyemút ösvényét követik. A Turfáni-mélyedés útvonalhálózata a kedvezőtlen természeti feltételek és gazdasági okok miatt kezdetleges. Turfán városának nincs közvetlen vasúti összeköttetése sem a külvilággal - a Peking-Urumcsi vasúti fővonal kikerüli.

A városnak, s a hozzá tartozó mezőgazdasági körzetnek - azaz a Turfáni oázisnak - valamivel több mint 200 ezer lakosa van, s az össznépesség 70 %-a ujur. Kínai turkesztáni utazásaim során több alkalommal ellátogattam Turfánba. Hol Urumcsi, hol Korla felől ereszkedtem alá a medencébe. Csen professzornak a terepjáróban elhangzott szavai alapján Turfán négy dologról nevezetes Kína-szerte. Ez a legforróbb, s egyúttal a legszárazabb, valamint a legmélyebben fekvő vidék a birodalomban, továbbá a valamikori selyemút híres kereskedelmi csomópontja, mely máig megőrizte jelentőségét. Bármely irányból is közeledtünk a sivatagon át a Turfáni oázis felé, a legszembetűnőbb különbség az összes többi oázishoz képest, hogy itt hihetetlen a forróság. Kezünket a mozgó kocsiból kinyújtva érezni, hogy szinte perzsel a levegő. Minden esetben a város első - és egyetlen - szállodájában helyezkedtünk el. Csen professzornak, Hszincsiang tartomány jó ismerőjének köszönhető, hogy többnyire a kora esti órákban érkeztünk meg, amikor a hőség már valamelyest alábbhagyott. A szállodában sikerült légkondicionált szobákat szerezni, de az egész nem sokat ér. Éjszaka is folyik rólam a víz. Hiába nyitok ki ajtót-ablakot, áll a levegő, s kintről áramlik be a hőség. Odakinn még éjszaka is 30 Celsius fokot mutat a hőmérő, s forrón sugároznak a falak. Ekkor értettem meg, miért alusznak az itteni emberek az udvar lugasa alatt, vagy a háztetőn, s azt, hogy miért van a házaknak alagsora, ahol a hőmérséklet néhány fokkal alacsonyabb, mint a szabadban. Ezek a pincehelyiségek nemcsak éléskamrák, hanem ide vonul vissza délutáni pihenőre a család, hogy védekez-

zen a tikkasztó hőség ellen. A napi munkarend is a szélsőséges éghajlathoz alkalmazkodik. Déli egy órakor van az ebéd, s délután négy óráig elő sem jönnek alagsori hűvösükből.

Turfán városa a mélyföld mezőgazdasági központja. Az oázistelepülés körül kialakult öntözött területek nagysága több tízezer hektár. Legfontosabb termesztett növényei a gabonafélék, hosszú szálú gyapot, szőlő és dinnye. Az erős besugárzás és a rendelkezésre álló jelentős hőenergia mennyiség következtében ez a vidék Kína egyik fontos gyümölcsstermesztő központja.

Turfán messze földön híres szőlőtermesztéséről. Hszincsiang tartományban a szőlőkultúrának több mint kétezer éves hagyományai vannak. Az első oltványokat a Han-dinasztia idején hozták a Mediterráneum vidékéről. A szüret után a termés jelentős részét kifejezetten erre a célra épült aszalókba viszik. Az aszaló úgy készül, hogy egy alaptéglasoron minden második vályogtéglá helyét kihagyva réseket képeznek, s így húzzák föl a falakat. E réseken keresztül szabadon áramlik a forró és száraz levegő, de nem hatol be a napsugár (mivel az építmény fedett). A forró és száraz klíma miatt a szőlőszemek negyven napi aszalás után is zöldek maradnak. 100 kg friss szőlőből 20-25 kg mazsolát nyernek. A szőlőtermesztés központja a "Szőlők Völgye", a város centrumától néhány kilométerre található. Útközben az aszalók jellegzetes látványa sejteti, hogy hamarosan odaérünk. A kiváló környezeti feltételek következtében ragyogó szemű, mézédés, minőségi szőlő terem itt hatalmas fürtökben. A helyiek között él egy mondás, miszerint: "A turfáni szőlő olyan, mint a gyöngy és az achát." A helyi borok nagyon jó minőségűek. Csen professzor vendégeként az egyik fajtát megízleltem. Ez kiváló aromájú testes, édes bor, leginkább a tokaji aszúra emlékeztet. A turfáni borokat majdnem teljes egészében exportálják. A "Szőlők Völgye" a leghíresebb, de szőlőt másutt is termesztnek a turfáni oázisban. Szemgyönyörködtető látvány Turfán városában - amit sehol másutt Kínai Turkesztánban nem láttam - a járdák fölé magasodó és hosszan elnyúló szőlőlugasok rendszere. Túl azon, hogy a kövér szemű hatalmas fürtök csodálatos esztétikai élményt nyújtanak, a lugasok árnyéka segít elviselni a tikkasztó turfáni hőséget.

Turfán méltán nagy híret nemcsak Kínában, hanem szerte a világon az adja meg, hogy a hihetetlenül szélsőséges környezeti feltételek ellenére itt már több mint kétezer éve élnek emberek, fejlődik a kultúra és a művészetek. A turfáni oázis küzdelme a létért és a magasabb szintű emberi kapcsolatokért példa értékű az összes többi sivatagperemi oázis számára.

Hotan — a jáde, a selyem és a szőnyeg ősi városa

A Takla Makán sivatagot dél felől megkerülő selyemút legnagyobb és legfontosabb települése Hotan. Észak-északkeleti irányból a Takla Makán határolja, míg dél-délnyugat felől a Kunlun láncai magasodnak, melynek legmagasabb csúcsai jóval 6000 m fölé nyúlnak. Hotan egy igazi sivatagi város, hideg téllal, tűzforró nyárral. A levegő szinte oly száraz, mint a por, de utóbbiból sincs hiány. Jobbára tavasszal és nyárelőn förtelmes homok- és porviharok dúlnak errefelé. A csapadék átlagos évi mennyisége mindössze 24 mm.

A város a történelmi idők óta napjainkig virágzó gazdasági, kereskedelmi és kulturális központ. Lakossága valamivel több mint 100 ezer fő, s hogy mennyire bennszülött hely, azt mutatja, hogy lakóinak 95 %-a ujjur.

Tulake faluból visszatérőben, a kora esti órákban érkeztünk Hotanba. A város első hoteljében szállásoltuk el magunkat (mint mindenütt, amerre jártunk). Ám a hotel itt a település rangjához méltó kényelmet nyújtott. Európában a háromcsillagos kategóriába lehetne sorolni: kétágyas szobák, padlószőnyeg, tévé, zuhanyozó, vécé. Az étkezés pedig a szálloda vendéglőjében svédasztal rendszerű (mi csak a reggelit és a vacsorát vettük igénybe). Mindannyian elégedetten állapítottuk meg, hogy jó a konyha. Mindössze egyetlen szerény bökkendő kerekedett - kétnapos ott-tartózkodásunk során nem volt víz. "Mejő süe, mejő süe" (Nincs víz, nincs

víz) - ismételtük egykedvűen. "Sajnos, túl közel a sivatag" - jegyezte meg Csen professzor mélabúsan.

Hotani tartózkodásunk második napján - ahogy terveimben is szerepelt - műszerállásomat a várostól kelet-északkeleti irányban, tőle néhány kilométer távolságban, a Fehér-Jáde-folyó (Jurungkas) közelében jelöltem ki. Ahhoz, hogy a település naggyá nőjön, kétségtelenül vízre volt szükség. Ezt Hotan két legjelentősebb folyója, a várost kelet felől határoló - s az imént említett - Fehér-Jáde-folyó, valamint a település nyugati határát képező Karakas (Fekete-Jáde-folyó) biztosítja. E vízfolyásokat a Kunlun magas gleccsereinek nyári olvadékvize táplálja, s ilyentájt, júliusban, s augusztusban hozamuk jelentékenyen megnövekszik.

A korábbi napok hatalmas homok- és porvihara után a levegő még nem tisztult ki. Erre az időjárási helyzetre csak azt lehet mondani, hogy förtelmes. Az ember közérzete ilyenkor a legalacsonyabb szinten áll. Mintha köd ülné meg a tájat, de mégsem köd, hiszen e sivatagi levegőben szinte semmi vízgőz sincs. A hulló por ereszkedik alá igen nagy sűrűségben. Egész nap a szabadban tartózkodtunk, s este a szálláson vettük észre, hogy testünket és ruhánk minden redőjét egyenletesen finom por fedi. Hotelszobánkban pedig föltűnt, hogy a por csukott ablakok mellett is zavartalanul megérkezett, s tiszteletre méltó alapossággal, vékony, szürke réteggel lepett be mindent.

Miután működésbe hoztam a műszereket ebben a tökéletes sivatagban, s miután az égvilágon semmi látnivaló nem volt, amit ráadásul még az ülepedő por is elhomályosított, elhatároztam, hogy Jang kíséretében meglátogatom a tőlünk alig 500 méterre lévő Jurungkas-folyót, a híres hotani jáde egyik lelőhelyét.

A jáde a neolitikum óta ismert szerte Kínában. Mindig is a nemesség, a szépség, a tisztesség, s a gazdagság szimbólumának tartották. S a híres kő Hotanból és környékéről származik.

Nem titkolt célom az volt, hogy neves és kevésbé neves elődeim nyomán jádéra leljek a folyó kavicságyában. A kissé meredek partról aláereszkedve, a nagyméretű kavicsok jelezték, hogy időszakosan jelentős munkavégző-képességű folyóval van dolgunk. Végre - a szakértelem arcomra erőltetett komolyságával - elkezdtem méregetni a kavicsokat - vajon melyikük jáde? Egy régi kínai mondás szerint: "Ha át akarsz kelni a folyón, ki kell tapogatnod a köveket." Jelentése pedig: ha az élet valamely területét meg akarjuk ismerni, akkor sok kis követ kell kitapogatnunk, azaz sok kis ismeretet kell szereznünk, míg végül átkelünk a folyón, azaz az adott terület ismeretanyagának a birtokába jutunk. Én a Jurungkas vizében a szó szoros értelmében tapogattam a köveket, s vártam a Felsőbb Segítséget, hogy a tudás birtokába juthassak, azaz hogy fölismerhessem a jádét, s képes legyek megkülönböztetni egyéb kövektől. Mert így, ez a jáde utáni bókászásom teljesen értelmetlen. És megdöbbenő - ebben a halott világban, ahol kilométereken át sehol egy lélek, egyszer csak a folyó kanyarulata mögött, a túlparton váratlanul fölbukkan egy fehér sapkás, mezítlábás, borostás képű öreg ujjur. Láthatóan a kavicsok között matat - fölveszi, visszadobja, némelyiket az iszákjába rakja. Tehát "jádehalász"! Integtetünk egymásnak, Jang és az öreg beszélgetnek. Nehézkes a társalgás, a folyó vagy 80 méter széles. Az öreg üzeni, hogy mindjárt indul hazafelé, keressük föl a folyóparti lakjában a túlparton. Lejjebb, kb. öt kilométerre innen van egy híd, azon átjuthatunk. Majdnem két óra hosszat gyalogolunk, míg végre a hírhoz érünk. A túlparton, tőlünk néhány száz méterre pár házból álló falucskát látunk. Az öreg fogad minket, épp az imént ért haza. Betessékel szerény hajlékának ajtaján. Ahogy ruházatán sejtettük, egyszerű körülmények között él. A lakószobában egy ágy, egy szekrény, asztal, szék - és más semmi. A padló döngölt föld. A másik helyiség, amire a bejárati ajtó nyílik, raktár. Ez üres - azaz mégsem. Meseszép jádekövek vannak itt egymásra hányva a pénzérme méretűtől a 15-20 kg-os példányokig, a fehértől a zöldig, a színek legkülönbözőbb árnyalataig. Csodáljuk gyűjteményét. Nyugdíjas, egyedül él - mondja. Havi illetménye annyit ér, mint két embernek egy közepes kínai étteremben elfogyasztott ebédje. Leülünk mellé, s az öreg mesél. Ilyenkor, nyáron naponta kijár a

folyóra, s mindig talál kisebb-nagyobb jádedarabokat. Azt mondja, fényesebb és csillogóbb, mint bármely más kő. A legkönnyebb a dolga holdtöltekor, ugyanis a jáde erősebben veri vissza a ráeső sugárzást. Fénye elüt, világosabb a többi kavicsnál. Meséli, hogy a folyami jáde sokkal szebb - görgetett, sima felületű, tiszta fényű, selymes csillogású - így értékesebb is, mint a Kunlun bányáiból származó, mely természeténél fogva matt és darabos. Néha köveket visz be a város jádepiacára, s onnan egészíti ki nyugdíját. A hotani "jádepiac" heti egy alkalommal működik, s az egyetlen ilyen intézmény egész Kínában. Megalkuszom az öreggel néhány köre, s a kölcsönös elégedettség látható jelei közepette elbúcsúznak egymástól. Tehát ő volt a Felsőbb Segítség! Szavai alapján kétségtelenül némi ismeretanyagra tettem szert a jádekeresés terén. Ha nem velem történik az eset, valószínűleg el sem hinném.

A valamikori Hotan- királyság, avagy "Jütien" a nemes ásványnak köszönheti hírét a Mennyei Birodalomban (a jáde kínaiul: "jü"). A jádehoz kétféle módon lehet hozzájutni: a hegyekben mélyített bányákból termelik ki, vagy pedig folyók kavicsüledékeiből válogatják. A kunluni jáde a hegyvonulat északi lejtőinek bányáiból származik. A folyami jáde pedig a Hotan környéki három híres jáde-folyó (Fehér-Jáde-folyó, Zöld-Jáde-folyó és Fekete-Jáde-folyó) kavicsüledékei között búvik meg.

A régi Kínában úgy hitték, hogy a jáde különleges hatalommal bír - talán mert az idő múlásával egyre csillogóbb lett. A jádét a kínaiak mindig is csodálták, s a Mennyei Birodalomban mindig is többre becsülték, mint bárhol egyebütt a világon. Egy kínai szótár így definiálja a jáde jellegét az i.u. 2. században:

*"A jáde a legszebb kő.
Öt erénnyel van felruházva:
Hírneves és szerény, fényes és élénk,
Áttetszősége el nem mondható,
Mely föltárja színét és mintázatát.
Tisztasága maga a bölcsesség,
S a fájdalom hangja szól, amikor eltörik.
Nem hajlik,
És bátorság kell hozzá, hogy eltörjük.
Éles peremei maga az igazságosság,
Melyek senkit sem sértenek."*

A taoista alkimisták remélték, hogy örök életűek lesznek, ha porított jádét fogyasztanak. Úgy hitték, segít a betegségek és a gonosz szellemek ellen. Szívesen készítettek a jádeből különböző tárgyakat. Azt gondolták, hogy a jáde-amulettek megvédik testüket a pusztulástól, s így a lélek egyszer majd visszatér bele. Néhány nagy királyt egyenesen jádepáncélban temettek el.

A jádénak persze ma is nagy kultusza van Kínában. Hotan főutcáján kis túlzással egymást érik a "jáde-szaküzletek". Választékuk hagy némi kívánnivalót maguk után, ellenben az árak figyelemre méltóak. A legnagyobb állami jáde-szaküzletben viszont pazar példányokat láthatam, csodálatos színekben és minőségben. Igaz, annak is a tudatában lehettek, hogy a kiállított darab mit ér.

Hszüen Cang, buddhista szerzetes Indiából hazajövet, i.u. 649. körül megpihent Hotanban, s így írt a városról: "Ez a föld remek gabona- és gyümölcsstermő vidék. Az emberek selyem- és pamutruhákban járnak és rettentő ügyesek a szőnyegszövés terén."

Hszüen Cang leírta a selyem idekerülésének ősi legendáját is. A régi időkben tilos volt a selyemhernyókat kivinni Kínából. Hotan királya feleséget kért magának a Keleti Királyság hercegétől, s a következő útravalóval indította el követét: "Mondd meg a hercegnőnek, hogy a mi országunkban sem selyem, sem gyapot, sem eperfa, sem selyemhernyó nincs és sohasem

volt. Ezért ha nálunk ruhát akarna készíttetni, hozzon magával ilyesmit." Mihelyt a fiatal hölgy ezeket a szavakat meghallotta, titokban eperfamagokat és selyemhernyópetéket hozatott magának, amiket fejdíszének bélésében rejtett el. A selyemhernyó-tenyésztés természetesen nem pontosan így honosodott meg ezen a vidéken. A régi kínai történelemkönyvek szerint a Hotan-királyság területén már az i.e. 6. században termesztettek eperfát és szóttek selymet. Stein Aurél az 1900-1901. évek fordulóján megtalálta ennek a legendának a festményváltozatát a Hotantól 100 km-re északkeletre lévő Dandan Uilik [az Elefántcsont(kincsek) Háza] nevű romvárosban, egy buddhista templom maradványai között. A festmény - melyen egy szolgálólány a hercegnő lopott gubókkal teli fejdíszére mutat - ma a British Múzeumban látható.

Hotanban a szőnyegkészítés hagyománya a selyemszövésével egyidős. A helyi gyapjú vastag és hosszú, s a szőnyegek kézi szövésűek, akár odahaza állítják elő őket, akár az üzemben készülnek. Az itteniek a perzsa módszerrel csomózzák a szálakat. Öt-hat ember készít egy szőnyeget. Egy-egy szőnyeg elkészítéséhez több száz festett gyapjúgombolyagot használnak föl. A legtapasztaltabb szőnyegszövők - akik gyerekkoruk óta ezt a munkát végzik - sem haladnak többet naponta 2 cm-nél. Ez a munka hihetetlen türelmet igényel.

Hétvégére érkezünk Hotanba, ami különös örömeinkre szolgált, hiszen a vasárnapi bazár szerte Kínai Turkesztánban ünnepszamba megy. Délelőtt 10 óra körül taxit béreltem, ami egy kétkerekű, számárvontatta kordé képében jelent meg előttem. Az oldalára pattantam, s Csen professzor kíséretében elkerkeztem a vásár helyére, a városközpontba. Ez a színes kavalkád - bár kisebb, mint a kasgari bazár - hangulatában messze egyedülálló. A szűk helyre összezsúfolt üzletek bódék, mozgóárusok, s a kerek konyhák között helyenként oldalazva lehet csak közlekedni. Óriási a tömeg. Araszolva haladunk - bármerre is indulunk. Gyönyörű, saját készítésű szőnyegek, cipők, manufaktúrák termékei - itt minden megtalálható. Ezerféle fűszer kicsiny zsákokban, előttünk vágják a birkát és a marhát, amott faszénparázs fölött nyárson sül a siskebab, az egyik bódénál hatalmas kősódarabot fűrészelnek, házilag kotyvasztott üdítőt kínál üvöltözve az eladó, miközben frissen sült "nan" kenyér illata terjeng, egy sarokban kézi hajtású géppel készül a fagyalt, borbélyok csapata hajat nyír és borotvál kint a tömegben, egyikük páciensének velőtrázó üvöltése hallik - kihúzta a fogát. Hszincsiang tartományban, de még az apró kínai falvakban is a borbélyok az orvos feladatát is ellátják. Az uigur család vasárnap délelőtt ünneplőbe öltözik, s elmegy a bazárba. Akár vásárolni kíván, akár eladó portékát visz magával, akár ha csak nézelődni szeretne. A bazár itt ünnep, a helybeliek életének igen fontos eleme, ami évszázadok óta szinte semmit sem változott.

Abel Remusat, aki a 9. században járt erre, így ír Hotan lakóiról: "Ebben az országban szőlőből készítik a bort. Megtalálható itt az ibolyakék színű bor és más kékes színezetű is. Nem tudom, hogyan készítik, de az íze nagyon kellemes. A lakosok rizst esznek mézzel édesítve, valamint gyakori étel a köles is. Ruhájuk vászonból és selyemből készül. Kertjeik vannak, ahol virágzó fákat nevelnek. Hódolnak a szellemeknek is, de elsősorban Buddhának. Szokás ennél a népnél, hogy a nők alsónadrágot és rövid ruhát hordanak, amelyet övvel fognak össze. A lovat és tevét egyaránt megülik, úgy mint a férfiak. A halottakat elégetik, aztán összegyűjtik a csontjaikat, elássák és a síron egy kápolnát építenek Buddha tiszteletére. Aki gyászol, kopaszra vágja a haját és összekarmolja az arcát. Amikor a hajuk öt hüvelyk hosszú lesz (1 hüvelyk = 2.54 cm), visszatérnek a megszokott életükhöz."

Hotannak sajátos hangulata van, amit a 20. század sem tudott elsodorni. Itt érezni és látni az elmúlt századokat, melyek csakis Hotanra jellemzők.

Kasgar — az oázisok gyöngyszeme

A selyemútnak a Takla Makánt megkerülő északi és déli elágazásai Kasgarnál ismét összefutnak. Kasgar 3700 km-re fekszik Csangantól (a mai Hszian városától), s a régi időkben a selyemútnak csak ez a szakasza több, mint egy évig tartott.

Kétezer évvel ezelőtt, mielőtt még megnyílt volna a selyemút, a kasgari oázis neve: "Sule Földje" volt. A Han-dinasztia krónikáiban az áll, hogy: "Sule népe több mint 18 ezer főt számlál. Országuk nyugat felé egészen "Tajüeszi"-ig, "Tajüan"-ig és "Kancsü"-ig terjed." Mindhárom hely azonosítható. Tajüeszi ma Szamarkand. A másik két hely, amelyek szintén a selyemút mentén találhatóak, ma kisebb jelentőségű települések Afganisztánban és Kirgizisztánban. Kasgar sok éven keresztül a nyugat és kelet kultúrájának a keveredési pontja volt.

A város lakói eredetileg buddhisták voltak, de valamikor a 10. század környékén áttértek az iszlám hitre. Nyugat-Kínában ez a város volt az első iszlám terület.

Belső-ázsiai utazásai során Marco Polo is járt Kasgarban, s így ír a városról: "Kasgar egy független királyi birodalom volt, de most ez a nagy kán alá tartozik. Az emberek ott Mahometet tisztelik. Számos ruhadarab és áru származik onnan. Az emberek a kézműiparból és a kereskedelemről élnek, de mindenekelőtt a gyapotfeldolgozásból. Nagyon szép szőlős- és díszkertjeik, valamint gyümölcsöseik vannak. A föld termékeny és minden, ami a kényelmes élethez szükséges, megterem. Erről a környékről sok kereskedő költözik el, hogy bejárják az egész világot."

A 17. század folyamán Kasgart egy Hodzsa nevű család uralta. Ők egyenesen a prófétától származtatták magukat. Sírjaikat gyönyörű kerámialapok díszítik. Maga a "Kasgar" név jelentése is: "a szép mozaiklapok városa". A Hodzsa családról fennmaradt egy legenda. A 18. században a Csing-dinasztia egyik császára, Csienlung ágyast keresett magának a nyugati tartományokban. Embereket küldött ide, hogy kutassanak föl neki egy szép lányt, s azok végül a Hodzsa családjában találtak a császár számára megfelelőt. Azt mondják, a teste olyan illatos volt, hogy amikor Pekingbe vitték, "Hsziang Fej"-nek, azaz "az Illat Császárnőjé"-nek nevezték el. A lány azonban a császár szerelmét visszautasította. Az uralkodó első asszonya ezért gyűlölte Hsziang Fejt és egyszer, amikor férje távol volt, megfenyegette, hogy megöli. Hsziang Fej olyan magányosnak érezte magát, hogy elfogadta a halált. Az ujgurok számára a Hodzsa család sírjai szent helyek. Gyakran járnak ide ujgur asszonyok, hogy szalagot kösse nek a síremlék épületének ablakára, s imával esedezzenek a gyermekáldásért.

A 19. század végén és a 20. század elején a két nagy birodalom, Oroszország és Nagy-Britannia vetélkedett Közép-Ázsia ezen területéért. Oroszországban a mindenkori cárok, s a későbbi vezetés hő vágya volt kijutni a meleg óceánra, az Indiaira. Ugyanakkor Nagy-Britannia számára nem volt közömbös a kínai felügyelet lazulása, s az ezzel együtt járó állandó zavargásokkal sújtott Kínai Turkesztán politikai jövője. Mind az oroszok, mind a britek saját hírszerző hálózatot működtettek ebben a térségben. A társasági élet, persze háborítatlanul folyt ezekben a zavaros időkben is. Azonban nem is számított említésre méltó rendezvénynek az a fogadás, ahol a szemben álló felek lövöldözései legalább két-három halottat nem produkáltak. Az orosz és a brit konzulok egykori diplomáciai központjai ma hotelekként üzemelnek.

Kasgar szíve az Ajdak Mecset körül található, ahol ezüstművesek, csizmakészítők, borbélyok, s vándorkereskedők gyűlnek össze kávéházak, selyemüzletek és kalapboltok előterében. Különös, századokkal ezelőtti látvány. Ők szolgálják ki az ezernyi hívőt, akik legszebb ruhájukba öltözve, samarasfogatokon érkeznek a pénteki imára.

A selyemút déli szakasza Hotantól Kasgarig már aszfaltozott, jó minőségű főút. Ahogy közeledünk a jó 200 ezer főt számláló Kasgarhoz, egyre több a gépjármű és sokasodnak a számvontatta kétkerekű kordék is. A város már több ezer éve Közép-Ázsia legnagyobb kereskedelmi központja, ősi bazárjának pedig a legnagyobb híre van a térségben.

Szerencsémre, kasgari tartózkodásunk során egy hétvégét is itt töltöttünk. Vasárnap - vásárnap. A vasárnapi bazár a legizgalmasabb, s valamikor a hétvégi piacra távoli országokból is érkeztek árusok és vásárolni vágyók egyaránt.

Vasárnap dél felé már rettenetes a hőség. Csen professzor azt mondja, hogy ő ezt már nem bírja tovább, csak nyugodtan menjek ki magam a bazárba. De vigyázzak, az ujugrok kiszámíthatatlan természetűek, nehogy valami bajom essék! Külföldi kutatókat, vagy akár vendégeket Hszincsiang tartományban a kínai vendéglátók általában nem szoktak magukra hagyni. Ennek nem feltétlenül az az oka, hogy netán tiltott helyre merészkednének, hanem a helyi ujugur lakossággal való érintkezés esetleges kellemetlenségeitől kívánják megóvni őket. Tehát kíséret nélkül indulok. A bazár messze van, jó öt kilométerre szállodánktól, a város szélén. Bérelhetnék egy kétkerekű számárvontatta kordét, amelyek itt taxiként üzemelnek a városi forgatagban. Az oldalára pattanva, vele percek alatt kigaloppozhatnék a sokadalomba. Mégis, inkább gyalog megyek. Alaposabban szemügyre akarom venni a várost. Ez - Urumcsit kivéve - egész Kínai Turkesztán legnagyobb települése. A városközpont épületei az 1950-es évek szocialista realista stílusában, az egykori szovjet-kínai barátság jegyében itt dolgozó szovjet tervezők irányításával készültek. A modern épületekre jellemző, hogy mindet kerámiaburkolattal látták el. A régi Kasgar házait zűrzavaros összevisszaság jellemzi - kanyargós, szűk, girbe-gurba utcácskák. S mint az általában lenni szokott, a városközpontból kifelé haladva, ahogy csökken az épületek magassága, úgy nő a patinájuk.

A mind sűrűbbé váló forgalom, s a bokáig érő por mutatja, hogy jó irányba haladok. Egy jó óras bágyasztó poroszkálás után végre megérkezem a bazár bejáratához. Hihetetlen a zsúfoltság és beljebb, ha lehet, még nagyobb a zűrzavar. Az ujugur parasztok áruval féloldalasan megrakott szamarasfogatai sorba állítva, róluk a termékek részben a földre pakolva várják a szerencsés vásárlókat. A kajszi, füge, körte, s a "kanca csöcse" szőlő fürtjei halmokban magasodnak az árusok körül, akik guggolva tárgyalják szomszédaikkal a nap eseményeit. A legtöbb árus asszony, némelyikük barna vállkendővel fátyolozza le arcát. Ahogy megfigyeltem, egyformán őrzik pénzüket - szoknyájuk alatt, a harisnya felső részébe tömik a bankjegyeket. Teljes a hangzavar. A bazár a folytonosan kavargó és szüremkedő por ködfátylába burkolódik. Iszonyatos a hőség - patakokban csorog rólam az izzadság. Körülöttem az emberek jókedvűen lökdösődnek az irdatlan tömegben. Néhány száz év köszön itt vissza rám. Az egész bazár olyan, mint évszázadokkal, netán ezer évekkel ezelőtt. Az emberek ruházata is a múltat idézi. De Rhin, D. és Grenard, P. a 19. század végén így írják le az ujugrok által jórészt ma is hordott viseletet: "A férfiak ruhája övvel összefogott bő pamutingből áll, mely a lábszárunkig ér. Ehhez tágas pamutnadrágot hordanak, melyet zsinórral kötnek meg. Nadrágos lábukat csizmába bújtatják, amely elöl széles és szögletes, magas sarkuk rendkívül nehéz és kényelmetlen. Az "elegáns urak" csizma helyett lágy bőrből készült harisnyát hordanak. Egy pár pamutharisonyával, egy kör alakú kalappal, amely többé vagy kevésbé díszes, már kész is van a nyári öltözék." Ázsia felülmúlhatatlan a fűszerek választékában. Zavarba ejtő sokféleségük pompás látványt nyújt és különleges illatokat áraszt a bazárban. De Rhin, D. és Grenard, P. a következőket írják a Kínai Turkesztánban használatos fűszerekről: "Mértéken felül alkalmaztak szagos növényeket, úgymint ánizst, koriandert, fokhagymát, vörös borsot, vagy mentát. Az Indiából származó fűszerek nagyon értékesek, de magas árak megakadályozza túlzott használatukat. Számos gyógyító tulajdonságuk oda vezetett, hogy ezeket inkább gyógyszerként, mint konyhai fűszerként alkalmazzák." A mifelénk szokásos piaci termékek mellett árulnak még itt a bazárban különleges cikkeket is: hímzett kalapokat, gyógynövényeket, birkabőrt, nyeregtáskát, nemeztakarót, bojtos lószerszámokat, bőrcsizmát, barna cukordarabkákat, kősót nagy darabokban - amiket otthon mozsárban törnek majd össze, gyapjúsákat, mezőgazdasági eszközöket, gyönyörűen festett bölcsoket, s még sorolhatnám. Kisebb nyáját terelő juhász próbál keresztülhatolni a tömegben. Amott lovakat vezetnek, s barmokat hajtanak az állatvásárba, ami szintén a bazár része. Ezen a területen kecskék, birkák és marhák versenyeznek az élettérért lovakkal, szamarakkal és tevékkel. A rozoga karámban érdeklődők tesztelik a kiválasztott lovak teherbíró képességét. A hőség, a por, s a legyek sem csüggesztik el az éhezőket, akik

kóklerül összetákolt, árnyat adó fészert alatti csoportosulnak, s olyan helyi csemegéket eszegetnek, mint a főtt birkafej, zsíros tüdő fűszeres mártásban, piláf, s az ökörhúsból készült saslik. Némely kínai étel - leves "üvegtészta"-val, paoce (a darált húst tészta alá teszik, fodrosan összezárják, majd kifőzik), kao paoce (ugyanaz, mint a paoce, csak a darált húst hagymával ízesítik), pámien (melyhez már volt szerencsém párszor), caomien (az olajban kisült fokhagymás birka húsdarabkához kézzel csipentett főtt tésztát kevernek) - szintén népszerű. A közelben mozgó árusok tojást kínálnak. A jól ismert "száznapos" tojás mellett keresett a pirosra festett kemény tojás is. A piros szín az ujjuroknál a szerencse és a gazdagság szimbóluma. Egyik kedvelt játékuk a piros tojások dobálása. Az a nyertes, aki eltalálja a szomszéd tojását.

Kasgar - mint a többi oázis a Takla Makán peremén - a múltat hozza elénk. Bár ez a legnagyobb város messze vidéken és számottevő könnyűiparral rendelkezik, a település még mindig a múlt. Nem a modernnek ható belvárost jártam, hanem a régi Kasgarban és a bazárban éreztem jól magam. Föltárult előttem az a kor, melyet elődeink hagytak maguk mögött, midőn indultak tovább, nyugat felé.

A titokzatos Lop-Nor

A Lop-tó és szomszédos területei a Tárím-medence keleti részén találhatók, s ez a föld tele van még ma is rejtélyekkel. Az itt végbemenő változások több, mint egy évszázadon át különböző feltételezések tárgyai voltak a térséget kutatók körében. A 19. század második felétől orosz, brit, svéd és japán szakemberek tettek erőfeszítéseket, hogy feltárják a Lop-tó titkát, de ezek egyike sem vezetett eredményre a nem megfelelő kutatási feltételek, s a tudósok előítéletei miatt, minthogy a kutatásaikból származó számos félreértés különböző nézetekhez, s számos ellentmondáshoz vezetett. Pl. a Lop-tó vándorlása, Loulan városának fölemelkedése és pusztulása, a Tárím-medence éghajlatának esetlegesen változó trendje - mindezen fontos földrajzi jelenségek és problémák megoldásában nem jutottak közös nevezőre.

Ezen a területen volt valamikor Kína második legnagyobb belső tava, mely időszakosan változtatta helyzetét - a Lop-Nor (az elnevezés mongol eredetű, jelentése: "számos folyó vízgyűjtője"). A Csing-dinasztia (1644-1911) előtti időszakból származó az "A hegyek és vizek könyve" c. krónika írta le először a Lop-tó helyzetét: "... Kunglingből nézve észak felé számos hegység található. Megmászva a hegységeket kelet felé, a Sós tóhoz jutunk, mely a Sárga-folyó forrása." Az idézet arra utal, hogy a Lop-tó a Kungling-hegységtől (a kínaiak régen így hívták a Pamírt) keletre található. (Akkoriban még téves elképzelés élt a Sárga-folyó eredetéről.) A Csing kori tudós, Hszu Szung a következőket írta az "A nyugati területek vizei" c. könyvében: "A Lop-tó Turfán mellett egy hatalmas tó volt. Jarcsangtól, Kasigartól számítva több, mint 60 folyó ömlik bele."

Az ősi időkben volt itt egy város, Loulan, mely mindig is szorosan kötődött a Lop-tóhoz. A sűrűn lakott település a belső-ázsiai oázisfüzerekhez kapcsolódó selyemút egyik fontos láncszeme volt. Híre eljutott Kína-szerte, s az egész akkori világba. Állandó harc volt érte a kínaiak és a hunok között fontos helyzete és gazdagsága miatt. "Ha tiéd Loulan, tiéd az egész selyemút" - így tartották. A Jümen-hágón át kereskedők, utazók, tudósok, tisztviselők, zarándokok, s küldöttek érkeztek ide, s keltek útra innen az év minden szakában. Loulan városa virágzott. A Tang kori költő, Vang Vei (i.u. 701-761) így ír költeményében:

*"Gyözködlek, hogy igyál még egy pohár bort
mert a Jang-átjárótól nyugat felé már nem találsz barátokat
akik megkönyneznék az embert."*

(A költő a versrészletben a Loulan felé vezető utat említi.) Az i.u. 4. századot követően Loulan, mely egykor annyira prosperált, eltűnt a történelem süllyesztőjében. Az itt elhaladó

ősi selyemút forgalma fokozatosan lehanyatlott, s a térség a feledés homályába merült. Végte-
len homokdűnéekkel körülvéve, s elzárva, szél-gyalulta sókéreggel mindenütt beborítva - ez
ma az egész tómedence. Hogy mi történt a Lop-tóval, s Loulannal - sokáig rejtély maradt. El-
telt 15 évszázad a város eltűnése óta, s 1900 márciusában Sven Hedin, Belső-Ázsia kiváló
kutatója ujjur segítőivel újra fölfedezte az egykori várost. Loulan múltját azonban sokáig nem
sikerült hitelesen föltárni.

A szárazság, a futóhomok, a jardangok, s a sókéreg gondoskodnak róla, hogy a közönsé-
ges halandó ne érezzen égő vágyat arra, hogy fölkeresse a Lop-tavat, s ez a tartózkodó megkö-
zelíthetlenség még rejtélyesebbé teszi a térséget. Útban a Lop-tó felé Fan Hszien, a híres
szerzetes a Jin-dinasztia idején (az i.u. 5. században) szörnyű leírást adott e tájról az "A Budd-
hista Királyság bemutatása" c. könyvében: "... gonosz szellemek, s forró szelek uralkodnak a
Homok-folyóban. Akik szembezállnak velük, a biztos halálba mennek. Nem repül madár az
égen, nem szaladnak állatok a földön. A messzi távot fürkészve, hogy átjártól leljünk, mind
hiábavaló, csak a holtak megaszott csontjai jelzik az utat, melyen az utazók egykoron halad-
tak." A Lop-tó rejtélye vonzza az embert, s a titkok föltárására készíti. Ha valaki eljut ide,
megrészegül a békés, s egyúttal sivár tájtól, s a fenséges látványtól. Csensen (i.u. 715-770), a
Tang-dinasztia híres népi költője így írt e csodálatos vidékről költeményében:

*"A császári hadsereg nyugat felé elhagyta Loulant
A táborokon túl hidegen néz alá a Hold
Reggeli fagy dermedti a lovak farkát
A Kungsan havát hordja a szél az éji zászlókra."*

A Lop-tómedence kialakulása a késő harmadkorra tehető, ami kb. kétmillió évvel ezelőtt
történt. A Csinghaj-Tibeti Plató kiemelkedésével, mely a Cenozoikumban kezdődött, s jelen-
leg is tart, a Tárím-térség ellentétes irányban mozdult el, oly módon, hogy az így kialakuló
depresszió délnyugat felől északkeleti irányban lejt. Ilyen mozgások tették a legmélyebbé a
Lop-tó térségét, mely ennél fogva a Tárím-medence vízgyűjtőjévé vált. A neotektonikus moz-
gások hatására a tómedence délről észak felé főlhajlott és számos kis depresszióra bomlott. A
jelenlegi Lop-tó medencéje ezen depressziók közül a legkisebbet és a legnagyobbat foglalja
magába. A 900 km magasságból készült Landsat-műholdképek alapján, melyek a lop-tavi
medencét mutatják, a depresszió mélypontjára 780 m tengerszint fölötti érték adódott. A de-
presszióban lerakódott üledék vastagsága eléri a 2-5 km-t. A Lop-tóvidék, s a Tárím-medencét
övező magashegységek napjainkban is erős tektonikus mozgások hatása alatt állnak.

A Lop-tómedence északi részének jellegzetes felszínformái a meredek agyagteraszok, s a
közben-közben élesen bemetsződő árkok rendszere. Ezek az agyagteraszok a Lop-tóvidék
lakóinak ősi nyelvén a jardangok (a "jar" jelentése: árok, a "jardang" magyar megfelelője:
agyagterasz). A 19. század végén és a 20. század elején néhány kínai és külföldi kutató, akik
ezt a térséget tanulmányozták, ezen kifejezést használták az ilyen, s az ehhez hasonló terep
leírására. Ily módon a "jardang" elnevezés általánosan elterjedt a geomorfológiában. E forma-
kincseket a kínaiak a korai Han-dinasztia, valamint az Északi Vei-dinasztia idején
"Pajlungtuj"-nak, azaz Sárkányváros-nak nevezték (a kifejezés pontos fordítása: "A Fehér
Sárkány Dűnéi"). A jardangok alkotó anyaga a Lop-depresszió területén a késő harmadkori,
valamint kora negyedkori eredetű tavi üledék, melybe kemény agyag és gipszes homokkő
ágyazódott. A jardangokat a szél faragta ki a talajból, véső szerszáma a homok volt: a szél
kergette homok csiszolta simára őket. Valamennyi kelet-északkelet felől nyugat-délnyugatnak
csap, s így világosan jelzi a leghevesebb, s a legtartósabb szelek uralkodó irányát.

"Mint égbe mutató árbocrudak"

*Vagy fölfordított medencék
Mint egy sas
Mely merészen szárnyal a magasba
Mint összetört falak
Melyek túl súlyosak hogy összeomoljanak
Mint szorosan összenőtt fák."*

Ezt a költeményt Jiu Lian írta a Csing-dinasztia idején, hogy a lop-tavi depresszió lenyűgöző jardangjainak szépségét hirdesse. Kora reggel a magasföldön, ha a messze távolba nézünk, ezernyi ragyogó pont szikrázik a hatalmas sivatagban. Ez a felkelő Nap aranyló fénye, mely visszatükröződik a jardangcsoportokon. A fehér Kínában a gyász színe. Ezért a selyemút vándorai úgy félték ezektől a fehér dűnéktől, mint a haláltól. Hszüen Cang, a híres buddhista szerzetes India felől hazatérőben, Loulant elhagyva átkelt a rettenetes Lop-sivatagon. Itt szerzett tapasztalatairól a következőképpen számolt be: "Sok ember tévedt el itt, ezen az óriási területen. Bármerre nézünk, emberi csontvázakat láthatunk, melyek az utat jelzik. Nincs víz és semmi sem nő itt. És ha erős szél támad, valakinek biztos, hogy nyoma vész. Néha kísérteties hangokat lehet hallani - nyögéseket, sóhajokat. De ha követnénk ezeket, hamarosan eltévednénk. Ezek csak a démonok csábításai."

A Tárím-medence legjelentősebb vízfolyása a róla elnevezett Tárím-folyó, mely a Jarkend-, a Hotan-, a Kasgar- és az Akszu-folyók vizét egyesíti. Hossza 2180 km - ez Kína leghosszabb belső folyója. A Lop-tó depressziója felé haladó folyók sok kis tavat hagynak maguk mögött folyásirányban. Közülük a Tajtema- és a Karahosun-tó a legnagyobb, a Lop-tótól délre. Számos folyó veszi útját a Tajtema-tóba, a Karahosun-tóba és a Lop-tóba. A Tárím- és a Csercsen-folyó vize, miután a Tajtema-tóba ömlik, a Karahosun-tó felé veszi irányát. A Karahosun- és a Lop-tó között a folyó 40 km-t tesz meg, torkolatában 800 m a szélessége, a folyamágymélysége pedig 1 méter. A víz szétterül, mire a Lop-tóhoz érkezik. A folyamágymélysége helyenként csak 30-50 cm mély, a két tó magasságkülönbsége 10 méter.

Felvetődik a kérdés: vajon mi lehetett a helyét változtató - oszcilláló - Lop-tó rejtélyének a magyarázata? A tómeder áthelyeződése két lényeges okra vezethető vissza. Eszerint, egyrészt a tóba ömlő folyók időszakosan változtatták medrüket. Erre oly módon nyílhatott lehetőség, hogy a Takla Makán futóhomokja állandó mozgásban van, főleg érvényes ez a pusztító erejű tavaszi szelek idején. Ezek a szelek térszínt mélyíthetnek, de az aktuális folyómeder feltöltésében is tevékenyen részt vehetnek. A nyári nagy árvizek idején aztán könnyen túlcserélhet a víz, új mederbe kerül, azaz irányt vált a folyó. A Tárím-folyónak a történelmi időkben tapasztalt mederváltozásai mindig a Lop-tómeder helyváltoztatását vonták maguk után. Ugyanakkor az egész térség folyamatos tektonikai mozgások hatása alatt áll. Pl. a Pejsan (Északi hegység) fölemelkedése következtében - 1932 és 1942 között - a Lop-tó medencéje 30-50 km-t elmozdult nyugat felé. A Tárím-folyó mederáthelyeződései, illetve a neotektonikus mozgások hatására a Lop-tómedence egy másik kis depressziója töltődik meg a folyó vizével - így vándorol a Lop-tó.

Sajnos ez a probléma már a múlté. 1952-ben Jingmari-nál, a Tárím-folyó alsó szakaszán egy nagy gátat építettek a Tárím- és a Koncse- (Pávakakas) folyók összefolyásánál, ami által a Tárím-folyót dél felé térítették. Az 1950-es évektől a Tárím felső és középső szakaszán létesített víztározók elvágták a depresszió vízutánpótlását. A mezőgazdasági termelés kiterjesztése, a fokozott vízkivétel visszafordíthatatlan környezeti változást idézett elő. Az elhagyott folyómedrekben a talajvíz szintje 1969 óta helyenként öt métert is süllyedt. A Lop-tó hatalmas volt bár, de sekély. A tó vize 1962-től kezdett fokozatosan fogyni, mígnem 1972-re teljesen kiszáradt.

A régi időkben a Lop-tó térsége a víz és az ingovány földje volt, mégis gyönyörű képet mutatott. A "Han Könyv"-ből vett idézettel: "A tó határtalan a halaknak, az ég végtelen a madaraknak." Ez a hely valamikor vadállatok paradicsoma volt, s egykor a növények is aranykorukat éltek itt. A "Han Könyv" följegyzi, hogy: "A térség bővében van náddal, vadnyárfával, tamariskusszal, s dudvával. A pásztorok követik a legelő nyájukat, s a nyájak legelőről legelőre vándorolnak évszakosan. Szamarak, lovak és tevék kószálnak mindenütt." Micsoda boldog és gazdag föld volt ez egykoron! A 18. század végén a Csing kori tudós, Hszu Szung, aki megfordult a Lop-tónál, az "A nyugati területek vizeinek könyve" c. munkájában leírja, hogy: "... a hely, bár homoksíksággá változott és bár a homoksíkság hatalmas, mégis van még jó néhány hely, ahol a vadnyárfa oly sűrűn nő, mint az erdő." A 19. század végén és a 20. század elején a svéd Sven Hedin járt erre kutatótársaival, s leírta, hogy virágzó fákat látott a kiszáradt Tárimsíkságon, s "a folyóparton a nád olyan vastag, mint a fal", "szarvasok, vaddisznók, s vadkecskék futkároznak a sűrű erdőben". Az 1950-es évek elején Mulzajev orosz kutató festette le élénken a Lop-tavi depresszió vadvilágát: "Tavasszal madarak köröznek a tó fölött. Naphosszat, megállás nélkül zajonganak, míg leszáll az est. A tóparton félénk vadtevék és gazellák lábnyomai láthatók. A Tárimsíkság magas nádasában tigrisek vaddisznókra vadásznak." A kiszáradó medence teljesen megváltoztatta az ottani természetes környezetet, s hatással volt az állatsoportokra is. A legtöbb víziszárnyas, s a halak eltűntek, nagy állatokat már nem találni ott. Életfeltételek hiányában a madarak sietős utasokká váltak a térségben. A vad kétpúpú tevéknek azonban még ma is a Lop-tó vidéke a fő élőhelye Kínában. Mindössze 2-300 vadteve él itt.

Az egykor szélesen hömpölygő folyók mára el vannak zárva forrásaiktól. A valamikor hatalmas tó mára már kiszáradt. Egyes növényfajok visszaszorultak, illetve kiszáradtak, más fajok örökre el is tűntek. Az állatok fokozatosan elvesztették természetes környezetüket. Fokozatosan a Fa Hszien által leírt kép: "nem repül madár az égen, nem szaladnak állatok a földön" vált uralkodóvá e terület bizonyos részein, mely mára már nagy térségekre kiterjed. Napjaink gazdasági tevékenysége - az egyre nagyobb területekre kiterjedő öntözéses gazdálkodás, valamint a fejlődő ipar egyre növekvő vízigénye - megbontotta a Lop-tóvidék ökológiai egyensúlyát. Örökre eltűnt egy gyönyörű világ.

3. Kiszárad-e Belső-Ázsia?

Sivatagi utazásaim során a Takla Makán peremén néhány alkalommal a rég volt élet kétségtelen nyomaira bukkantam. Halott vadnyárfák a kiszáradt folyómedrek partján, egykori gyümölcsösök kerítésének maradványai, összeszikkadt gyümölcsfák elfehéredett törzsei - melyek a Római Birodalom idejében virágoztak. Ez arra utal, hogy a gazdasági viszonyok és az éghajlat lényegében semmit sem változott. Most is ugyanilyen körülményeket figyelhetünk meg a Tárimsíkság jelenlegi végoázisaiban (azokban az oázisokban, amelyeken már nem folyik keresztül az életvíz, az odaérkező folyóvizet teljes egészében fölhasználják). Azokon a régi, elhagyott telepeken is teljes egészében az öntözéstől függött a földművelés. Akkor is szélsőséges szárazság uralkodott, máskülönben nem maradhatott volna fenn annyi emlék azokból az időkben, melyeket a 20. század elejének régészeti expedíciói, különösen Stein Aurél kutatásai föltártak. A helységek elnéptelenedését közvetlenül megelőző időkben éppoly száraz kellett, hogy legyen az éghajlat, mint azóta - mind a mai napig.

Ez a megállapítás tereli rá a figyelmet egy nagy fontosságú és a 20. század elején sokat vitatott földrajzi kérdésre: Belső-Ázsia kiszáradásának a kérdésére.

Ha az éghajlat 17 évszázaddal ezelőtt éppolyan száraz volt, mint ma, akkor mivel magyarázható, hogy a régi telepek lakói elhagyták földjeiket, fölthagytak művelésükkel? A magyarázatot a folyók víztömegének megcsappanása szolgáltatja. Ez tette lehetetlenné a földek további művelését. A víz megfogyatkozásának legvalószínűbb oka pedig az, hogy a folyókat tápláló

gleccserek a magashegységek hó- és jégvilágában összezsugorodtak. A Takla Makánt övező magashegységek gleccsereiben tekintélyes jégtömegek vannak elraktározva. Ezek még az utolsó jégkorszak maradványai. E jégtömegek a mostani interglaciális időszak enyhébb éghajlati viszonyai következtében lassan, de állandóan csökkenőben vannak. Ez a folyamat kielégítően magyarázhatja az öntözőcsatornák táplálásához szükséges víz megfogyatkozását a történelmi korokban, jóllehet magának a Tárím-medencének az éghajlata az eltelt periódus alatt mit sem változott.

A sivatagperem egykori végoázisainak elhagyásához egy másik környezeti tényező is kétségtelenül hozzájárult. Ez pedig a művelés alatt álló földek feltöltődése. Ugyanis a hegyekből leszaladó folyók vize, melyet a település környezetében csatornába irányítanak az öntözés érdekében, folyamatosan hordalékkal telíti a mederágyat, s a csatornák is feltöltődnek. Ezeket az öntözőrendszereket állandóan tisztítani kell, s a termékeny iszap a művelés alatt álló földekre jut. Emiatt a termőföld szintje a csatornavíz szintjéhez képest egyre magasabbra kerül, s egy idő után már lehetetlenné válik az öntözés. Az addig virágzó oázis kiszárad, lakói kénytelenek elhagyni.

Az oázisok léte és élete azonban nemcsak a környezeti feltételeken múlik, azt a mindenkori politikai helyzet is nagymértékben befolyásolja. A nagy politikai megrázkódtatások a Tárím-medencében mindig az apró, távol eső oázisokban éreztették legjobban a hatásukat, mivel ezek teljes egészében az öntözésre vannak utalva, s az öntözőberendezéseket csak a szilárd és gondos közigazgatás tarthatja fenn. Egyes oázisokban a sivatagnak átengedett régi telepre évszázadokkal később megint lakók telepedtek. Az a kor, melyben a selyemutat védő erődök épültek, s ismét élet költözött a néptelen romok közé, egybeesik a békét és biztonságot teremtő kínai uralom újraéledésével a Tárím-medencében.

Cholnoky Jenő, Kína nagy ismerője a következőképpen vélekedik Belső-Ázsia kiszáradásának kérdéséről: "Ázsia belseje a történelmi időkben nem száradt ki" - mint ahogy a deszikkációs elmélet magyarázta a száraz, elnéptelenedett vidékek településromjait - "... és már az ember földi megjelenése előtt, a pliocén korszakban éppen olyan száraz volt, mint ma. Meggyőztem Stein Aurélt is, hogy ez tévedés. A kelet-turkesztáni oázisok pusztulását történelmi események és hidrográfiai változások okozták, s nem egyidejűek."

Végezetül szolgáljon néhány konkrét bizonyíték arra vonatkozóan, hogy a történelmi korokban Belső-Ázsia klímája nem változott. A Lop-tó aljzatáról származó fűrészminták elemzése igazolta, hogy a középső pleisztocén időszak óta léteznek itt xerofiták, azaz szárazságtűrő növények, mint pl. az Ephedra (csikófark) és a Chenopodium (libatop) nemzetségbe tartozó fajok, továbbá az üröm. Egy négyezer éves női múmia feltárt sírjában a Tamarix (tamariska) nemzetségbe tartozó növényfajokat találtak. A lop-kender - ahogy a Takla Makán őslakói nevezik - akkoriban temetkezési kelléknek számított. A Han-dinasztia idején - kétezer évvel ezelőtt - Loulanban nád, tamariszkusz-bokrok, vadnyárfa és pázsitfűfélék termettek. Ezek a növények ma is megtalálhatók a Tárím-medencében.

A xerofiták fennmaradása bizonyítja, hogy tartósan száraz a klíma e térségben a negyedidőszak óta. Tehát nem állja meg a helyét az a megállapítás, miszerint határozottan szárazabbá vált itt az éghajlat az ember megjelenését követően. A jelenkori környezet gyökeres változásai a gazdasági tevékenység közvetlen beavatkozásának tulajdoníthatók.

4. A világ teteje — a Pamír

Első kasgari éjszakánkat követően korán kelünk, hiszen hosszú út áll előttünk. Célállomásunk Taskurgan, amely dél felé az utolsó nagyobb kínai település, s amely után már a pakisztáni határ következik. Kasgar és a hozzá legközelebb eső pakisztáni város - Gilgit - között, az évezredek óta használt kereskedelmi út nyomvonalán a két ország közös erőfeszítéseinek eredményeként 1979-ben átadták a forgalomnak a modern "Karakorum utat". Az út 700 km

hosszú, teljes egészében aszfaltozott, s négy napot kíván, míg Kasgarból Gilgitbe érkezik rajta az utas. Ennek előtte emberemlékezet óta mindig tevével bonyolították le a Kasgar és Kasmír közötti kereskedelmet. 3000 méter tengerszint fölötti magasságon túl pedig jak és öszvér szállította tovább az árut. A Gilgit és Hszincsiang tartomány közötti határ menti kereskedelem szinte kizárólag barter formájában bonyolódik le, azaz árut cserélnek áruért. A fő árucikk, ami Gilgitből érkezik, az aszalt gyümölcs - elsősorban kajsz, azonkívülogyogyoró, dió, mandula. Hoznak azonban néha műszálas kendőket, gyógyszereket és egyéb apró cikkeket is. A Gilgitbe küldendő csereáruk elsősorban szerszámok, pl. kalapácsok, harapófogók, aztán termoszok, lámpák, kerámia termékek és tea. Az árucseré legfontosabb tárgya azonban évszázadok óta változatlanul a híres kínai selyem, mely a külföldieket mindig is elkápráztatta.

Verőfényes júliusi reggelre ébrednek, s már előre örülők, hogy kiszabadulok Kasgarból, a nyári hőség eme nevezetes városából. Átkelünk egy sekély, bár viszonylag széles folyón - ez a Kizil-szu, azaz a Vörös-patak - majd jól termő, öntözött földek között kanyarog, s enyhén emelkedik az út. Jó 20 km megtétele után a folyó völgy, amiben haladunk, beszűkül - egyre meredekebbé válik az út. Szerpentineken kúszunk egyre följebb és följebb. A medence belseje felé néző lejtők csupaszkok, vörös sziklák meredeznek az ég felé. De másutt is alig van élet. A szűk folyó völgyben egy-két korcs fa és némi zöld pamacs látszik. Ahogy emelkedünk, a levegő is kellemes-frissítővé válik.

Jó négyórás kocsikázás után megérkezünk a "Kara-kul"-hoz (az ujjur szó jelentése: Fekete-tó). Itt lépünk a Pamírok területére, s rögtön egyik gyöngyszeme bukkan elénk. A tó 3600 m-rel fekszik a tenger szintje fölött, mélysége 30 méter, s északkelet felől fenséges, hófödte gerincek övezik. Ezek a Kungur (7719 m) és a Musztagata (7546 m) (a "Musztag Ata" ujjur szó, jelentése: "a Jéghegyek Atyja") vonulatai. A tavat eredetileg egy morénagát hozta létre, mely nyugat felől jelenleg is szegélyezi. A levegő hőmérséklete 15 Celsius fok. Hol van már ide az előző napi 35 Celsius fokos kasgari délután!

A Kara-kul környékén kirgizek élnek - lovat, birkát, tevéket legeltetnek. Vad, kegyetlen emberekként emlegetik őket a selyemútról szóló leírások. A 9. században a kirgizek leigázták a helyi békés buddhistákat és hatalmas nomád birodalmat hoztak létre, amely a Bajkál-tótól a Tarasz-folyóig terjedt.

A tóparton - egész kínai turkesztáni utunk legszebb helyén - fölállítom műszereimet, s hozzáfogok a mérésekhez. Majd a tó partján álló faházak egyikébe bepakolom holmijaimat, s felfedező útra indulok a tó körül. Kisvártatva kirgiz fiúk jelennek meg körülöttem degeszre tömött zsebekkel. Az általuk gyűjtött környékbeli ásványokat próbálják nekem eladni. Nem vagyok jó vásárló, de aztán a szebb példányok barter formájában mégiscsak gazdát cserélnek. Egyikük diszkrétan megkérdi - honnan jöttem? Mondom - Magyarországról. Majd folytatja - "És hány birkád van?"

Napnyugta előtt vagy húsz tevéből álló karaván halad el mellettünk, miközben a lemenő Nap sugarai a tavon túl, a hófödte hétezres csúcsokon még épp visszatükröződnek. A fiatalok sikerén fölbuzdulva még sötétedés előtt néhány öreg kirgiz jelenik meg portánkon. Előhúzzák bugyellárisukat, s elém rakják féltve őrzött köveiket. Néhány ép kristályszerkezetű darabra vevő vagyok. A csereáru pár konzerv, amivel mindegyikük igen meg van elégedve.

Szállásunk étkezdejében vacsoraként Csen professzor rendíthetetlen ajánlata vár rám - a pámien. Amíg az étel készül, két fiatal nővel, szállodánk alkalmazottaival beszélgetek. Egészen jól tudnak oroszul. Azt mondják, Hszincsiang tartományban a középiskolában az angol mellett az orosz nyelvet is tanítják. Mondják, szép-szép a táj, de hosszú távon itt lenni unalmas. Kevés a vendégük. Itt csak utazók szállnak meg, s nagy ritkán nyugati országbeli és japán hegymászók, akik a tavon túli hétezres csúcsokat ostromolják. Szeretnének visszamenni Kasgarba, az ígéret földjére, mely innen, a "Kara-kul"-tól alig 190 km-re van.

Másnap délelőtt, reggeli után indulunk tovább Taskurganba. A város nincs messze, alig 120 km-re vagyunk tőle - de sofőrünk szerint mégis jó háromórás útra számíthatunk. Hamarosan kiderült, hogy igaza volt. Meredek emelkedőkön, több száz méter magas, függőleges sziklafalak között haladunk, s egyszer csak elfogy az út. Sziklatörmelék zúdult le a magasból, s vagy száz méter szélességben és kb. két méter vastagon az utat is betérítette. Szu előremegy, fölméri a terepet, majd keserves hurrogások közepette a Toyota nekiindul. Lassan kalimpál át a mély, bizonytalan állagú törmeléken, de végül is sikerül. S utánunk jönnek sorban a többiek. Célunk felé közeledve még egy hasonló akadály képződött előttünk, de hála Istennek, azt is leküzdöttük. Csen professzort meginterjúvoltam - miért nem építenek a törmelékfolyás által veszélyeztetett útszakaszok fölé betonlagutakat, a völgy felőli oldalukon esetleg oszlopos megoldással. Kiváló kísérőm szerint a gondolatom jó, csak sajnos nincs rá pénz, hogy megvalósítsák.

A sofőrünk által jelzett időben meg is érkezünk Taskurganba. A város nevének jelentése: Kőtorony. Taskurgan oázisa valójában egy csodaszép nyitott völgy 3600 méter tengerszint fölötti magasságban. A település nem más, mint egy nagyobbacska falu, földszintes házakkal. Széles főutcája épp a várossal azonos nevű folyót átölelő dús völgy fölött ér véget. A kövér legelőkön nomádok sátrai, körülöttük lovak, marhák, birkák legelésznek.

Taskurgan a központja a Pamírban található Tadzsik Autonóm Területnek, melyet három ország határol: Kirgizia, Afganisztán és Pakisztán. E területen kb. húszezer tadzsik él, de ugyanennek a népnek a tagjai laknak Tadzsikisztánban, Afganisztánban és Iránban is. A tadzsikok a selyemút egyéb népeihez képest nyugatias kinézetűek. A tadzsik nyelv az indoeurópai nyelvcsalád török ágának a tagja.

A mindenkori császár már a Han korban is küldött ide katonákat. A Tang-dinasztia idején várában körzeti katonai parancsnokság kapott helyet. Itt volt Kína nyugati határa. A hellenisztikus kor görög földrajztudósa, Ptolemaiosz (i.u. 2. század) azt írja, hogy egy macedón kereskedő elmondta neki, hogyan juthat el "Servica" selyemországába. Ezen ő természetesen Kínát értette. Át kell menni a "Torisulapidea"-n, aminek jelentése görögül: Kőtorony. Sőt - még Ptolemaiosz előtt - Tiruszi Marinusz, a nagy geográfus úgy ismerte e telepet, mint "Szeriké", vagyis a Kínai Birodalom legszélső nyugati határán fekvő kereskedőváros. A Han- és Tang-dinasztiák idején főleg perzsák szerveztek karavánokat görög kereskedők számára. Egykor, a Han korban feltehetően ez a telep volt "Puli" városállam. Hszüen Cang, a kegyes buddhista zarándok "Csiepantou" néven írt erről a királyságról: "Meglehetősen primitív népek lakják. Az erkölcsök semmi esetre sem a lovagiasság szabályait követik. Kevés az írástudó. Könnyűvérű, hirtelen haragú, indulatos emberek, ugyanakkor tüzes vakmerőség jellemzi őket."

Hszüen Cang húsz napig pihent itt Indiából hazatérőben. Itt-tartózkodása alatt nagyon sok legendát följegyzett a várossal kapcsolatban. Az egyik legenda egy perzsa királyról szól, aki egyik követét Kínába küldte, hogy onnan hozzon neki feleséget. A követ egy hercegnővel indult vissza Perzsiába, de a Pamírban meg kellett állniuk, mert háború folyt. A követ a hercegnőt a hegy tetején lévő vártoronyban helyezte biztonságba és éjjel-nappal őrizte. Amikor a háború véget ért és folytathatták volna útjukat, kiderült, hogy a hercegnő várandós. A követ kétségbe volt esve, de egy cseléd lány elmagyarázta neki, hogy egy Isten jött le minden nap a Napból, s az látogatta meg a hercegnőt. Megszületett a gyermek, aki uralkodni tudott a szeleken és a felhőkön. Amikor felnőtt, király lett, s királysága nagy felvirágzást hozott az országra.

Bár csak alig két éjszakát töltöttünk Taskurganban, a helyi népek egy érdekes szokását figyeltem meg. Valahányszor, amikor láttam, hogy két tadzsik férfi találkozik, kezet ráznak, s úgy ahogy fogják egymás kezét, kezet is csókolnak egymásnak. Ellenben ha egy férfi és egy nő találkozik - megfigyeléseim szerint - a nő megcsókolja a férfi tenyerét. Érdekes tapasztalásaimnak utána érdeklődtem. Szállodánk kedves recepciósnője megerősítette, hogy mindez

régi tadzsik hagyomány. Majd hozzátette - a nő minden esetben megcsókolja a férfi tenyerét, függetlenül attól, hogy ismerik-e egymást, s ez a helyzet akkor is, ha a nő meglátogatja a férfit, vagy éppen a férfi a nőt.

Itteni tartózkodásunk alatt végig borongós, hűvös idő volt. Kisebb-nagyobb intenzitással végig esett az eső. A műszeres mérést nem halogathattam a végtelenségig. Kedvetlenül hagytam el biztos fedelet nyújtó szállodai hajlékomat, hogy nekimenjek a nedvességnek. Úgy voltam vele, mint a fürdéssel - akárhogy csináljuk is, szárazak csak nem maradhatunk.

Taskurgan határában, egy tiszteletet parancsoló fehér, háromszintes épületben, s annak udvarán történik a Kínába beérkező, s az innen távozó teherrakományok és utasok elvámoltatása, továbbá itt működik a határország parancsnoksága is. A kínai-pakisztáni határ azonban innen még jó 130 km-re, délre húzódik.

A határőrizeti szervek különleges engedélyének a birtokában lehetőségünk nyílt arra, hogy - útlevelünk leadása mellett - a kínai-pakisztáni határra látogathassunk. Az út - mint az előzőek alapján már tudjuk - ismét háromórás menetidőt jelentene, ha menet közben nehézségekbe nem ütköznénk. A nehézséget most nem a természet, hanem maga a határország jelentette számunkra. Miután Taskurgant elhagytuk, öt(!) alkalommal zárta el sorompó az utat előttünk, míg a kínai-pakisztáni határra értünk, s mind az öt alkalommal ellenőrizték hivatalos papírjainkat.

A kanyargós serpentinén, ahogy fölfelé haladunk, egyre több a kifagyás okozta útrongálódás. A folyóvölgy egyre szűkül, s kezd lassan kiemelkedni. Fa nincs sehol. Cserjék, bozótosok, gyér fűvű rétek körülöttünk, s a hozzájuk és hozzánk egyre közelebb tolakodó hófödte hétezersék jégnyelve már az úthoz ereszkedik. Ez a Pamír. A szó perzsául azt jelenti: A világ teteje. Ez a hatalmas fennsík négy óriási hegyvonulat közé ékelődik - a Tiensan, a Hindukus, a Karakorum és a Kunlun veszi körül. Az ősi Kínában a Pamírt "Kungsan"-nak hívták, s a fennsíkot nyugat és kelet határának tekintették.

Egy kínai történelemkönyv (szerzője Hou Han Shou, i.u. 96.) így ír a Pamíron történő átkelés nehézségeiről: "Az utazóknak meg kell mászniuk a Nagy Fejfájás-, valamint a Kis Fejfájás hegyeit, a Láz- és a Vörös Föld lejtőit. Lázások is lesznek és elvesztik színüket, migrénben és hányingerben szenvednek, amit a kigőzölgő mérges gázok okoznak. Ugyanez áll a szamarakra és a marhákra is. És akkor ott van még a Három Tó és a Nagy Sziklák lejtői, ahol az ösvény csak egy láb és hat, vagy hét hüvelyk széles (kb. 40 cm) és ez harminc li (kb. 17 km) hosszúságban. Az ösvény magasan, mérhetetlen mélységű szakadékok fölött vezet. Az utasok gyalog, vagy lóháton összekapaszkodnak és kötelek mentén vonulnak. Csak kétezer li után érik el a Függőhíd-hágót (a Kundzserab-hágót). Ha egy állat lezuhan, darabokra szakad, még mielőtt a sziklahasadék feléig leérne. Ha ember zuhan is le, nem tudnak rajta segíteni. Ezeknek a szakadékoknak a veszélyeit szóval egyszerűen ki sem lehet fejezni."

A régi időkben egy egész hónapig tartott az átkelés a Kungsan hegyein. Hszüen Cang - aki a buddhista szentírásokért utazott Indiába az i.u. 7. században - így ír a Pamíron keresztül tett utazásáról: "Ez a jéghegy (Musztagata) nagyon veszélyes. A csúcsa az égig ér. A hó a világ kezdete óta halmozódott ott fel, s vált jégtömbökké, amelyek se tavasszal, se nyáron nem olvadnak el. Zord és csillogó területek tárulnak fel a végtelenségig, s olvadnak egybe a felhőkkel. Ha odatekintünk, elvakít a ragyogás. Megfagyott hegycsúcsokra bukkanunk, amelyek az út oldalán keresztbe süllyednek. 1-100 láb magasak és néhány tucat láb szélesek. Ezért nem lehet rajtuk könnyűszerrel áthaladni és veszélytelenül megmászni. Meg kell még említeni a széllekeket és a hóvihart, amik rendületlenül meglepnek bárkit. Tehát béléses cipőben és szőrmés ruhában csak vacogni lehet. Ha enni, vagy aludni szeretnénk, nem találunk olyan helyet, ahol megpihenhetnénk. Nem marad más, föl kell akasztani az üstöt, hogy elkészítsük az ételt. Alváshoz pedig gyékényszőnyeget kell a jégre teríteni." A rendíthetetlen szerzetesnek sok nehézsége támadt az úton. Rablók ütöttek rajta, útitársai vagy megfagytak, vagy magára

hagyták, elefántjai pedig - melyek az értékes szutrákat vitték a hátukon - elsüllyedtek a mo-csárban.

Marco Polo - útban a Kínai Birodalom felé - édesapjával és nagybátyjával a 13. század máso-dik felében utazott keresztül a Pamíron. Leírása oly élénk és pontos a részletekben, hogy teljes idé-zetben ide kívánczok: "És minekutána elhagyod ezt a kis országot ("Vakhan"-t, mely Afganisztán Kínával határos északkeleti nyúlványa a Hindukus völgyében) és három napig lovagolsz északke-letnek, mindig hegyeknek között, olyan magasságba jutsz, hogy azt mondják, ez a legnagyobb pontja a világnak! És amikor felértél ebbe a magasságba, egy nagy tavat találsz két hegynek között és belőle egy szép folyó ömlik ki a síkságra, amelyet a világnak legpompásabb legelője borít. A sovány marha tíz nap alatt olyaténképpen meghízik rajta, hogy öröm nézni. Nagy számban vannak a vadállatok - egyebek között óriási vadjuhok, amelyeknek szarva jó hat arasznyi hosszú (1 arasz = 10.5 cm). Ezekből a szarvából a pásztorok nagy ibrikokat csinálnak, hogy belőlük egyenek, és arra is használják a szarvakat, hogy cserényeket csináljanak belőlük a jószágnak, éjszaka idejére. Marco uramnak azt is mondták (Marco Polo tollba mondta az emlékiratait), hogy sok a farkas és sok vadjuhot megölnek. Ezért egész csomó juhszarvat és csontot találtak és ezeket nagy halmokba hordták az útszélen, hogy az utazókat irányítsák, amikor hó borítja a talajt. ... A síkságnak neve Pamír, és tizenkét nap lovagolsz rajta egyfolytában, nem lelvén egyebet, csak sivatagot és semmi lakóhelyet, avagy bármi zöld holmit, úgyhogy az utazóknak mindent magukkal kell vinniök, amire szükségük legyen. A vidék olyan magas és hideg, hogy még madarat sem látni repülni. ... A tűz sem olyan hevesen és forrón ég, s a színe sem olyan, mint más helyeken, így a hús sem tud itt jól megsülni."

A Kundzserab-hágó, mely Kína és Pakisztán határán található, egyúttal nyugat és kelet határa. A hágó tengerszint fölötti magassága 4934 méter. A két ország által épített Karako-rum-utat 1979-ben adták át a forgalomnak. Az építkezés emlékét a gerincen álló határkő hir-deti. Egyik oldalára a kínai és a pakisztáni zászlókat festették föl. Alattuk az angol nyelvű szöveg: "Ez a főút a népeink közötti békét és egyetértést szolgálja." A Karakorum út építése állítólag rendkívül nehéz volt, s legalább háromezer ember halálát követelte, amíg elkészült. Az út fölötti meredek, néhol több száz méter magas csupasz sziklafalak nem biztonságosak. Az aprózódás és fagyás hatására gyakori a törmelékfolyás és sziklaomlás. Az olvadó hólé gyors patakokban ömlik az útra, s egyes szakaszokon szinte folyó hömpölyög. A Kundzserab-hágó csak májustól októberig használható. El kell hagyni, mielőtt mindent belep a vastag ok-tóberi hó.

A hágón csak a kínai, illetve a pakisztáni hatóságok külön engedélyével lehet tartózkodni. Nekünk ez birtokunkban volt, így nyugodtan hozzáláthattam a mérés előkészítéséhez. Miután a műszereket működésbe hoztam, végre időm megengedte, hogy alaposan körülnézzek. A határkőt a hágó tetején emelték. Tőle kétoldalt, a gerincen gleccsernyelvek nyújtózkodnak egymás felé. Szinte összeérnek, s csak az út választja el őket. Természetesen csupasz minden. Ahol nincs hó, ott a kő az úr. Körülöttünk enyhe emelkedők. No de mi is csaknem ötezer mé-teres magasságban vagyunk! Itt egy lankás dombocska is hatezer méter fölül nyúlik. A túloldalt Gilgit, az első nagyobb pakisztáni település - 120 km odáig az út. Beborul, lassan elkezd sze-merkélteni az eső. A túloldalról, egy tőlünk kb. 500 méterre lévő házikó mellől elindul felénk egy terepjáró. Mellettünk megáll, s egy barna bőrű pakisztáni határőr száll ki belőle. Mosoly-gós arc, barátkozunk. Mondja - menjünk el Ravalpindibe, vagy akár Karacsiba. Nincs nálunk útlevel - válaszoljuk. Nem baj - kontrázik - elenged minket! Hosszasan beszélgetünk, majd a kocsijában visszakísérjük a posztjához. Szu, a sofőrünk láthatóan élvezi a helyzetet. Nem a kivételes táj köti le. Ő most van életében először külföldön. Mindenkiről készül egy fotó, a végén egy csoportkép, majd meleg kézfogások közepette búcsúzunk el derék pakisztáni bará-tunktól. Gyalogosan indulunk vissza a tetőre, műszerállásomhoz, ami a határtól néhány méter-

re, éppen már pakisztáni területen található. Mire visszaérünk csuromvíz mindenünk. Az eleganciát lelkiismeretesen lemosta rólunk az eső.

Epilógus

Az ujugrok ősei a nomád türkök voltak, akik a mongol sztyeppékről származnak, s a 9. században hódították meg a mai Kínai Turkesztán területét. Az egykori lovas pásztornép a nyugati földeken telepedett le, s némi állattartás mellett elkezdett földműveléssel foglalkozni. Erre utal a Tárím-medence elnevezése is, mely az ujgur "tarimak" szóból származik, s jelentése: szántani.

Ez a nép történelme során valamikor feltehetően kapcsolatba került a vándorló magyar törzsekkel. Hozzájuk, az ujugrokhoz akart eljutni Körösi Csoma Sándor, hogy megkeresse a magyarok őshazáját. Az ujugrok aztán hamar a kínai császár fennhatósága alá kerültek. Vigyázó szemét a Birodalom - kisebb-nagyobb szünetekkel - napjainkig rajtuk, s az ujugrokénál jóval kisebb egyéb, itt élő népcsoportokon tartja. A szünetekben, azaz amikor a Kínai Birodalom a belső gyengeségei miatt átmeneti időre kénytelen volt innen visszavonulni, nemsokára oda lett a béke - népcsoportok közötti viszálykodások, csetepaték, zavargások robbantak ki, megszűnt a biztonság és a rend. Amikor a kínai hatalom újra kiterjesztette szárnyait e terület fölé, helyreállt a nyugalom, erősödött a gazdaság, virágzott a kultúra és a művészetek. Nem véletlen, hogy ebben a térségben a kínai jelenlét időszaka mindig egybeesett a selyemút-kereskedelem, s a jórészt ebből profitáló út menti oázisvárosok felvirágzásának az időszakával. Csodálatra méltó, hogy az itt állomásozó, mindig is csekély létszámú katonai erő ellenére a kínai adminisztráció fenn tudta tartani a rendet. Ez valószínűleg annak tulajdonítható, hogy az összes belső ügyek vezetését meghagyták a helyi főnökök kezében. Az adózás könnyű volt, a nép pedig elégedett.

A belső-ázsiai mozlím népek - így az ujugrok is - kiszámíthatatlan természetűek, amire kínai kísérőim többször is figyelmeztettek engem. A helyi lakossággal történő kapcsolatfelvétel során a legártatlanabbnak tűnő előzmény is súlyos következményekkel járó konfliktussá fajulhat. Prinz Gyula, a kiváló kutató és felfedező, aki a 20. század elején két alkalommal járt Hszincsiang tartomány nyugati területein, a következőket írja az itteni lakosságról: "Lelki egyensúlyuk könnyen fölborul, s harcias szándékukat rettenetes ordítózással jelzik. Alapjában véve azonban nagyon gyávák. A hidegvér és a nyugalom az, ami a legjobban meglepi és lefegyverzi őket." Kasgari tartózkodásunk alatt meglátogattam a település első számú mohamedán templomát, az Ajdak Mecsetet, ahová belépőjegy ellenében nyertem bebocsátást. Ahogy ámulok és bámulok a csodálatos építészeti és kultúrtörténeti emlékek között, egyszer csak odacsapódik hozzám egy suhanc és tört angolsággal kérdezi, illetve mondja: "Ki vagyok? Honnan jöttem? Hogyan merészeltem az ő szent templomukba betenni a lábam? Takarodjak és tűnjek el Turkesztánból, mert itt minden az övék!" Kínai Turkesztán egyes nagyobb településein manapság is néha előfordulnak zavargások, melyek hol faji, hol vallási színezetet öltenek. Ezek az események az 1980-as évek elején Kasgarban több száz halottat, 1990-ben ugyanitt 50 halottat produkáltak. A történések forgatókönyve mindig ugyanaz. A felheccelt tömeg kínaiakat mészárol, majd egy idő után megjelenik a katonaság és rendet teremt. Hszincsiangban kétféle nevelési eszköznek van általában csak tekintélye: a verésnek és az agyonlövésnek.

A tartomány 14 millió fős lakosságából a mintegy 6 milliót kitevő ujugroknak - mint a legnagyobb helyi nemzetiségnek - három fő követelése van a kínai központi kormánnyal szemben, melyek a következők.

1. Szüntessék be a Lop-Nor térségében lévő atomkísérleti telepen a földalatti atomrobbantásokat! (Kína 1996 nyarán robbantotta föl kísérleti jelleggel az utolsó nukleáris töltetét, s rögtön utána csatlakozott a "Atomcsend Egyezmény"-hez. Tehát ez a feltétel már teljesült.)

2. Szüntesse be a kormány a kínaiak napjainkban is folyamatosan zajló beköltöztetését Hszincsiang tartományba! (Az 1950-es évek elején mindössze 200 ezer kínai élt a nyugati földön, az 1990-es évek közepén pedig már több, mint 6 millió. Tehát lélekszámuk ekkorra már meghaladta a legnagyobb helyi nemzetiség, az ujgurok létszámát.)

3. A Kínai Turkesztánban kitermelt ásványi nyersanyagokat ne vigyék az anyaországba, hanem helyben hasznosítsák, illetve az azok eladásából származó tőkét helyben fektessék be! (Nem nehéz megjósolni, hogy a kínai kormány aligha megy bele a 2. és 3. követelés teljesítésébe.)

Kínai Turkesztán óriási ásványi erőforrásokkal rendelkezik, pedig szinte csak napjainkban kezdődtek a feltárások. Óriási kőszénkészletek, nemesfémek, s ritkafémek ércei találhatóak itt, s akkor még az olajról szót sem ejtettünk. 1977-ben végezték az első sikeres fúrást a Takla Makánban. Azóta angol, amerikai, olasz és japán olajcégek szállták meg a sivatagot - Csen professzor elmondása szerint - olyan szerződések birtokában, melyek szerint a kutatás kockázata teljes egészében az övék, a kitermelt mennyiségből pedig részesedést kapnak. De hát itt nincsen kockázat! Hszincsiang tartomány összes eddig feltárt olajtartalékainak a mennyisége eléri a 12 milliárd tonnát! Ez az Egyesült Államok bizonyított olajtartalékainak a háromszorososa! Az 1990-es évek közepén már 360 kút működik, s ötezer olajmunkás dolgozik a térségben! Ez óriási gazdasági potenciál!

A kínai központi vezetés nyilván ezen adatok és információ birtokában bejelentette, hogy a 21. század elején a gazdasági újjáépítés súlypontját a keleti, tengerparti övezetből Kínai Turkesztánba helyezi át. Hszincsiangban rohamléptekben haladó óriási változások kezdődtek el. A térség fölébredt több évezredek álmaiból, s ahogy belép a 21. századba, egy teljesen új kor fogja köszönteni. Néhány évezed alatt itt többet fog változni a világ, mint a megelőző néhány évezred alatt együttvéve.

Egy modern kor víziója lebeg előttünk. Hszincsiang tartomány meg fogja előzni az anyaországot a gazdasági fejlettség terén. A helyi emberek elszakadnak a természettől. Az oázisokat természetvédelmi területekké, nemzeti parkokká nyilvánítják. S a közeli jövőben Kínai Turkesztánból néprajzosok, s más humán tudományterületek képviselői indulnak expedíciókra Közép- és Kelet-Európába, hogy tanulmányozzák az emberiség múltját, néprajzi emlékeket, régi népdalokat gyűjtsenek, s hogy tanulmányozzák rég elszármazott elődeik életét, mely - alig változott.

Ajánlott irodalom:

- Baracs Dénes: A fal mögött: Kína. 1976.
Cholnoky Jenő: A sárkányok országából. I-II. 1906.
Gál András, Gregus Dezső és Makra László: Kínai mozaik. Útifilm. I-II. MTV-2. 1991
Gáspár Ferenc: A Föld Körül. V. 1908.
Hedin, Sven: Ázsia szívében. I-II. 1903.
Hedin, Sven: A selyem útja. I-II. 1936.
Landor, Henry, S.: Utazás a rejtelmes Tibetben. 1898.
Makra László: Az ébredő birodalom. Földrajzi expedícióval Kínában. 1995.
Polonyi Péter: Diák voltam Pekingben. 1982.
Prinz Gyula: Ázsia szívében. 1911.
P. Szabó József: Kínai kaleidoszkóp. 1986.
Stein Aurél: Homokba temetett városok. 1908.
Stein Aurél: Ősi ösvényeken Ázsiában. I-II. 1932.
Stein Aurél: Ázsia halott szívében. 1985.
Széchenyi Béla gróf Kelet-ázsiai útjának tudományos eredménye. I-V. 1877-1880.
Tálas Barna: Kínai Közös Piac - vízió, vagy perspektíva? 1992.

Tartalom:

I. ELŐKÉSZÜLETEK AZ ÚTRA ()

II. EGY ŐSI BIRODALOM

1. Történelmi visszpillantás () 2. Földrajzi viszonyok - a nagy folyók () 3. Éghajlat () 4. Gazdaság () A selyem és a porcelán ()

III. PEKING ()

1. Szemelvények a város történetéből () Élvezetek () 2. Falak () 3. Városkép () 4. Peking klímája ()

IV. SANGHAJ ()

1. Történelmi áttekintés () 2. Gazdaság () 3. Városkép () 4. Sanghaj éghajlata ()

V. A VISSZATÉRT BIRTOKOK: HONGKONG ÉS MACAU

1. Hongkong () Történelmi áttekintés () Gazdaság () Városkép () Éghajlat ()
2. Macau () Pillantás a múltba () Gazdaság () Városkép ()

VI. UTAZÁS A TRÓPUSOKON — DÉL- ÉS DÉLNYUGAT-KÍNÁBAN ()

1. Éghajlat () 2. A rizstermesztés () 3. A teaivás () 4. A Dél-Kínai Szubtrópusi Karsztvidék ()

VII. TIBETBEN — A FELHŐK FÖLÖTT ()

1. Történelmi áttekintés () 2. Földrajzi viszonyok () Domborzat () Éghajlat () Hegyibetegség () 3. A vallás és a kolostorok () 4. Lhasza () A Potala () A Norbulingka ()

VIII. KÍNAI TURKESZTÁN — AZAZ A HSZINCIANG-UJGUR AUTONÓM TERÜLET ()

1. Megérkezés az ujugrok földjére — Urumcsi () Legbelsőbb Ázsia madártávlatból () A belső-mongóliai puszták () A Dzsungáriai medence () A Tiensan északi oldala () A Déli Tiensan () A selyem útja () 2. Földünk legrettenetesebb sivatagja — a Takla Makán () Oázisfüzerek a sivatag peremén () Turfán — az ujugur katlan () Hotan — a jáde, a selyem és a szőnyeg ősi városa () Kasgar — az oázisok gyöngyszeme () A titokzatos Lop-Nor () 3. Kiszárad-e Belső-Ázsia? () 4. A világ teteje — a Pamír () Epilógus ()